

Studia i Monografie
z. 572

**RZEMIOSŁO W KULTURZE EKONOMICZNEJ
CHIN**

**Katarzyna Mazur-Włodarczyk
Iwona Drosik**

ISSN 1429-6063
ISBN 978-83-66903-22-7

Opole 2022 POLITECHNIKA OPOLSKA

KOMITET REDAKCYJNY

Małgorzata ADAMSKA, Piotr GÓRSKI, Mariusz MIGAŁA
Piotr NIESŁONY – przewodniczący, Dariusz ROZUMEK
Beata ŚWIERCZEWSKA, Marek WASILEWSKI, Stefan WOLNY

Recenzenci:

dr hab. Barbara Kryk
prof. Uniwersytetu Szczecińskiego
dr hab. inż. Rafał Matwiejczuk
prof. Uniwersytetu Opolskiego

Redaktor:

Małgorzata Adamska

Autorzy:

Wstęp, rozdziały: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 – Katarzyna Mazur-Włodarczyk
Rozdziały: 3, 4, 5, 6 – Iwona Drosik

Projekt okładki:

Katarzyna Mazur-Włodarczyk

Komitet Redakcyjny Wydawnictw Politechniki Opolskiej
ul. Prószkowska 76

© Copyright by Politechnika Opolska 2022

Skład: Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej.
Ark. wyd. 11,0. Ark. druk. 11,0.
Wydano w formie PDF.

Spis treści

1. Wstęp.....	5
2. Rzemiosło – pomiędzy kulturą, techniką i ekonomią.....	7
3. Kreatywna strona rzemiosła chińskiego.....	19
4. Rzemiosło związane z jedwabiem i Jedwabnym Szlakiem.....	37
5. Rzemiosło związane z wyrobami z bambusa.....	55
6. Rzemieśnicza wytwórczość wachlarzy, parasolek, parawanów i lampionów.....	71
7. Rzemiosło związane z wytwarzaniem tradycyjnych gier chińskich.....	91
8. Rzemiosło czterech skarbów gabinetu.....	105
9. Perspektywy kariery rzemieślniczej w Chinach.....	133
10. Zrównoważenie w rzemiośle chińskim.....	149
Streszczenie.....	167
Summary.....	167
Spis fotografii, rysunków, wykresów i tabel.....	169

1. Wstęp

Rzemiosło bywa postrzegane jako drobna wytwórczość, sama czynność twórcza bądź naprawcza, lub też jako efekt końcowy – przedmiot użytkowy spełniający daną funkcję, o nierzadko artystycznych walorach. Rzemiosło niezaprzeczalnie wiąże się z pracą, nabyciem pewnych umiejętności technicznych i artystycznych, ich aplikowaniem, jak również z koniecznością spełniania danych wymogów stawianych przez rynek. W literaturze ekonomicznej temat rzemiosła jest wprawdzie poruszany, m.in. w pracach Richarda Sennett¹, Matthew B. Crawforda², Oluwayemisi Adebola Abisuga-Oyekunle i Iana Ronald Fillisa³, jednakże teksty jemu poświęcone wydają się nie być zbyt liczne, szczególnie w porównaniu z liczbą artykułów przedstawiających techniczne innowacje, bądź też opisy produktów finalnych – dzieł sztuki rąk starożytnych mistrzów. Rzemiosło jednak nie tylko nadal jest wytwarzane, ale również ma swój wkład w przestrzeń działalności ekonomicznej. Występuje bardzo wyraźna luka poznawcza i badawcza – brak jest zarówno badań empirycznych, jak i opracowań teoretycznych poświęconych zagadnieniom chińskiego rzemiosła oraz jego związku z kulturą gospodarczą Chin. Luka ta szczególnie odczuwalna jest w ramach dyscypliny naukowej Ekonomia i finanse.

Celem teoriopoznawczym książki jest zidentyfikowanie związku rzemiosła z jedną z przestrzeni nauk ekonomicznych – kulturą gospodarczą. Celem empirycznym jest natomiast zebranie i usystematyzowanie wiedzy o rzemiośle chińskim, ukazanie działalności rzemieślniczej oraz naświetlenie współczesnych wyzwań przed nim stojących, jak również podkreślenie konieczności zrównoważenia wielu działań aby rzemiosło to nie zanikało.

By osiągnąć cele pracy przeanalizowano literaturę przedmiotu w języku polskim, angielskim i chińskim oraz artykuły dostępne w Internecie będące wywiadami, bądź bazującymi na wywiadach z rzemieślnikami. Podczas pisania, prócz metody analizy danych pochodzących ze źródeł zastanych (*desk research*), korzystano również z bezpośrednich konsultacji językowych dotyczących obranych zagadnień z pracownikami Centrum Współpracy Polska-Chiny Instytut Konfucjusza w Opolu utworzonego we współpracy Politechniki Pekińskiej i Politechniki Opolskiej.

Monografia ta z pewnością nie obejmuje w pełni wszystkich zagadnień związanych z rzemiosłem chińskim, lecz może być potraktowana jako swoisty wstęp do tej tematyki. Jednocześnie stanowi ona kontynuację serii artykułów o chińskim rzemiośle, opublikowanych pomiędzy 2017 i 2021 r., obejmujących teksty poświęcone: rzemieślnikom – starożytnym innowatorom i współczesnym odtwórcom dziedzictwa kulturowego, kreatywności w ramach rzemiosła

¹ Sennett R., *The Craftsman*, Yale University Press, New Haven–London 2008.

² Crawford M.B., *Shop Class as Soulcraft: An Inquiry into the Value of Work*, Penguin, New York 2009.

³ Abisuga-Oyekunle O.A., Fillis, I.R., *The Role of Handicraft Micro-Enterprises as a Catalyst for Youth Employment*, *Creative Industries Journal*, 10/2017, 59–74, <https://doi.org/10.1080/17510694.2016.1247628>.

tradycyjnego, aktywności zawodowej rzemieślniczek, przestrzeni e-handlu, strategiom rzemieślniczym, społecznej stronie rzemiosła, rynkowi rzemiosła związanego z wyrobami z laki, uwarunkowaniom popytu na rynku rzemiosła pieczęci oraz rzemiosłom powiązanych z wyrobami z jadeitu i nefrytu, latawcami i porcelaną.

Monografia składa się z dziesięciu rozdziałów tematycznie poświęconych chińskiemu rzemiosłu oraz: jego powiązaniu z przestrzenią kultury, techniki i ekonomii, rzemieślniczej kreatywności, jedwabiu, bambusowi, zrównoważonemu rozwojowi, karierze rzemieślniczej, rzemiosłu czterech skarbów gabinetu, ręcznej produkcji wachlarzy, parasolek, parawanów i lampionów oraz wytwarzaniu tradycyjnych gier chińskich.

Książkę rozpoczyna rozdział przedstawiający różnorodność rzemiosła, jego związek zarówno z kulturą, techniką, jak i ekonomią. Kolejny rozdział odnosi się do zagadnienia rzemiosła pokoleń minionych, priorytetu Chin jakim jest innowacyjność rodzima oraz do faktycznej kreatywności rzemieślniczej. Kolejna część poświęcona jest współczesnemu postrzeganiu w Chinach jedwabnego rzemiosła. Rozdział piąty przedstawia rzemiosło trudniące się pracą z bambusem (dzieła/prace rzemieślników, rynek rzemiosła i sylwetki rzemieślników). Rozdział szósty ukazuje rzemiosła wykorzystujące metale, bambusowy lub drewniany stelaż oraz rozciągnięte na nim tkaniny, plecionki i papier, a więc prace rzemieślników wytwarzających parasole, wachlarze, lampiony oraz parawany. Rozdział siódmy wprowadza w zagadnienia tradycyjnych gier chińskich (m.in. *weiqi*, *xiangqi* i *majiang*) oraz chińskiego rzemiosła z nimi związanego. Rozdział ósmy przenosi na grunt zagadnień poświęconych tematyce czterech skarbów gabinetu, przedstawiając sylwetki rękodzielników – twórców pędzli, tuszu, papieru i kamieni tuszowych oraz efekty ich pracy. Rozdział dziewiąty przybliża problematykę transmisji międzypokoleniowej w ramach rzemiosła chińskiego, praktyki rzemieślnicze i rzemiosła zanikające. Ostatni rozdział, podsumowujący całą publikację, przybliża zagadnienia definiowania przestrzeni zrównoważenia w rzemiosle, wskazuje na przykłady działań dotyczących chińskiego rzemiosła a podejmowanych w celu uzyskania harmonizacji w ramach rzemieślniczej aktywności zawodowej transmisji dziedzictwa kulturowego oraz proekologicznych praktyk.

Przedstawiona monografia kierowana jest do wszystkich uczestników życia społecznego i gospodarczego – w tym osób zafascynowanych kulturą i ekonomią Chin, zarówno rozpoczynających zgłębianie arkanów rzemiosła, jak i znawców zawodowo zainteresowanych rzemiosłem chińskim.

2. Rzemiosło – pomiędzy kulturą, techniką i ekonomią

Słowa kluczowe: rzemiosło, rzemiosło chińskie, kultura, kultura ekonomiczna, kultura techniczna

Keywords: crafts, Chinese crafts, culture, economic culture, technical culture

Postrzeganie rzemiosła wciąż ewoluuje, a definicje je określające ulegają zmianom. Rzemieślnicy definiowani są jako pracownicy zajmujący się handlem i rzemiosłem, jako osoby zręczne, charakteryzujące się umiejętnościami artystycznymi⁴, lub też jako osoby wykonujące „coś autentycznego”⁵, posiadające specjalne umiejętności, wykonujące ręcznie rzeczy piękne⁶, nie tylko przy wykorzystaniu pracy rąk, ale również dzięki zaangażowaniu umysłu⁷. Anzelika Smagina i Iveta Ludviga ujmują przedsiębiorczość rzemieślniczą jako „tworzenie, organizację i zarządzanie, przedsięwzięcie biznesowe, które obejmuje wykorzystanie umiejętności ludzkich i pracy ręcznej oraz tworzenie produktów lub usług użytkowych o pewnym stopniu wartości estetycznej”⁸. W opozycji do powyższego odnaleźć można sformułowania mniej rzemiosłu przychylnie, wiążące je z twórczością raczej o niskich walorach artystycznych⁹. Natomiast klasyfikacja Howarda S. Beckera wyszczególnia grupę rzemieślników koncentrujących się na kreowaniu usług w odpowiedzi na potrzeby klientów, oraz grupy rzemieślników-artystów specjalizujących się bardziej w kreacji nie tylko wyrobów użytecznych, ale i pięknych¹⁰. Aktywność zawodowa rzemieślników nawiązuje również do aspektów prowadzenia działalności gospodarczej i świadczenia samej pracy, związanej z zainwestowaniem czasu¹¹. Zgodnie ze sprostaczeniami Elly Zulaikha i Margot Brereton, rzemiosło bywa wiązane zarów-

⁴ *Craftsman*, [w:] *Merriam Webster dictionary*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/craftsman>, dnia 08.09.2020.

⁵ Hofverberg H., Kronlid D.O., Östman L., *Craftig Sustainability?*, *Nordic Journal of Science and Technology Studies*, 2017, 5(2), 8–21.

⁶ *Craftsman*, [w:] *Oxford Learner's Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/craftsman?q=craftsman>, dnia 08.09.2020.

⁷ Nizer L., *Between You and Me*, Beechurst Press, New York 1948.

⁸ Smagina A., Ludviga I., *Craft Entrepreneurship and Created Value*, *Rural Environment Education. Education. Personality*, Vol.13/ 2020, <https://doi.org/10.22616/REEP.2020.044>.

⁹ *Rzemiosło*, [w:] Glosbe, <https://pl.glosbe.com/pl/pl/rzemios%C5%82o>, dnia 26.01.2021.

¹⁰ Zulaikha E., Brereton M., *Innovation strategies for developing the traditional souvenir craft industry*, [w:] *The First International Postgraduate Conference on Engineering, Designing and Developing the Built Environment for Sustainable Wellbeing*, 27–29 April 2011, Queensland University of Technology, Brisbane, Qld, <http://eprints.qut.edu.au/43468/>, dnia 08.09.2020, [za:] Metcalf B., *Replacing the Myth of Modernism*, *American Craft*, 53(1)/ 1993, 40–47; Zulaikha E., Brereton M., *Innovation strategies...*, [za:] Becker H.S., *Arts and crafts*, *American Journal of Sociology*, 83(4)/ 1978, 862–889.

¹¹ Rosner D.K., *Considering Craftsmanship*, UC Berkeley School of Information, Berkeley 2009,

https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/15263/Poster_Rosner_forpub1.pdf?sequence=2&isAllowed=y, dnia 08.09.2020.

no z pracą ręczną, jak również z pracą z użyciem narzędzi i/lub maszyn, np. wspomagane komputerowo projektowanie artystyczne i rzemieślnicze¹².

Podsumowując zatem, praca rzemieślnicza wykonywana może być ręcznie, bądź przy użyciu narzędzi/ maszyn, a obejmować może wytwarzanie nowych dóbr i usług, bądź ulepszanie, czy też naprawę już występujących. Może mieć to miejsce zarówno w kontekście artystycznym-dekoracyjnym i użytkowym, jak i inżynieryjno-technicznym. Rzemieślnicy mogą być więc zarówno artystami – działać w obrębie sztuki, jak i pracować jako inżynierowie oraz technicy – stosując zasady naukowe do celów praktycznych¹³.

Rzemieślnicy sprzedają obecnie swoje produkty zarówno lokalnie, jak również ponadlokalnie za pośrednictwem Internetu, natomiast samo rzemiosło wiąże się z pewną grupą wartości – nie tylko w ujęciu finansowym - które kreuje. Należą do nich m.in., oprócz wartości ekonomicznych, wartości: rewitalizacyjne, środowiskowe, edukacyjne, innowacyjne, kulturowe, artystyczne, symboliczne i rozwojowe. Wartość ekonomiczna kreowana jest poprzez wyjątkowość produktu, estetykę, samego twórcę (nazwisko) czy też trendy społeczne. Wartość rewitalizacyjna powiązana jest z promowaniem miejsc, poprawianiem wizerunku i ułatwianiem rozwoju miast i regionów. Wartość środowiskowa jest efektem korzystania z lokalnych, „ekologicznych”, przyjaznych dla środowiska materiałów. Wartość edukacyjna – ze szkoleniem i przekazywaniem wiedzy. Wartość innowacyjna czy też twórcza – z ulepszaniem produktów i usług. Wartość kulturowa wiąże się z przyczynianiem się do rozwoju kulturowego wizerunku miast, z pomocą w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Wartość artystyczna – z kreacją dzieł sztuki. Wartość symboliczna - z kreacją przedmiotów służących jako symbol lub pamiątka pewnych wydarzeń, doświadczeń, ludzi i uczuć. Natomiast wartość rozwojowa związana jest z rozwojem osobistym twórców i nabywców ich usług¹⁴.

Nowe nawyki konsumpcyjne oraz zmiany wprowadzane wraz z czwartą rewolucją przemysłową, powiązane nie tylko z korzystaniem z inteligentnych maszyn, systemów i zaawansowanymi procesami produkcyjnymi, ale również ze zdalnym sposobem świadczenia pracy, sprawiają, że następuje tzw. „trzecia fala rzemiosła”^{15,16}. Jest to o tyle optymistyczne, iż jeszcze w 2011 r. obserwo-

¹² Deng J.Q., Chen X.F., *Research on Artificial Intelligence Interaction in Computer-Aided Arts and Crafts*, Hindawi Mobile Information Systems, 2021, 5519257, <https://doi.org/10.1155/2021/5519257>.

¹³ Por. Waite W.M., *Compiler construction: Craftsmanship or engineering?*, [w:] *Compiler Construction*, red.: Gyimóthy T., Lecture Notes in Computer Science, Vol. 1060, Springer, Berlin–Heidelberg 1996, https://doi.org/10.1007/3-540-61053-7_59.

¹⁴ Smagina A., Ludviga I., *Craft ...*

¹⁵ Gudowska B., *Arts and Crafts and UN Sustainable Development Goals*, International Journal of New Economics and Social Sciences, 1(11)/2020, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3547>.

¹⁶ Pierwsza fala rozwoju rzemiosła wiązana jest z rozwojem ruchu Arts and Crafts w XIX wieku, fala druga powiązana jest natomiast z ruchem hippisowskim mającym miejsce w latach 1960–1970. Źródło: Gudowska B., *Arts and Crafts and UN Sustainable Development Goals*, International Journal of New Economics and Social Sciences, 1(11)/2020,

wano „podupadanie” tej formy działalności gospodarczej. Wśród powodów tego stanu rzeczy wymieniano m.in.: zmierzanie do elastycznych form zatrudnienia, zorientowanie na karierę (portfolio), wielozadaniowość, krótkoterminowość, szybkie szkolenia, zamieszanie między elitami a elitaryzmem, niższe wartościowanie poświęcenia, zorientowanie na cele ilościowe oraz umiejętności prezentacji, rozwój człowieka semiotycznego, outsourcing off-shore, branding, standaryzację, nawyki konsumpcyjne zorientowane na nabywanie, a nie naprawianie (spadek wykorzystania narzędzi), oddzielenie myślenia i działania, presję czasu, zmniejszającą się liczbę ekspertów, kształcenie teoretyczne, niedoceniające potrzeby kultywowania rzemiosła¹⁷ oraz masową produkcję.

Co istotne, rękodzielnicy, jako osoby świadczące usługi w ramach danej grupy społecznej, silnie utożsamiają się z kulturą. Zaangażowani są w tworzenie kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń, jak również w świadczenie pracy wynikającej z kultury, z wartości mających wpływ na ich pracę.

Słowo *kultura* rozumiane być może na wiele sposobów. Jest opisywane jako coś bardzo nieokreślonego¹⁸, jako termin nie tylko wieloznaczny, ale i bardzo złożony, analizowany przez reprezentantów różnych dyscyplin naukowych. Kultura określana bywa jako „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie”¹⁹, przez innych opisywana jest jako sposób życia społecznego²⁰, czy też w ujęciu metaforycznym – jako coś ukazującego sposób myślenia i funkcjonowania²¹. Kultura postrzegana bywa również jako „rezultat działań odniesionych do zjawisk naturalnych, ale w pewien sposób przeciwstawiających się naturze, jako ład narzucony przez człowieka, podporządkowany ustalonym przez niego wzorom i wzorcom, a przy tym jako narzędzie zaspokajania ludzkich potrzeb i sposób realizacji ludzkich celów w dziedzinie materialnego bytu”²². Kultura bywa również wiązana ze stopniem doskonałości i sprawności w opanowaniu danej specjalności oraz z osiąganiem wysokiego poziomu²³, jak również bywa interpretowana jako ogłada, obycie

<https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3547>, [za:] Mignosa A., Kotipalli P., *A Cultural Economic Analysis of Craft*, Palgrave Macmillan 2019, s. 2.

¹⁷ Lucas B., Spencer E., *A Practical Guide to Craftsmanship. Creating the craftsmen and women that Britain needs*, Centre for Real-World-Learning, https://pdfs.semanticscholar.org/0729/e9381f6ba383213863133585b8cd967ad84e.pdf?_ga=2.221583581.479295930.1599455917-471672534.1597229024, dnia 07.09.20.

¹⁸ *Słownik społeczny*, red. Szlachta B., Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 614, [za:] Herder J.G., *Myśli o filozofii dziejów*.

¹⁹ *Kultura*, [w:] *Leksykon PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 582.

²⁰ *Kultura*, [w:] *Wielka encyklopedia świata*, tom 8, Oxford Educational, Poznań 2004, s. 122.

²¹ Sapir E., *Language. An Introduction to the Study of Speech*, Harcourt, Brace, New York 1921.

²² Włodarczyk E., *Kultura* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, tom 2 G-L, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 950–955.

²³ *Kultura*, [w:] *Słownik języka polskiego*, tom 1, A-K, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 1083.

i takt²⁴. Z uwagi na niejednorodność definicyjną kultura bywa ujmowana w sposób uniwersalny, o charakterze ontologicznym (jako ujęcie atrybutywne) lub z uwagi na pewne zbiory cech kulturowych, jako pojęcie analityczne (ujęcie dystrybutywne)²⁵. Inna z typologii, zaproponowana przez Alfreda L. Kroebera i Clyda Kluckhohna, wyróżnia siedem grup definicyjnych kultury: opisowo-wyliczające (podkreślające elementy składowe, wyliczające treści, kładące nacisk na zasady, idee i wartości), historyczne (skupiające się na tradycji i dziedziczeniu), normatywne (podporządkowujące zachowania ludzkie pod dane normy i wartości), psychologiczne (powiązane z dostosowywaniem, rozwiązywaniem problemów, kształtowaniem, uczeniem i przyswajaniem), strukturalne (dotyczące wzorów i organizacji struktur), genetyczne (skupiające się na pochodzeniu kultury – jej charakterze oraz produktach/artefaktach, ideach, symbolach) oraz niepełne (ukazane najczęściej metaforycznie, bez szczegółów)²⁶.

Kultura twórców (Maker Culture) opisywana bywa jako ożywianie rzemieślniczego ducha, jako zachęcanie społeczności do tworzenia czegoś własnymi rękami²⁷, jak również jako działania i pomysły osób, które tworzą lub wymyślają rzeczy, używając tradycyjnego rzemiosła lub technologii²⁸. Łączona bywa z pojęciem *Do-It-Yourself Culture (DIY Culture)*, czynnościami związanymi z samodzielnym dekorowaniem lub naprawą (przy obróbce drewna lub naprawie domu) z własnej inicjatywy²⁹. *Kultura techniczna* definiowana bywa natomiast albo jako ogół wiedzy technicznej; system ocen, opinii i poglądów dotyczących systemu technicznego; lub też jako umiejętność korzystania z techniki³⁰. Zdaniem Ryszarda Szeremety i Andrzeja Michalskiego na kulturę techniczną składają się oprócz poziomu i zakresu wiedzy ogólnotechnicznej, również: umiejętności praktyczne i intelektualne warunkujące właściwe obcowanie z techniką, rozumienie zjawisk technicznych, twórcze działania oraz w postawy społeczno-moralne wobec zjawisk techniki³¹. Jerzy Napiórkowski i Teresa Retmańska definiują tę kategorię jako stosunek człowieka do urządzeń technicz-

²⁴ *Słownik języka polskiego*, tom 1, A-K, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 1083.

²⁵ Gruchoła M., *Kultura w ujęciu socjologicznym*, Roczniki kulturoznawcze, tom 1, 2010; Włodarczyk E., *Kultura [w:] Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, tom 2, G-Ł, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 950–955.

²⁶ Kroeber A.L., Kluckhohn C., *Culture. The Critical Review of Concepts and Definitions*, Museum, Cambridge, Massachusetts, USA 1952.

²⁷ *Makers&Maker Movements: What is Maker Culture?*, <https://inventionland.com/blog/makers-maker-movements-what-is-maker-culture/>, dnia 06.06.2021.

²⁸ *Maker Culture*, [w:] *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/maker-culture>, dnia 06.06.2021.

²⁹ *DIY*, [w:] *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/diy>, dnia 06.06.2021; *Do-it-yourself*, [w:] *Merriam Webster Dictionary*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/do-it-yourself>, dnia 06.06.2021.

³⁰ Smid W., *Boss Leksykon*, Dr Lex, Kraków 2012, s. 265.

³¹ Szeremeta R., Michalski A., *Możliwości rozwoju kultury technicznej w procesie turystyki industrialnej*, *Edukacja-Technika-Informatyka*, 4(1)/2013, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-98c86b7e-bfd4-4f64-b547-b4bf7a384376>, dnia 07.09.2020.

nych, jako podejście nacechowane m.in. racjonalizmem i społeczną użytecznością, ukierunkowane na podnoszenie poziomu życia człowieka³². Kultura techniczna to również jakościowe osiągnięcia człowieka w dziedzinie produkcji³³, jest to pojęcie używane zamiennie z określeniami: *kultura technologiczna* i *inteligencja techniczna*³⁴. Termin *kultura zadaniowa* powiązany jest z koleją z wiedzą i fachowością, występuje w opisach osób określanych jako „zdolne”³⁵.

Rzemieślnicy tworzą kulturę, mając wpływ zarówno na jej materialny, jak i niematerialny dorobek. Wykorzystywane są „niematerialne wymiary zręczności, umiejętności, tradycji i wiedzy, z elementami materialnymi, takimi jak narzędzia, maszyny i materiały, które mają zostać przekształcone w wyroby rzemieślnicze”³⁶. Do pierwszej grupy czyli dorobku materialnego, nazywanego również *kulturą bytu* a nawet *cywilizacją*, zaliczyć można m.in. dobra materialne, środki i umiejętności produkcyjno-techniczne powiązane z zaspakajaniem potrzeb biologicznych, bezpieczeństwa i przetrwania³⁷. Wśród niematerialnego dorobku, określanego jako dorobek duchowy bądź *kultura symboliczna*³⁸, wymienić można m.in. dzieła sztuki³⁹, jak i inne artefakty będące przejawem funkcjonowania danej kultury, zwyczaje, jak również wiedzę i umiejętności, wyobrażenia i praktyki zdobyte w ramach procesu edukacji i zbieranego doświadczenia praktycznego w warsztacie/zakładzie, mające wpływ na tworzenie się wspólnoty i mogące być przekazane kolejnemu pokoleniu twórców.

Rzemiosło jest jedną z form pozarolniczej działalności gospodarczej. Rzemieślnik jest również opisywany jako osoba fizyczna, prowadząca we własnym

³² Napiórkowski J., Retmańska T., *Czynniki wpływające na kształtowanie kultury technicznej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Techniczne 1983, z. 11, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4653/Czynniki%20wp%C5%82ywaj%C4%85ce%20na%20kszta%C5%82towanie%20kultury%20technicznej.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dnia 08.09.2020, [za:] Klimczyk J., *Kultura techniczna w życiu codziennym*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1965, s. 10.

³³ Graj L., Napiórkowski J., *Treść i składniki kultury technicznej w programie nauczania szkoły ogólnokształcącej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Techniczne 1989, z. 14, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4896/Tre%C5%85c%20i%20sk%C5%82%C5%82adniki%20kultury%20technicznej%20w%20programie%20nauczania%20szkoly.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dnia 07.09.2020, [za:] Spirkin A.G., s. 519.

³⁴ Badea D., Iancu D., Macovei C., Otel C.C., *The Reflection of Specific Elements of Technical Culture in the Military Management Practice*, Land Forces Academy Review Vol. XXIII, No. 3(91), 2018, pp. 219–220.

³⁵ Smid W., *Boss Leksykon*, Dr Lex, Kraków 2012, s. 265.

³⁶ Zabulis X. i in., *Representation and Preservation of Heritage Crafts*, Sustainability 2020, 12, 1461; <https://doi.org/10.3390/su12041461>, dnia 07.09.2020.

³⁷ *Kultura materialna*, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura-materialna;3928899.html>, dnia 07.09.2020.

³⁸ Inna z typologii wyróżnia prócz kultury bytu i kultury symbolicznej, również kulturę społeczną (socjetalną). Por. Włodarczyk E., *Kultura*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, tom 2, G-Ł, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 950–955.

³⁹ Por. *Słownik języka polskiego*, tom 1, A-K, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 1083.

imieniu działalność gospodarczą, osobiście lub wraz z członkami rodziny⁴⁰, najczęściej jako mikro-, mały, bądź średni przedsiębiorca, choć powyższe uzależnione być może od prawodawstwa kraju, na terenie którego prowadzona jest działalność gospodarcza. Każda aktywność zawodowa prowadzona jest w pewnym środowisku kulturowym, a sama praca wykonywana jest z uwzględnieniem wpływu kultury na nią. *Kultura gospodarcza* stanowi połączenie dwóch kategorii – scharakteryzowanej wyżej *kultury* oraz nauk ekonomicznych. Zdaniem Anny Gardockiej, kultura ekonomiczna związana jest z ogółem przekonań, ocen, postaw, czynów podmiotów gospodarczych względem zjawisk ekonomicznych. Jej obrazem jest każdy aktywny uczestnik życia gospodarczego. Uaktywnia ona postawy kreatywności, przedsiębiorczości, samorealizacji, samodoskonalenia, dotyczy inwestycji na poczet zgromadzonego w danej gospodarce kapitału ludzkiego. Kultura gospodarcza opisywana jest jako tło procesów gospodarczych⁴¹, jako dorobek społeczny, jak również jako instytucja nieformalna wpływająca na instytucje formalne⁴². Kultura ta powiązana jest również z zależnością przyczynowo-skutkową w sferze produkcji, wymiany i konsumpcji, a nawet zachowań internacjonalizacyjnych⁴³.

Rzemiosło chińskie kojarzone jest w Polsce głównie z dziełami sztuki, widywanymi na wystawach, w muzeach oraz na terenach świątyń. Łączone jest ono również z architekturą powstałą za czasów Chin cesarskich, z budownictwem sakralnym, jak również z rzemiosłem ludowym, zrzeszającym ludność chińskich mniejszości narodowych, których produkty rozpoznawane są przez turystów (fot. 1). Przeważnie jedynie osoby przebywające dłużej w Chińskiej Republice Ludowej (ChRL) wiążą rzemiosło chińskie z bardziej przyziemną codziennością, zarówno z dużymi nowoczesnymi zakładami, jak i małymi rzemieślniczymi warsztatami (fot. 2), m.in. z naprawą butów, wizytami w salonach fryzjerskich, czy wywoływaniem zdjęć, a także z przemysłem zatrudniającym wykwalifikowanych techników i inżynierów.

⁴⁰ *Rzemiosło*, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/rzemios%C5%82o.html>, dnia 07.09.2020.

⁴¹ Kozera M., *O potrzebie budowania kultury ekonomicznej*, s. 74, http://www.pszw.edu.pl/-images/publikacje/t008_pszw_2007_kozera_o_potrzebie_budowania_kultury_ekonomicznej.-pdf, dnia 31.07.2020.

⁴² Krzyminiewska G., *Kreowanie kultury ekonomicznej Polaków elementem strategii rozwoju społeczno-gospodarczego*, *Kultura i Edukacja* 4(97)/2013.

⁴³ Gardocka A., *Miejsce kultury w gospodarce*, s. 33–34, <http://instytut.info/wp-content/uploads/2016/08/r02-3.pdf>, dnia 07.09.2020; Bernat M., *Rola czynników kulturowych w procesie alokacji kapitału w formie BIZ*, [w:] *Kulturowe, społeczne i etyczne uwarunkowania biznesu, gospodarki i zarządzania*, Karczewski L., Kratek H. (red.), Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2014, s. 151–161.

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 1. Wyroby rzemieślników z Suzhou [苏州] – drewniane talizmany przedstawiające znaki dobrowróźbne: *dostatek* [福], *szczęście* [吉] i *długowieczność* [寿]

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 2. Mały zakład szewski zlokalizowany w mieście Fuzhou [福州], oznaczony znakiem *naprawa butów* [修鞋]

Na rzemiosło chińskie wpływ miała i ma nadal kultura chińska, zarówno tradycyjna – mająca u swoich podstaw filozofię taoistyczną i konfucjańską (a także i inne kultury/subkultury, wynikające m.in. ze specyfiki regionalnej czy etnicznej tak dużego kraju), jak i kultura współczesna – zarówno socjalistyczna (socjalizm o chińskiej specyfice), jak i wynikająca z zagranicznych wpływów, a także z postępu technologicznego, objawiającego się szczególnie wykorzystaniem Internetu i komputeryzacją przestrzeni produkcyjnej.

Na rzemiosło chińskie z całą pewnością wpływ mają elementy filozofii konfucjańskiej, nie będące wprowadzane jedynymi determinantami kulturowymi, jednakże mogącymi zostać określonymi jako znaczące i relatywnie najlepiej zbadane. Zaliczyć do nich można m.in.:

- wartościowanie porządku społecznego, podkreślającego role społeczne oraz hierarchię, stawiającego wyżej na drabinie społecznej osoby starsze, o większym doświadczeniu i wiedzy, mistrzów swojej dziedziny;
- dominację moralności (m.in. poczucia obowiązku i przestrzegania etykiety), a nie prawa (przeznaczonego pierwotnie głównie dla złoczyńców i przestępców⁴⁴, nie dla wzorowych obywateli). Nacisk na morale jednostki i grupy ma swoje przełożenie na podkreślanie we współczesnej retoryce chińskiej wagi *ducha rzemiosła* [工匠精神], wiązanej m.in. zarówno z cechą osobistą, jak również duchowym dążeniem w ramach życia zawodowego i prywatnego, a dotyczącym⁴⁵:
 - zmierzania ku doskonałości;
 - innowacji, rozwoju i postępu;
 - rygorystycznej i odpowiedzialnej postawy zawodowej;
 - przestrzegania standardów, trzymania się marki i poprawiania jakości;
 - skromności;
 - profesjonalizmu, opanowania umiejętności zawodu;
 - oddania pracy i poświęcenia.
- podkreślanie roli rodziny jako podstawowej komórki społecznej, miniatury państwa, co ma przełożenie również na popularność firm rodzinnych, tworzenie zakładów rzemieślniczych zrzeszających małe społeczności, pilnujących w swoich ramach tajemnic zawodu;
- wartościowanie sieci powiązań;
- planowanie długookresowe;
- harmonijną estetykę, w której ramach widoczne są uzupełniające się przeciwstawne elementy *yin* [阴] i *yang* [阳];

⁴⁴ Siewierski J., *Azjatycki model rozwoju na przykładzie Chin i Japonii*, [w:] *Kulturowe uwarunkowania rozwoju w Azji i Afryce*, red.: Górak-Sosnowska K., Jurewicz J., Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2010, s. 274–278.

⁴⁵ Luo Q.L., Wang C.Y., Zhao Y., *Cultivation Strategy of College Students' Craftsman Spirit from the Perspective of Artificial Intelligence*, *Journal of Physics: Conference Series* 1575, 2020, <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1575/1/012173>; Zhu Q.D., Yu Y., *Methods and Strategies for Cultivating "Craftsman Spirit" of Landscape Architecture Students*, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, Vol. 345, 2019 3rd International Seminar on Education, Management and Social Sciences.

Podsumowując powyższe, nie sposób nie łączyć rzemiosła, w tym rzemiosła chińskiego, z przestrzenią kultury, techniki i ekonomii. Obszary te uzupełniają się wzajemnie, wskazując m.in. na jego różnorodność – rzemiosło jest i tradycyjne i nowoczesne, związane zarówno z wymiarem „materialnym”, jak i „niematerialnym”.

Bibliografia

- [1] ABISUGA-OYEKUNLE O.A., FILLIS, I.R.: *The Role of Handicraft Micro-Enterprises as a Catalyst for Youth Employment*, Creative Industries Journal, 10/2017, 59–74, <https://doi.org/10.1080/17510694.2016.1247628>.
- [2] BADEA D., IANCU D., MACOVEI C., OTEL C.C.: *The Reflection of Specific Elements of Technical Culture in the Military Management Practice*, Land Forces Academy Review, Vol. XXIII, No. 3(91), 2018.
- [3] BECKER H.S.: *Arts and crafts*, American Journal of Sociology, 83(4)/ 1978, 862–889.
- [4] BERNAT M.: *Rola czynników kulturowych w procesie alokacji kapitału w formie BIZ*, [w:] *Kulturowe, społeczne i etyczne uwarunkowania biznesu, gospodarki i zarządzania*, Karczewski L., Kratek H. (red.), Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2014.
- [5] *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/>, dnia 06.06.2021.
- [6] CRAWFORD M.B.: *Shop Class as Soulcraft: An Inquiry into the Value of Work*, Penguin, New York 2009.
- [7] DENG J.Q., CHEN X.F.: *Research on Artificial Intelligence Interaction in Computer-Aided Arts and Crafts*, Hindawi Mobile Information Systems, 2021, 5519257, <https://doi.org/10.1155/2021/5519257>.
- [8] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, tom 2 G-Ł, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.
- [9] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura-materialna-3928899.html>, dnia 07.09.2020.
- [10] GARAVAGLIA C., MUSSINI M.: *What Is Craft?—An Empirical Analysis of Consumer Preferences for Craft Beer in Italy*, Modern Economy, 11/2020, 1195–1208, <https://doi.org/10.4236/me.2020.116086>.
- [11] GARDOCKA A.: *Miejsce kultury w gospodarce*, s. 33–34, <http://instytut.info/wp-content/uploads/2016/08/r02-3.pdf>, dnia 07.09.2020.
- [12] GLOSBE: <https://pl.glosbe.com/pl/pl/rzemios%C5%82o>, dnia 26.01.2021.
- [13] GRAJ L.: Napiórkowski J, *Treść i składniki kultury technicznej w programie nauczania szkoły ogólnokształcącej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Techniczne 1989, z. 14, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4896/Treść%20i%20składniki%20kultury%20technicznej%20w%20programie%20nauczania%20szkoły.pdf?sequence=1&is-Allowed=y>, dnia 07.09.2020.
- [14] GRUCHOŁA M.: *Kultura w ujęciu socjologicznym*, Roczniki kulturoznawcze, tom 1, 2010.
- [15] GUDOWSKA B.: *Arts and Crafts and UN Sustainable Development Goals*, International Journal of New Economics and Social Sciences, 1(11)/2020, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3547>.
- [16] HERDER J.G.: *Myśli o filozofii dziejów*.
- [17] HOFVERBERG H., KRONLID D.O., ÖSTMAN L.: *Craftig Sustainability?*, Nordic Journal of Science and Technology Studies, 2017, 5(2), 8–21.

- [18] KLIMCZYK J.: *Kultura techniczna w życiu codziennym*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1965.
- [19] KOZERA M.: *O potrzebie budowania kultury ekonomicznej*, http://www.pszw.edu.pl/images/publikacje/t008_pszw_2007_kozera_-_o_potrzebie_budowania_kultury_ekonomicznej.pdf, dnia 31.07.2020.
- [20] KROEBER A.L., KLUCKHOHN C.: *Culture. The Critical Review of Concepts and Definitions*, Museum, Cambridge, Massachusetts, USA 1952.
- [21] KRZYMINIEWSKA G.: *Kreowanie kultury ekonomicznej Polaków elementem strategii rozwoju społeczno-gospodarczego*, *Kultura i Edukacja* 4(97)/2013.
- [22] *Leksykon PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- [23] LUCAS B., SPENCER E.: *A Practical Guide to Craftsmanship. Creating the craftsmen and women that Britain needs*, Centre for Real-World-Learning, https://pdfs.semanticscholar.org/0729/e9381f6ba383213863133585b8cd967ad84e.pdf?_ga=2.221583581.479295930.1599455917-471672534.1597229024, dnia 07.09.20.
- [24] LUO Q.L., WANG C.Y., ZHAO Y.: *Cultivation Strategy of College Students' Craftsman Spirit from the Perspective of Artificial Intelligence*, *Journal of Physics: Conference Series* 1575, 2020, <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1575/1/012173>.
- [25] *Makers&Maker Movements: What is Maker Culture?*, <https://inventionland.com/blog/makers-maker-movements-what-is-maker-culture/>, dnia 06.06.2021.
- [26] METCALF B.: *Replacing the Myth of Modernism*, *American Craft*, 53(1)/ 1993, 40-47.
- [27] *Merriam Webster dictionary*, <https://www.merriam-webster.com>, dnia 08.09.2020.
- [28] MIGNOSA A., KOTIPALLI P.: *A Cultural Economic Analysis of Craft*, Palgrave Macmillan 2019.
- [29] NAPIÓRKOWSKI J., RETMAŃSKA T.: *Czynniki wpływające na kształtowanie kultury technicznej*, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Techniczne* 1983, z. 11, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4653/Czynniki%20wp%C5%82ywaj%C4%85ce%20na%20kszta%C5%82towanie%20kultury%20technicznej.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dnia 08.09.2020.
- [30] NIZER L.: *Between You and Me*, Beechurst Press, New York 1948.
- [31] *Oxford Learner's Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>, dnia 08.09.2020.
- [32] PÖLLÄNEN S.: *Contextualising Craft: Pedagogical Models for Craft Education*, *International Journal of Art and Design Education* 28(3)/ 2009, 249-260.
- [33] ROSNER D.K.: *Considering Craftsmanship*, UC Berkeley School of Information, Berkeley 2009, https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/15263/Poster_Rosner_forpub1.pdf?sequence=2&isAllowed=y, dnia 08.09.2020.
- [34] SAPIR E.: *Language. An Introduction to the Study of Speech*, Harcourt, Brace, New York 1921.
- [35] SENNETT R.: *The Craftsman*, Yale University Press, New Haven-London 2008.
- [36] *Słownik języka polskiego*, Tom 1, A-K, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988
- [37] *Słownik społeczny*, red. Szlachta B., Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- [38] SIEWIERSKI J.: *Azjatycki model rozwoju na przykładzie Chin i Japonii*, [w:] *Kulturowe uwarunkowania rozwoju w Azji i Afryce*, red.: Górak-Sosnowska K., Jurewicz J., Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2010.

- [39] SMAGINA A., LUDVIGA I.: *Craft Entrepreneurship and Created Value*, Rural Environment Education. Education. Personality, Vol.13/ 2020, <https://doi.org/10.22616/REEP.2020.044>.
- [40] SMID W.: *Boss Leksykon*, Dr Lex, Kraków 2012.
- [41] SZEREMETA R., MICHALSKI A.: *Możliwości rozwoju kultury technicznej w procesie turystyki industrialnej*, Edukacja-Technika-Informatyka, 4(1)/2013, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-98c86b7e-bfd4-4f64-b547-b4bf7a384376> , dnia 07.09.2020.
- [42] WAITE W.M.: *Compiler construction: Craftsmanship or engineering?*, [w:] *Compiler Construction*, red.: Gyimóthy T., Lecture Notes in Computer Science, Vol. 1060, Springer, Berlin – Heidelberg 1996, https://doi.org/10.1007/3-540-61053-7_59.
- [43] *Wielka encyklopedia świata*, Tom 8, Oxford Educational, Poznań 2004.
- [44] ZABULIS X. i in.: *Representation and Preservation of Heritage Crafts*, Sustainability 2020, 12, 1461; <https://doi.org/10.3390/su12041461>, dnia 07.09.2020.
- [45] ZHU Q.D., YU Y.: *Methods and Strategies for Cultivating "Craftsman Spirit" of Landscape Architecture Students*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Vol. 345, 2019 3rd International Seminar on Education, Management and Social Sciences.
- [46] ZULAIKHA E., BRERETON M.: *Innovation strategies for developing the traditional souvenir craft industry*, [w:] *The First International Postgraduate Conference on Engineering, Designing and Developing the Built Environment for Sustainable Wellbeing*, 27–29 April 2011, Queensland University of Technology, Brisbane, Qld, <http://eprints.qut.edu.au/43468/>, dnia 08.09.2020.

3. Kreatywna strona rzemiosła chińskiego

Słowa kluczowe: *kreatywność, innowacje, Chiny, rzemiosło, rzemiosło chińskie, ekonomia kreatywna, kultura gospodarcza*

Keywords: *creativity, innovation, China, crafts, Chinese crafts, creative economy, economic culture*

1. Wstęp

Ekonomia kreatywna ma ścisły związek z pobudzaniem innowacji, transferem wiedzy, włączeniem społecznym, ma również znaczący wkład w kreowanie produktu krajowego brutto. Łączy w sobie zarówno wartość w ujęciu ekonomicznym, jak również kulturowym⁴⁶. Określana bywa jako naturalne środowisko dla innowacyjnych pomysłów, rozwoju i wykorzystania potencjału twórczego⁴⁷. Ekonomia kreatywna odnosi się bezpośrednio do cechy kreatywność, związanej z tworzeniem czegoś nowego i oryginalnego⁴⁸, która powinna być postrzegana również jako użyteczna, tzn. pomagająca w dążeniu do osiągnięcia danych celów⁴⁹ i będąca podstawą innowacyjnego działania⁵⁰. Kreatywność interpretowana bywa również jako zdolność generowania wartościowych pomysłów⁵¹, jako istotny składnik innowacyjnych zachowań w miejscu pracy⁵². W czasach starożytnych w Grecji i Rzymie kreatywność wiązana była z czymś nadludzkim – jako boski duch towarzyszący człowiekowi. Współcześnie postrzegana bywa kilkutorowo. Jako cecha charakteryzująca każdego człowieka, niezależnie od reprezentowanego przez niego poziomu inteligencji, zdobytego wykształcenia czy wykonywanego zawodu⁵³, stanowiąc kompetencję wymaganą w ramach wielu stanowisk pracy (szczególnie wśród kadry menadżerskiej/

⁴⁶ *Creative Economy Outlook. Trends in international trade in creative industries*, Country Profiles 2002–2015, 2005–2014, UNCTAD/DITC/TED/2018/3, United Nations 2018.

⁴⁷ Centárová J., *Creative economy as a tool of competitiveness*, SHS Web of Conferences 83, 01007, Current Problems of the Corporate Sector 2020, <https://doi.org/10.1051/shsconf/20208301007>.

⁴⁸ *Kreatywność*, [w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/kreatywno%C5%9B%C4%87.html>, dnia 29.05.2021.

⁴⁹ *Unshackling the creative business*, A report from the Deloitte Australia Centre for the Edge, 2021.

⁵⁰ Howkins J., *The creative economy: How people make many from ideas*, Penguin, London 2001.

⁵¹ Hsu I., Ngoc A.N., *The Handmade Effect: What is Special about Buying Handmade?*, International Review of Management and Business Research, 2016, 5(2): 594–609, [za:] Boden M.A., *Computer Models of Creativity*, 23–34, AI Magazines, 2010, Conference on Intelligent User Interfaces Hong Kong, China.

⁵² Tang M., *Creativity and innovation: Basic concepts and approaches*, [w:] red.: Tang M., Werner C.H., Handbook of the management of creativity and innovation, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2017, 3–32, https://doi.org/10.1142/9789813141889_0001.

⁵³ Por. Valojävi L., *The Cycle of Creative Resources*, Department of Media, Aalto University, Doctoral Dissertation 39/2021.

creative leadership)⁵⁴. Traktowana bywa również jako modne pojęcie stosowane nie tylko przez środowisko biznesowe, ale i polityczne⁵⁵. Rozpatrywana bywa też w ramach dużo węższego zagadnienia, a mianowicie branży kreatywnej, obejmującej swoim zasięgiem również rzemiosło.

Region Azji, z Chińską Republiką Ludową na czele, przewodzi w światowym eksporcie dóbr kreatywnych. Natomiast same Chiny są jednym z wiodących producentów rękodzieła na świecie, ich wkład szacowany jest na około 30% światowego handlu⁵⁶. Raporty dotyczące chińskiej innowacyjności nie prezentują danych liczbowych poświęconych rzemiosłu, pojawia się ono natomiast w danych publikowanych corocznie w Roczniku Statystycznym ChRL, jako jedna ze składowych produkcji (w ramach grupy określonej jako *artykuły kulturalne, edukacyjne, artystyczne i rzemieślnicze oraz działalność sportowa i rekreacyjna*). Wynika to między innymi z faktu, iż kreatywność nie zawsze przejawia się w formie materialnej, co znacząco utrudnia jej mierzalność, szczególnie jeśli chodzi o dane, wykraczające poza zestawienia woluminu produkcji grupy produktów kreatywnych, ich eksportu oraz liczby zgłaszanych patentów. Powyższe nie tylko ogranicza możliwości pełnego zgłębiania tematu, ale i wskazuje na potrzebę pogłębionych badań w tym obszarze.

W niniejszym tekście przyjrano się kreatywności w ramach rzemiosła chińskiego ukazując m.in. zagadnienia: rzemiosła chińskiego pokoleń minionych, obranego przez ChRL priorytetu jakim jest innowacyjność rodzima oraz kreatywności współczesnego pokolenia rzemieślników.

2. Chińskie rzemiosło pokoleń minionych

Zdaniem Roberta Temple, współczesny świat jest syntezą elementów chińskich i zachodnich, którego podstawą w dużej mierze są odkrycia i wynalazki chińskie⁵⁷. Chiny opisywane są również jako godne uwagi historyczne źródło innowacji⁵⁸. Do grupy odkryć i wynalazków chińskich, zlokalizowanych na osi czasu pomiędzy XIV w. p.n.e. i X w. n.e., zaliczane są te zestawione ze sobą chro-

⁵⁴ Kleef J.A.G., Roome, N.J., *Developing capabilities and competence for sustainable business management as innovation: a research agenda*, Journal of Cleaner Production, 2007, 15(1), 38–51; Nwachukwu C., Vu H.M., *Creative Leadership and Creativity: An Overview*, Sustainable Economic Development and Advancing Education Excellence in the era of Global Pandemic, Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA), 2020.

⁵⁵ Vieira de Jesus D.S., *Where Dreams and Nightmares Are From: Creativity and Creative Economy*, *Philosophy Study*, 2021, 11(4), 268–276, <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2021.04.002>.

⁵⁶ K. Meng, M. Hitchcock, *Sustainability and Authenticity of Chinese Traditional Crafts in the Contexts of Luxury and Tourism*, E-Journal of Tourism, 2020, 7(2): 205–228, [za:] Ernst, Young, *Competitive study on handicrafts sector in China*, New Delhi: Export Promotion Council for Handicrafts, 2012, [online] dostęp: http://www.epch.in/ChinaStudy/Rep_ort.pdf, stan z dnia 26.07.2018.

⁵⁷ Temple R., *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994, s. 9.

⁵⁸ Popper S.W., et al., *China's Propensity for Innovation in the 21st Century*. Identifying Indicators of Future Outcomes, RAND Corporation, Santa Monica, Calif 2020.

nologicznie w tabeli 1. Wynalazki te stanowiły bazę dla kolejnych – chińskich i nie tylko. Przykładowo niebiesko-biała porcelana, charakterystyczna dla panującej w latach 618–907 dynastii Tang (ceramika szkliwiona na biało z dekoracją górnej glazury w kolorze niebieskim), bazowała na wcześniejszych rozwiązaniach innowacyjnych wywodzących się z produkcji białej porcelany⁵⁹, a te z kolei na wynalazku pochodzącym z III w.

Tabela 1.

Wybrane odkrycia i wynalazki chińskie

Okres	Odkrycia i wynalazki
XIV w. p.n.e.	System dziesiętny
XI w. p.n.e.	Mocne piwo
VI w. p.n.e.	Dzwon strojony
VI w. p.n.e.	Uprawa szeregowa i intensywne okopywanie
VI w. p.n.e.	Żelazny pług
V w. p.n.e.	Odkrycie powiązań pomiędzy rodzajami upraw a występującymi minerałami („poszukiwania geobotaniczne”)
V/IV w. p.n.e.	Latawiec
IV w. p.n.e.	Plamy na Słońcu jako zjawiska słoneczne
IV w. p.n.e.	Żeliwo
IV w. p.n.e.	Miech tłokowy obustronnego działania
IV w. p.n.e.	Ropa naftowa i gaz ziemny jako paliwo
IV w. p.n.e.	Miejsce dla zera
IV w. p.n.e.	Pierwsze kompasy
IV w. p.n.e.	Pierwsza zasada dynamiki
IV w. p.n.e.	Loty latawców z ludźmi
IV w. p.n.e.	Gazy trujące, pociski dymne i gazy łzawiące
IV w. p.n.e.	Kusza
IV–III w. p.n.e.	Upręże końskie (szorowe, z chomątem)
III w. p.n.e.	Mapy plastyczne
III w. p.n.e.	Warstwowy kanał transportowy
II w. p.n.e.	Wialnia obrotowa
II w. p.n.e.	Siewnik wielorzędowy
II w. p.n.e.	Korba ręczna
II w. p.n.e.	Zawieszenie przegubowe („Cardana”)
II w. p.n.e.	Produkcja stali z żeliwa
II w. p.n.e.	Papier
II w. p.n.e.	Zrozumienie zasad funkcjonowania układu krążenia krwi
II w. p.n.e.	Całodobowe rytmy w organizmie ludzkim
II w. p.n.e.	Endokrynologia
II w. p.n.e.	Liczyby ujemne
II w. p.n.e.	Sześciokątna budowa płatków śniegu
II w. p.n.e.	Spadochron

⁵⁹ Li W.D. et al., *A Landmark in the History of Chinese Ceramics: The Invention of Blue-and-white Porcelain in the Tang Dynasty (618–907 A.D.)*, Science&Technology of Archaeological Research 2017, 3(2): 357–365.

II w. p.n.e.	Miniaturowe balony z gorącym powietrzem
II w. p.n.e.	Bębny strojone
I w. p.n.e.	Technika głębokich wierceń (wydobywanie gazu ziemnego)
I w. p.n.e.	Pas napędowy
I w. p.n.e.	Wykorzystanie energii wodnej (do poruszania miechów metalurgicznych)
I w. p.n.e.	Taczka
I w. p.n.e.	Przymiary przesuwkowe (suumiarki)
I w. p.n.e.	Pierwiastkowanie wyższego stopnia i rozwiązywanie równań wyższych stopni
I w. p.n.e.	Ułamki dziesiętne
I w. p.n.e.	Hermetycznie zamknięte laboratoria badawcze
I w.	Pompa łańcuchowa
I w.	Most wiszący
I w.	Ster
II w.	Kartografia kwantytatywna
II w.	Latarnia magiczna
II w.	Sejsmograf
II w.	Samorzutne zapalenie
II w.	Teorie dot. wypiętrzania się gór, ich erozji („nowoczesna geologia”)
II w.	Maszy i żeglowanie
II w.	Przedziały wodoszczelne na statkach
III w.	Biologiczna kontrola szkodników
III w.	Maszyna samosterująca (nawigacyjna)
III w.	Kołowrotek rybacki
III w.	Strzeżenie
III w.	Porcelana
III w.	Choroby spowodowane niedoborem pewnych składników w pożywieniu
III w.	Zastosowanie algebry w geometrii
III w.	Precyzyjne wyznaczanie wartości liczby π
III w.	Przyrządy tarczowe i wskazówkowe
III w.	Zrozumienie pojęcia barwy dźwięku
IV w.	Parasol
IV w.	Wirnik helikoptera i śmigło
V w.	Fale stojące
V w.	Tryskające misy
V w.	Istota maszyny parowej
V w.	Magiczne zwierciadła
V w.	Proces stapiania żeliwa i żelaza („Martenowski” proces wytapiania stali)
V w.	Łódź z kołem łopatkowym
VI w.	Wiatry słoneczne
VI w.	Zapałki
VI w.	Szachy
VI w.	Napędzany wiatrem wóz („żeglowanie po lądzie”)
VII w.	Most segmentowo-łukowy
VII w.	Wymrażane wino (brandy i whisky)

VII w.	Cukrzyca
VII w.	Hormony tarczycy
VIII w.	Zegar mechaniczny
VIII i IX w.	Druk
IX w.	Karty do gry
IX w.	Papierowe pieniądze
IX w.	Wieczne lampy (olejne z knotem)
IX w.	Deklinacja magnetyczna
IX w.	Proch strzelniczy
X w.	Rzut cylindryczny („Rzut Mercatora”)
X w.	Napęd łańcuchowy
X w.	Immunologia
X w.	Kanałowa śluza komorowa
X w.	Miotacz płomieni
X w.	Farba fosforyzująca
X w.	Rakiety świetlne, sztuczne ognie, bomby, granaty, miny
XI w.	Wydobywanie zatopionych przedmiotów
XI w.	Kołowrotek
XI w.	Układ, w którym każda liczba jest sumą dwóch liczb znajdujących się nad nią („Trójkąt Pascala”)
XI w.	Remanencja i indukcja magnetyczna
XI i XII w.	Rakiety wielostopniowe
XIII w.	Astronomiczne przyrządy równikowe
XIII w.	Laka
XIII w.	Działa, armaty, moździerz i broń automatyczna
XVI w.	Temperancja równomierna w muzyce

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Temple R., *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994.

Nawiązując do pomysłowości związanej z dziełami rąk ludzkich, pierwszym spostrzeżeniem jest, że każde z odkryć i wynalazków chińskich charakteryzuje się swoistą oryginalnością. Wśród powyższych (tab. 1) mogących zaskoczyć współczesnego polskiego odbiorcę, nie tylko samym faktem, iż pochodzą one z Chin, ale również poziomem pomysłowości pokoleń minionych, wymienić można m.in.⁶⁰: tryskającą misę, magiczne zwierciadło, latarnię magiczną i maszynę samosterującą.

Tryskająca misa to wykonana z brązu misa rezonansowa [共振碗] pochodząca z V w. p.n.e.. Po nalaniu do niej wody, poprzez systematyczne pocieranie czystymi i wilgotnymi dłońmi obu jej uchwytów, stwarza możliwość wytworzenia specyficznej częstotliwości drgań mechanicznych, której efektem jest powstawanie fal stojących – efektu zderzenia się fal równych i przeciwstawnych. Fale te wpływają na powstanie poruszających się w górę i dół rozprysków wody – samoczynnego unoszenia się kropeł wody nawet na wysokość 50 cm. Kunszt tego rzemiosła objawiał się m.in. w ustaleniu właściwych wymiarów

⁶⁰ Temple R., *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994, s. 41–42, 62–64, 66–68, 87–88, 99–101, 169–171; 指南车: 中国古代的“奔驰”, <https://kknews.cc/culture/g2kyre.html>, dnia 04.05.2021.

i proporcji podczas odlewania naczynia (co wpływało na powstawanie czterech tzw. punktów węzłowych).

Magiczne zwierciadło [透光镜], które powstało około V w., nazwane było zwierciadłem, przez które przenikało światło. Jedna jego strona była wypukła i błyszcząca, a druga zdobiona. Wykonane było z lanego brązu. Zwierciadła te oświetlone jasnymi promieniami słonecznymi pozwalały spoglądać na wylot, ukazując na wypolerowanej płaszczyźnie wspomniane zdobienia. Sekretem zwierciadeł były niewidoczne dla oka wypukłości (odpowiadające wzorom z tylnej strony zwierciadła), powstałe jako efekt czynności drapania i skrobienia części ozdobnej, a następnie polerowania części lustrzanej i nakładania amalgamatu rtęciowego. Promienie słoneczne umożliwiały odbijanie się powiększonego obrazu na ścianie, tworząc pozorne wrażenie tego, iż brąz może stać się przezroczysty, tj. przepuszczający światło.

Magiczna latarnia [走马灯] (II w. n.e.) to latania obrotowa, składająca się z przesuwających się ręcznie lub automatyczne obrazów, tworząc złudzenie ich ruchu. W latarniach tych zapala się świecę wytwarzającą ciepło. Wytworzony przepływ powietrza wpływa na obracanie się wewnętrznego koła z papierowymi obrazkami. Wyświetlane obrazy oglądane były na ścianie bądź ekranie, tworząc odpowiednik starożytnego projektora. Niektóre z latarni umożliwiały również, prócz efektów wizualnych, powstawanie efektów dźwiękowych.

Wzmianki o maszynie – wozie samosterującym [指南车/司南车], działającej na zasadzie sprzężenia zwrotnego, odnaleźć można w źródłach nawiązujących do III w. p.n.e. Składała się ona z zespołu mechanizmów różnicowych (kombinacji kół zębatych i zamachowych), dwóch kół oraz stojącej figurki mędrca ze wzniesionym ramieniem, zawsze wskazującym jeden kierunek – południe. Wóz służył do zaprzęgnięcia w konie. Różni się od kompasu wykorzystującego efekt geomagnetyczny, m.in. tym, że nie wykorzystywano w nim magnetyzmu. Pierwotnym zastosowaniem maszyny samosterującej było ułatwienie nawigacji (wskazywanie kierunku jazdy), jak również użytkowanie jej jako pojazdu ceremonialnego cesarza.

Nie tylko rozwiązania techniczne dawnych rzemieślników wskazywały na kreatywność ich twórców. Dotyczy to również rzemiosł tradycyjnych, zarówno tych już nie występujących, jak i tych, które nadal zaskakują pomysłowością rękodzielników, ich funkcjonalnością bądź estetyką wykonania. Zaliczyć do nich można m.in. rzemiosło związane z produkcją odzieży z rybiej skóry plemienia Hezhen [鱼皮衣], gwizdzące latawce z Nantong [鹞风筝/南鹞], malarstwo cukrowe z Chengdu [糖画], obrazy ze skrzydeł motyli z prowincji Yunnan [蝶画]⁶¹, haft włosami [发绣]⁶² oraz wiele innych. Zaskakująca jest również

⁶¹ Por. Mazur-Włodarczyk K., *Kreatywność w tradycyjnym rzemiośle chińskim*, [w:] *Rzemiosło – stan i zmiany w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym*, red. Musialik W., Mazur-Włodarczyk K., Edaich S., Politechnika Opolska, Opole 2021.

wspomniana funkcjonalność i różnorodność praktycznych zastosowań takich przedmiotów jak np. łapka do drapania pleców [搔杖] (mająca najczęściej postać bambusowego kija z zamontowaną częścią drapiącą w postaci pazura lub ręki, która nie tylko używana była do drapania, ale również wykorzystywana podczas dyskusji – trzymana przez osobę pragnącą zabrać głos)⁶³, oganiaczka od much [拂子] (w postaci zamontowanego na kiju białego krowiego włosia, co ciekawe będąca dodatkowo niegdyś symbolem autorytetu)⁶⁴, czy różnych rodzajów gier wykorzystywanych do zaspakajania potrzeb wyższego rzędu (m.in. szachy chińskie [象棋], szachy skaczące [跳棋], gra otaczająca *weiqi* [围棋], *majiang* [麻将], ośmiu nieśmiertelnych [八仙图], awans społeczny [升官图], itd.).

3. Chiński priorytet – innowacyjność rodzima

Po zainicjowanym pod koniec lat 70. XX w. otwarciu Chin na świat, kraj ten podjął szereg aktywności, mających na celu kreowanie rodzimych innowacji. Działania te związane były m.in. z podwyższeniem wagi rozwoju potencjału naukowego i technologicznego⁶⁵. Miało to miejsce (i ma nadal) z uwagi na główny priorytet ChRL ukierunkowany na odrodzenie się narodu chińskiego – jego renesans [中华民族大复兴] – zamierzony powrót do lat świetności, jakie miały miejsce przed wojnami opiumowymi, czyli przed okresem określanym jako czas narodowego upokorzenia. Priorytet ten składa się z dwóch głównych składowych: pokojowego zespolenia terytoriów (m.in. Tajwanu) oraz osiągnięcia statusu pierwszej gospodarki światowej. Podejście proinnowacyjne dotyczy drugiej z wymienionych składowych, stanowiąc jedną z wytycznych, mających prowadzić do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej, zaprzestania transferu technologii z zagranicy i dokonania transformacji z roli naśladowcy w rolę innowatora⁶⁶, jak również zwiększenia niezależnej zdolności innowacyjnej i uwolnienia

⁶² Rzemiosło to wywodzi się z buddyzmu, który był źródłem jego pierwotnej inspiracji (pierwsze z tematów haftów obejmowały wizerunki Buddy), a jego powstanie związane jest na osi czasu z panowaniem dynastii Tang. Ludzkie włosy stosowane było jako nici, a o ich wyborze decydował fakt, iż niegdyś w Chinach były one traktowane jako święta cześć ludzkiego ciała i symbolizowały m.in. wielki szacunek i oddanie hafciarek. Źródło: *Zhou Yinghua: master of hair embroidery*, <http://chinaplus.cri.cn/mychina/culture/34/20190815/332051.html>, dnia 17.06.2021.

⁶³ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 142.

⁶⁴ Jak wyżej, s. 176.

⁶⁵ Sharipovich B.A., Maxamadumarovich A.U., *Handling Technological Innovations: China Overview*, International Journal of Contemporary Business Studies, 2012, 3(10), [za:] Yu J., Li-hua R., *China's highway of information technology and Communication technology*, Palgrave Macmillan 2010.

⁶⁶ Kowalski A.M., *Dynamics and Factors of Innovation Gap Between the European Union and China*, Journal of the Knowledge Economy 2020, <https://doi.org/10.1007/s13132-020-00699-1>.

chińskiego potencjału nauki i technologii⁶⁷. Aby to osiągnąć nie tylko stworzone zostały systemy innowacyjne, rozpoczęto promowanie innowacji i gospodarki cyfrowej, przedsięwzięto środki niwelujące bariery instytucjonalne oraz zachęcające i promujące współpracę naukowo-przemysłową, ale położono również nacisk na podnoszenie umiejętności i zdolności menedżerskich firm do wprowadzania innowacji.

Współcześnie w Chinach można zaobserwować występowanie dwóch systemów innowacji⁶⁸:

1. Systemu krajowego:

- obejmującego takie podmioty jak: rząd, przedsiębiorstwa państwowe, uniwersytety i rządowe instytucje badawcze,
- będącego unikatowym, charakterystycznym tylko dla ChRL (m.in. związanym z działalnością strategiczną – tworzeniem planów po rok 2060, jak również pobudzaniem kreatywności pomimo kontroli ideologicznej)⁶⁹.

2. Systemu rynkowego:

- obejmującego prywatne przedsiębiorstwa i prywatne instytucje badawcze,
- działającego podobnie, jak w innych krajach (poza ChRL).

Ich współwystępowanie przybiera trzy formy⁷⁰:

- działalność niezależna (przykładem są przedsiębiorstwa prywatne, które dominują w branży energetyki wiatrowej i fotowoltaicznej),
- działalność wzajemnie się uzupełniająca (m.in. branża telekomunikacyjna),
- działalność konkurencyjna (m.in. w ramach branży motoryzacyjnej, chemicznej i hutniczej).

Strategiczne podejście do innowacji ukazane jest w rządowych planach (pięcioletkach). XIII plan pięcioletni (dotyczący lat 2016–2020) obejmował następujące priorytety innowacyjne: wykształcenie społeczeństwa innowacyjnego, promowanie innowacji rodzimych oraz zaangażowanie sektora nauki i technologii w rozwiązywanie problemów społecznych m.in. związanych z ochroną środowiska oraz pozyskiwaniem energii (gospodarką bezwęglową). Najbardziej współczesny, tj. XIV plan pięcioletni (obejmujący lata 2021–2025), obiera za cel nie tylko wzrost gospodarczy wysokiej jakości, wprowadzenie reform

⁶⁷ Popper S.W., et al., *China's Propensity for Innovation in the 21st Century*. Identifying Indicators of Future Outcomes, RAND Corporation, Santa Monica, Calif 2020, [za:] Xi J., *The Governance Of China*, Foreign Language Press, Beijing 2014.

⁶⁸ Liu X.L., *Formation of the dual innovation systems in China*, [w:] *Catch-up and Radical Innovation in Chinese State-Owned Enterprises*, Edward Elgar Publishing, 2021: 16–29.

⁶⁹ Schulte B., *Innovation and control: universities, the knowledge economy and the authoritarian state in China*, *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 2019, 5:1, 30–42, <https://doi.org/10.1080/20020317.2018.1535732>.

⁷⁰ Jak wyżej.

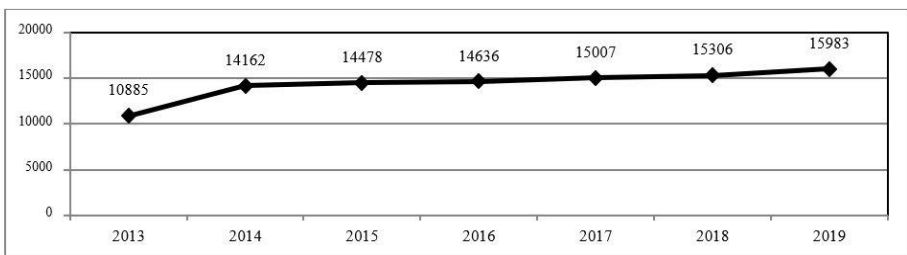
strukturalnych po stronie podaży, wprowadzenie strategii podwójnej cyrkulacji wpływającej na wzrost popytu krajowego, harmonijne współistnienie człowieka i przyrody, ale również na dalsze zorientowanie proinnowacyjne.

Najlepszy innowacyjny ekosystem w Chinach występuje w dużych miastach chińskich, m.in. w Pekinie, Shanghaju, Hangzhou, Nanjing i Suzhou, a w kontekście całego kraju – na obszarach wschodniego wybrzeża i Chin centralnych⁷¹. Na innowacje miejskie wpływają m.in.: edukacja, wskaźnik urbanizacji, faktyczne wykorzystanie kapitału zagranicznego oraz migracja wewnętrzna. Zdaniem Xindong Zhao i Xiang Li, im wyższy wskaźnik migracji, tym wyższa regionalna innowacyjność. Natomiast z uwagi na to, że migracja jest czynnikiem określanym jako niestabilny, bez odgórnego wsparcia nie może ona kształtować tendencji długoterminowej⁷².

Analizując dane Chińskiego Narodowego Biura Statystycznego na lata 2013–2019, można zaobserwować m.in., że działania obu systemów innowacji przynoszą efekty. Z roku na rok wzrasta w Chinach liczba zgłoszeń patentowych, jak i wdrożonych innowacji (wykres 1 i 2), w ramach których w ujęciu procentowym dominują innowacje produktowe, procesowe, organizacyjne i marketingowe, związane z produkcją artykułów kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych i rzemieślniczych oraz działalności sportowej i rozrywkowej (wykres 3).

Wykres 1.

Liczba zgłoszeń patentowych w Chinach w okresie 2013–2019 w ramach gałęzi zajmującej się produkcją artykułów kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych i rzemieślniczych oraz działalności sportowej i rozrywkowej

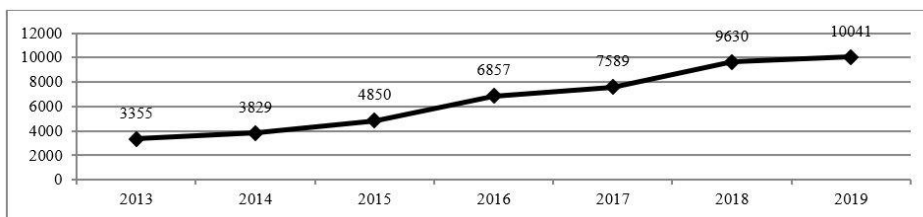
Źródło: *Statistics on R&D Activities and Patents of Industrial Enterprises above Designed Size by Industrial Sector, 2014–2019*, China Statistical Yearbook, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2019/indexeh.htm>, dnia 28.05.2021.

⁷¹ *Rising Innovation in China*. China Innovation Ecosystem, Development Report 2019, Delloite China.

⁷² Zhao X.D., Li X., *The influence of internal migration on regional innovation in China*, Economic Research-Ekonomska Istrazivanja, 2021, 34(1), 498–520, <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1792325>.

Wykres 2.

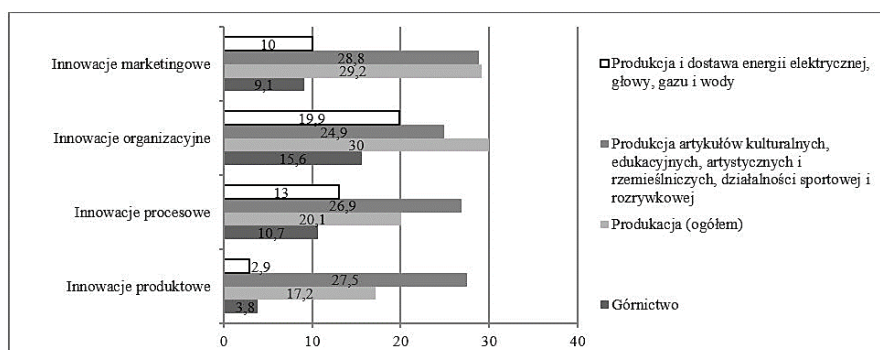
Liczba wynalazków w Chinach w okresie 2013–2019 w ramach gałęzi zajmującej się produkcją artykułów kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych i rzemieślniczych oraz działalności sportowej i rozrywkowej

Źródło: *Statistics on R&D Activities and Patents of Industrial Enterprises above Designed Size by Industrial Sector, 2014–2019, China Statistical Yearbook, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>, dnia 28.05.2021.*

Wykres 3.

Innowacje produktowe, procesowe, organizacyjne i marketingowe w Chinach w ramach przedsiębiorstw przemysłowych [% przedsiębiorstw przemysłowych powyżej wyznaczonej wielkości]

Źródło: *Industrial Enterprises above Designed Size with Product or Process Innovation by Sector, 2018, China Statistical Yearbook, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>, dnia 28.05.2021; Industrial Enterprises above Designed Size with Organizational or Marketing Innovation by Sector, 2018, China Statistical Yearbook, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>, dnia 28.05.2021.*

Na drugim biegunie pojawiają się jednak opinie, że kreatywność chińska nadal jest ograniczona, a zaangażowanie w badania nie jest pewnikiem rozwiązań przełomowych, głównie dlatego, że częściej pracują nad nimi inżynierowie niż projektanci i artyści – reprezentanci sektora kreatywnego⁷³. Pomimo powyższego Chiny w 2020 r. zajmowały 14. miejsce wśród 131 gospodarek ujętych w Globalnym Wskaźniku Innowacyjności (*Global Innovation Index/GII*). Kraj ten

⁷³ Abrami R.M., et al., *Why China Can't Innovate*, Harvard Business Review, <https://hbr.org/2014/03/why-china-cant-innovate>, dnia 28.05.2021.

w porównaniu z innymi reprezentantami regionu Azji wyróżnia się pod względem siedmiu elementów, wśród których jeden z nich określony został jako *produkty kreatywne*^{74,75}.

4. Innowacyjność współczesnych pokoleń rzemieślniczych

Współczesne rzemiosło tradycyjne w większości przypadków bazuje na „powielaniu” tradycyjnego rękodzieła, które przez pokolenia zostało nie tylko dopracowane do perfekcji, ale również wskazuje na bogate dziedzictwo kulturowe Chin, a zatem jest specjalnie powielane w celu jego transmisji. Inne z ujęć podkreśla, iż „powielaniu” w ramach sztuki bliżej jest do „reprezentowania” niż „imitowania”⁷⁶. Rozumieć można to stwierdzenie w ten sposób, iż kolejne prace nie zawsze są dosłownym kopiowaniem, lecz bardziej tworzeniem „pod wpływem” oryginalnego dzieła bądź autora pierwowzoru, na którym dany twórca się wzoruje. Pojawiają się również opinie, iż podporządkowanie się nakazom politycznym sprawiło, że kreatywność stała się strefą niepewności. Nie jest to związane z negowaniem pomysłowości i wyobraźni chińskich artystów i rzemieślników, niemniej jednak większość produkcji jest wynikiem pragmatycznych wariacji istniejących modeli i szablonów⁷⁷. Rząd chiński pracuje nad promocją tradycyjnego rzemiosła, prowadząc wystawy i warsztaty w całym kraju oraz zapewniając platformę dla regionalnych artystów. Mogą oni liczyć na wsparcie swoich działań, jednakże oczekuje się od nich konkretnych wyników i dostarczania wyrobów niemal idealnie odtwarzających stare techniki i modele. Swoboda eksperymentowania, bez oczekiwania pozytywnych wyników, jest bardzo ważna dla innowacji. Jednakże wydaje się, że dumni ze swoich umiejętności i wiedzy twórcy parający się rzemiosłem tradycyjnym nie zawsze są gotowi na innowacje czy eksperymenty⁷⁸.

Wspomniane „powielanie” oraz związane z nim wykonywanie powtarzalnych czynności, połączone z czasochłonną pracą oraz zaburzoną komunikacją

⁷⁴ Global innovation Index 2020,

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/cn.pdf, dnia 28.05.2021.

⁷⁵ Ponadto z uwagi na to, że zielone przywództwo transformacyjne wpływa na zieloną kreatywność⁷⁵, innowacje są efektywnym narzędziem osiągnięcia przez ChRL obranych celów związanych m.in. z redukcją emisji dwutlenku węgla oraz zrównoważonym wzrostem gospodarczym. Źródło: Zhang W.G., Xu F., Wang X.F., *How Green Transformational Leadership Affects Green Creativity: Creative Process Engagement as Intermediary Bond and Green Innovation Strategy as Boundary Spanner*, Sustainability, 2020, 12, 3841, <https://doi.org/10.3390/su12093841>; Lin S., et al., *The potential influence of the carbon market on clean technology innovation in China*, Climate Policy, 2018, 18(S1), S71–S89, <https://doi.org/10.1080/14693062.2017.1392279>.

⁷⁶ Por. Chmielowska E., wystąpienie: *Malarstwo chińskie*, Muzeum Śląska Opolskiego, Opole 18.11.2021.

⁷⁷ Keane M., *Creative Industries in China: Art, Design, Media*,

<https://politybooks.com/creative-industries-in-china-art-design-media/>, dnia 20.10.21.

⁷⁸ *The future of traditional Chinese Crafts*, British Council Creative Economy, e-future-of-traditional-chinese-crafts-a9ccmedium.com/making-as-national-transformation/th71026dc3, dnia 23.10.2021.

międzypokoleniową (m.in. związaną z dzieleniem się wiedzą mistrzów rzemiosła z młodym pokoleniem rękodzielników) wpływają na to, iż coraz mniej osób jest zainteresowanych pracą określaną jako monotonna i żmudna nauka rzemiosła⁷⁹, a tym samym nie jest zainteresowanych wprowadzaniem w jego ramach innowacji. Z uwagi na powyższe strona chińska podjęła działania w celu zwiększenia poszanowania rzemieślników, jak również wypracowania gwarancji wysokiej jakości ich pracy, zachęcania do nauki rzemiosła oraz do zmierzania do doskonałości, nieustającym poszukiwaniom i oryginalności, zarówno w ujęciu technicznym, jak i w ramach rzemiosła tradycyjnego. Zaproponowano koncept *ducha rzemiosła*, o bardzo silnym podtekście ideologicznym, który ma pełnić rolę siły napędowej promowania innowacji⁸⁰. Duch współczesnego rzemieślnika powinien łączyć w sobie zarówno tradycję, jak i innowacje, ponieważ według założeń nie jest on ani statyczny, ani konserwatywny⁸¹.

Bardziej naukowe podejście nakłania rzemieślników do współpracy międzysektorowej, korzystania z technologii cyfrowych i materiałowych⁸², ponieważ kreatywność i innowacyjność są cechami charakterystycznymi dla zawodów kreatywnych, szczególnie tych wykonywanych własnoręcznie. Projektowanie i rzemiosło wzajemnie się uzupełniają, a produkcja rękodziela jest rodzajem myślenia projektowego⁸³. Natomiast potencjał rzemiosła określany jest jako umożliwiający kreację alternatyw dla modernistycznej organizacji produkcji i konsumpcji opartej na racjonalizacji oraz postępie naukowym i technologicznym⁸⁴.

Innowacyjność współczesnych pokoleń rzemieślniczych ściśle skorelowana jest również z rewolucją informatyczną, nie tylko po to, aby ograniczyć prace administracyjne (w tym wykorzystywanie papieru)⁸⁵, ale również po to, aby dotrzeć do większego rynku odbiorców i dostosować się do najnowszych tren-

⁷⁹ Li W.-T., Ho M.-C., Yang C., *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, Sustainability 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>.

⁸⁰ 企业创新需要工匠精神,

<http://www.zykyj.com/eportal/ui?pageId=879886&articleKey=905764&columnId=939541>, dnia 30.04.2021.

⁸¹ 让工匠精神成为中国制造之“魂”, <http://theory.people.com.cn/n1/2016/0815/c49154-28635960.html>, dnia 25.04.2021.

⁸² Zhan X.F. et al., *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, The Design Journal, 2017, 20:sup1, S2919-S2934, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>.

⁸³ Li W.-T., Ho M.-C., Yang C., *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, Sustainability 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>.

⁸⁴ Bell E., Dacin M.T., Toraldo M.L., *Craft Imaginaries – Past, Present and Future*, Organization Theory, 2021, 2, 1–18, <https://doi.org/10.1177/263178721991141>, [za:] Luckman S., *Craft and the creative economy*, Palgrave M., Basingstoke 2015.

⁸⁵ *Rzemiosło czeka rewolucja informatyczna*, Małopolska Izba Rzemiosła i Przedsiębiorczości, <http://izba.krakow.pl/item/634-rzemioslo-czeka-rewolucja-informatyczna>, dnia 31.05.2021.

dów. Część współczesnych rzemieślników działających online rozpoczęła aktywność w Internecie czysto hobbystycznie, a następnie przekształciła swoją działalność w małe firmy, wspierane przez prowadzenie np. blogów o rzemiośle. Blogowanie stało się w tym przypadku mechanizmem napędowym budowania społeczności (poprzez m.in. dzielenie się informacjami, wiedzą i doświadczeniem) zainteresowanej rzemiosłem oraz przyczyniło się do wzmacniania pozycji rynkowej przedsiębiorstwa⁸⁶.

Inną z nowości, w stosunku do rzemioł pokoleń minionych, jest wzrastająca popularność prowadzenia przez rękodzielników warsztatów, które sprawiają m.in., że „rzemieślnictwo nie tylko żyje, ale również rozwija się i przenika do szerokiej świadomości wielu grup społecznych”⁸⁷. Innowacyjność rzemieślników prowadzących własne warsztaty rozwija się w różnych kierunkach m.in. poprzez łączenie różnych rodzajów rzemiosła celem znalezienia nowego produktu, odkrywanie i doskonalenie technik i metod dawno zapomnianych lub rozszerzanie granic swojej dziedziny poprzez dobór nowych materiałów, technik oraz ofertę skierowaną do nowej grupy odbiorców. Przykładowo Wang Ziyong, rzemieślnik doskonalący technikę malarstwa wewnątrz butelek na tabakę w mieście Hengshui (prowincja Hebei) wprowadził innowację dotyczącą stworzenia unikatowego pędzla ułatwiającego nanoszenie farb oraz poprawiającego precyzję malowania butelek od wewnątrz. Rzemieślnik ten poszerzył również zakres swojej działalności, malując od wewnątrz również wazy, kryształowe kule oraz zestawy do parzenia herbaty. Pan Wang założył przedsiębiorstwo, w ramach którego tworzone są projekty, produkowane i sprzedawane jest rękodzieło, jak również utworzył muzeum poświęcone malarstwu wewnątrz butelek, ukazujące historyczny rozwój tej dziedziny rzemiosła. W muzeum organizowane są wystawy i warsztaty propagujące ten rodzaj rzemiosła wśród dzieci, młodzieży i dorosłych⁸⁸.

Cai Xiaming, rzemieślniczka z Suzhou rozpoczynała pracę jako praktykantka w fabryce wyrabiającej pasy do kimon, przeznaczone do sprzedaży na rynek japoński. Po 30 latach doskonalenia sztuki tkania i wyszywania stała się właścicielką warsztatu, który wytwarza jedwabne tkaniny przeznaczone do tworzenia klasycznych chińskich obrazów, jak również charakterystycznych elementów używanych przez znanych projektantów mody *haute couture*. Zhu Mengjia, artystka i właścicielka studia, specjalizuje się w rzeźbieniu pestek z oliwek, z których wytwarzana jest biżuteria. Rzemiosło to rozwinęło się z rzemiosła rzeźbienia pestek brzoskwiń, które ma w Chinach ponad 600 letnią tradycję⁸⁹.

⁸⁶ Manosevitch I., Tzuk Y., *Blogging, craft culture, and women empowerment*, *Cogent Social Sciences*, 2017, 3(1), 1408753, <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1408753>.

⁸⁷ *Czy rzemiosło rzeczywiście wyginęło?*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/czy-rzemioslo-rzeczywiscie-wyginelo,16640.htm>, dnia 31.05.2021.

⁸⁸ *Chinese craftsman creates inside painting works*, http://www.news.cn/english/2021-09/09/c_1310178040.htm, dnia 20.10.2021.

⁸⁹ Zhang K., *Young artisans keep the creative spirit of Suzhou alive*, <https://www.chinadailyhk.com/articles/240/62/102/1568273060605.html>, dnia 20.10.2021.

Wallace Chan jest twórcą biżuterii, artystą wizualnym i innowatorem. W 1987 r. Chan opracował m.in. technikę cięcia kamieni szlachetnych, pozwalającą na kreowanie wielokrotnych odbić. Technika ta poprzez wyrzeźbienie jednego wizerunku na rewersie kamienia pozwala uzyskać jego wielokrotne odbicia eksponowane na różnych płaszczyznach kamienia. Wynałazł również nowe techniki osadzania jednego kamienia w drugim. Jedną z tych technik zainspirowana została meblami w stylu Ming. Kamienie mają specjalne nacięcia w celu utworzenia połączeń wpuszczanych i czopowych, dzięki czemu można je idealnie dopasować bez użycia elementów metalowych. Kolejnym z wynalazków tego rzemieślnika/ artysty jest stworzenie porcelany określanej jako pięć razy mocniejsza niż stal. Wallace Chan rozpoczął również stosowanie tytanu do wyrobu biżuterii⁹⁰.

Chai Zhanzhu jest natomiast jednym z rzemieślników, którzy metodą własnych eksperymentów odtwarzają i udoskonalają dawno utracone techniki produkcji. *Jiaotaici* [绞胎瓷] jest rzadkim typem skręcanej porcelany wyróżniającej się charakterystycznymi marmurkowymi, biało-czarnymi wzorami. Po raz pierwszy pojawiła się ona w epoce Tang, a szczytowy okres rozwoju osiągnęła w czasach Północnej Dynastii Song. Chai Zhanzhu ponad 30 lat swojego życia poświęcił rewitalizacji tego specyficznego rzemiosła. W porównaniu z oryginałami powstałymi za czasów panowania dynastii Tang i Song, prace Chai charakteryzują się dużo bogatszymi wzorami, żywymi kolorami i różnorodnością kształtów⁹¹.

5. Podsumowanie

Kreatywność to ważna cecha ludzka. Zdolność do tworzenia m.in. nowych, użytecznych czy oryginalnych przedmiotów czyni życie człowieka łatwiejszym, barwniejszym, a jednocześnie w życiu społecznym stanowi wartość ekonomiczną i kulturową.

Jak przytoczono w rozdziale, duża część odkryć i wynalazków powstała w Chinach, które określono jako historyczne źródło innowacji – poczynając od odkryć (m.in. indukcja magnetyczna, immunologia, płamy na Słońcu), poprzez użyteczne wynalazki (np. porcelana, papier, latawce, zapałki), aż po oryginalne wyroby rzemieślnicze, mające praktyczne zastosowanie lub będące wyrazem artystycznym. Zmiana podejścia młodych twórców w Chinach do działalności rzemieślniczej jest powoli zauważalna. Pojawiają się nowe warsztaty rzemieślnicze, w których łączy się metody tradycyjne z metodami nowymi, powstałymi w wyniku eksperymentowania, szukania własnych koncepcji i rozwiązań. Powyższe działania wspierane są – w dobie dzisiejszego czasu – technologiami informatycznymi. Powstają blogi o rzemiośle, prowadzona jest sprzedaż online.

⁹⁰ Chan W., *About Wallace Chan's contemporary jewelry creations, sculptures and carvings* (wallace-chan.com, <https://www.wallace-chan.com/artwork/>, dnia 23.10.2021.

⁹¹ Yang Y., Sun Y., *Craftsman dedicated to revitalization of long-lost art of distinctive porcelain making*,

<http://chinaplus.cri.cn/mychina/culture/34/20190619/305124.html>, dnia 23.10.2021.

Organizowane są także stacjonarne wystawy i warsztaty rzemieślnicze dla dzieci i dorosłych, poszerzające wiedzę o rzemiośle, o metodach wytwórczych. Czy przyniesie to oczekiwane efekty?

Rzemiosło chińskie niegdyś z całą pewnością kojarzone było z kreatywnością, szczególnie w obszarze stosowanych rozwiązań technicznych. Z drugiej jednak strony, jak zauważa m.in. Harry G. West, z perspektywy czasu większość uświęconych tradycji była kiedyś innowacjami⁹². Współcześnie można odnieść wrażenie, że kreatywność rzemieślników chińskich wiąże się głównie (choć nie tylko) z obszarem twórczości artystycznej. Wraca tu jednak kwestia poruszona we wstępie tej monografii, że wszystko zależy od identyfikacji indywidualnej twórcy, tzn. jak sam rzemieślnik postrzega swoją aktywność zawodową – jako aktywność artystyczną czy też inżynierską, dostosowującą się do potrzeb rynku czy realizującą własne koncepcje, skierowaną dla wąskiej grupy odbiorców czy wprost przeciwnie.

Bibliografia

- [1] ABRAMI R.M., et al.: *Why China Can't Innovate*, Harvard Business Review, <https://hbr.org/2014/03/why-china-cant-innovate>, dnia 28.05.2021.
- [2] BELL E., DACIN M.T., TORALDO M.L.: *Craft Imaginaries – Past, Present and Future*, Organization Theory, 2021, 2, 1–18, <https://doi.org/10.1177/263178772199-1141>, [za:] Luckman S., *Craft and the creative economy*, Palgrave M., Basingstoke 2015.
- [3] CENTÁROVÁ J.: *Creative economy as a tool of competitiveness*, SHS Web of Conferences 83, 01007, Current Problems of the Corporate Sector 2020, <https://doi.org/10.1051/shsconf/20208301007>.
- [4] *Chinese craftsman creates inside painting works*, http://www.news.cn/english/2021-09/09/c_1310178040.htm, dnia 20.10.2021.
- [5] CHMIEŁOWSKA E., wystąpienie: *Malarstwo chińskie*, Muzeum Śląska Opolskiego, Opole 18.11.2021.
- [6] *Creative Economy Outlook. Trends in international trade in creative industries*, Country Profiles 2002–2015, 2005–2014, UNCTAD/DITC/TED/2018/3, United Nations 2018.
- [7] *Creative Leadership and Creativity: An Overview*, Sustainable Economic Development and Advancing Education Excellence in the era of Global Pandemic, Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA), 2020.
- [8] *Czy rzemiosło rzeczywiście wyginęło?*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/czy-rzemioslo-rzeczywiscie-wyginelo,16640.htm>, dnia 31.05.2021.
- [9] EBERHARD W.: *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001.
- [10] Global innovation Index 2020, https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/cn.pdf, dnia 28.05.2021.
- [11] HOWKINS J.: *The creative economy: How people make many from ideas*, Penquin, London 2001.

⁹² West H.G., *Crafting innovation: Continuity and change in the “living traditions” of contemporary artisan cheesemakers*, Food and Foodways, 2020, 28(2), 91–116, <https://doi.org/10.1080/07409710.2020.1745456>.

- [12] HSU I., NGOC A.N.: *The Handmade Effect: What is Special about Buying Handmade?*, International Review of Management and Business Research, 2016, 5(2), 594–609.
- [13] KEANE M.: *Creative Industries in China: Art, Design, Media*, <https://politybooks.com/creative-industries-in-china-art-design-media/>, dnia 20.10.21.
- [14] KLEEF J.A.G., ROOME N.J.: *Developing capabilities and competence for sustainable business management as innovation: a research agenda*, Journal of Cleaner Production, 2007, 15(1), 38–51.
- [15] KOWALSKI A.M.: *Dynamics and Factors of Innovation Gap Between the European Union and China*, Journal of the Knowledge Economy 2020, <https://doi.org/10.1007/s13132-020-00699-1>.
- [16] PAN L.K.: *Creativity and Its Discontents China's Creative Industries and Intellectual Property Rights Offenses*, Duke University Press 2012.
- [17] LI W.D. et al.: *A Landmark in the History of Chinese Ceramics: The Invention of Blue-and-white Porcelain in the Tang Dynasty (618–907 A.D.)*, Science&Technology of Archaeological Research 2017, 3(2), 357–365.
- [18] LI W-T., HO M-C., YANG C.: *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, Sustainability 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>.
- [19] LIN S., et al.: *The potential influence of the carbon market on clean technology innovation in China*, Climate Policy, 2018, 18(S1), S71–S89, <https://doi.org/10.1080/14693062.2017.1392279>.
- [20] LIU X.L., *Formation of the dual innovation systems in China*, [w:] Catch-up and Radical Innovation in Chinese State-Owned Enterprises, Edward Elgar Publishing, 2021, 16–29.
- [21] Manosevitch I., Tzuk Y., *Blogging, craft culture, and women empowerment*, Cogent Social Sciences, 2017, 3(1), 1408753, <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1408753>.
- [22] MAZUR-WŁODARCZYK K.: *Kreatywność w tradycyjnym rzemiośle chińskim*, [w:] Rzemiosło – stan i zmiany w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym, red. Musialik W., Mazur-Włodarczyk K., Edaich S., Politechnika Opolska, Opole 2021.
- [23] National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn>, dnia 28.05.2021.
- [24] Nwachukwu C., Vu H.M., K. Meng, M. Hitchcock, *Sustainability and Authenticity of Chinese Traditional Crafts in the Contexts of Luxury and Tourism*, E-Journal of Tourism, 2020, 7(2), 205–228.
- [25] POPPER S.W., et al.: *China's Propensity for Innovation in the 21st Century*. Identifying Indicators of Future Outcomes, RAND Corporation, Santa Monica, Calif 2020.
- [26] *Rising Innovation in China*. China Innovation Ecosystem, Development Report 2019, Delloite China.
- [27] *Rzemiosło czeka rewolucja informatyczna*, Małopolska Izba Rzemiosła i Przedsiębiorczości, <http://izba.krakow.pl/item/634-rzemioslo-czeka-rewolucja-informatyczna>, dnia 31.05.2021.
- [28] SCHULTE B.: *Innovation and control: universities, the knowledge economy and the authoritarian state in China*, Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 2019, 5:1, 30–42, <https://doi.org/10.1080/20020317.2018.1535732>.
- [29] SHARIPOVICH B.A.: Maxamadumarovich A.U., *Handling Technological Innovations: China Overview*, International Journal of Contemporary Business Studies, 2012, 3(10).
- [30] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl>, dnia 29.05.2021.

- [31] TANG M.: *Creativity and innovation: Basic concepts and approaches*, [w:] red.: Tang M., Werner C.H., Handbook of the management of creativity and innovation, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2017, 3–32, https://doi.org/10.1-142/9789813141889_0001.
- [32] Temple R., *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994.
- [33] *Unshackling the creative business*, A report from the Deloitte Australia Centre for the Edge, 2021.
- [34] *The future of traditional Chinese Crafts*, British Council Creative Economy, <https://medium.com/making-as-national-transformation/the-future-of-traditional-chinese-crafts-a9cc71026dc3>, dnia 23.10.2021.
- [35] VALOJÄVI L.: *The Cycle of Creative Resources*, Department of Media, Aalto University, Doctoral Dissertation 39/2021.
- [36] VIEIRA DE JESUS D.S.: *Where Dreams and Nightmares Are From: Creativity and Creative Economy*, *Philosophy Study*, 2021, 11(4), 268–276, <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2021.04.002>.
- [37] CHAN W.: *About Wallace Chan's contemporary jewelry creations, sculptures and carvings (wallace-chan.com)*, <https://www.wallace-chan.com/artwork/>, dnia 23.10.2021.
- [38] WEST H.G.: *Crafting innovation: Continuity and change in the "living traditions" of contemporary artisan cheesemakers*, *Food and Foodways*, 2020, 28(2), 91–116, <https://doi.org/10.1080/07409710.2020.1745456>.
- [39] YANG Y., SUN Y.: *Craftsman dedicated to revitalization of long-lost art of distinctive porcelain making*
- [40] <http://chinaplus.cri.cn/mychina/culture/34/20190619/305124.html>, dnia 23.10.2021.
- [41] ZHAN X.F. et al.: *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, *The Design Journal*, 2017, 20 (sup1), S2919–S2934, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>
- [42] ZHANG K.: *Young artisans keep the creative spirit of Suzhou alive*, <https://www.chinadailyhk.com/articles/240/62/102/1568273060605.html>, dnia 20.10.2021.
- [43] ZHANG W.G., XU F., WANG X.F.: *How Green Transformational Leadership Affects Green Creativity: Creative Process Engagement as Intermediary Bond and Green Innovation Strategy as Boundary Spanner*, *Sustainability*, 2020, 12, 3841, <https://doi.org/10.3390/su12093841>.
- [44] ZHAO X.D., LI X.: *The influence of internal migration on regional innovation in China*, *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2021, 34(1), 498–520, <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1792325>.
- [45] *Zhou Yinghua: master of hair embroidery*, <http://chinaplus.cri.cn/mychina/culture/34/20190815/332051.html>, dnia 17.06.2021.
- [46] *企业创新需要工匠精神*, <http://www.zykyj.com/eportal/ui?pageId=879886&articleKey=905764&columnId=939541>, dnia 30.04.2021.
- [47] *让工匠精神成为中国制造之“魂”*, <http://theory.people.com.cn/n1/2016/0815/c49154-28635960.html>, dnia 25.04.2021.
- [48] *指南车：中国古代的“奔驰”*, <https://kknews.cc/culture/g2kyre.html>, dnia 04.05.2021.

4. Rzemiosło związane z jedwabiem i Jedwabnym Szlakiem

Słowa kluczowe: Chińska Republika Ludowa, rzemiosło, wyroby z jedwabiu, rynek rzemiosła, Jedwabny szlak, inicjatywa Jednego Pasa Jednej Drogi, kultura gospodarcza.

Keywords: People's Republic of China, crafts, silk products, craft market, The Silk Road, One Belt One Road initiative, economic culture.

1. Wstęp

Rzemiosło chińskie związane z jedwabiem kojarzone bywa głównie z czynnościami przędzenia, barwienia, tkania i haftowania, a w rzeczywistości obejmujące dużo szersze ujęcie, wpisane jest na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chin. Inaczej ujmując, jest formą produkcji o znaczeniu kulturowym⁹³.

Z uwagi na swoje właściwości, m.in. grubość (około 20 μm) i rozciągliwość (16%)⁹⁴ jedwabiu, jak również na szerokie zastosowanie, jedwab po dziś dzień jest pożądanym dobrem konsumpcyjnym i produkcyjnym. Z jedwabiu wytwarza się przędzę na tkaniny wykorzystywane w tworzeniu odzieży, tkanin meblowych i technicznych, spadochronów i sieci rybackich. Stanowi on składnik kosmetyków, nici chirurgicznych i opatrunków do ran oparzeniowych (w postaci rozpuszczonej proteiny). Potencjalne zastosowanie nadal zwraca uwagę międzynarodowego grona naukowców. M.in. w wyniku ich prac skupiających się nad bioaktywnymi molekułami w matrycach z jedwabiu – (właściwości stabilizacyjne termicznie), stwierdzono, że może wchodzić w skład antybiotyków i szczepionek, które mogą być przechowywane w temperaturze do 60°C. Nić jedwabna, z uwagi na zdolność transmisji światła, może być również wykorzystana do produkcji światłowodów. Jedwab jest także biodegradowalny, a więc mniej obciążający dla środowiska. Uświadamiając sobie tę znaczącą wartość jedwabiu i jedwabnego rzemiosła, celem rozdziału jest ustalenie jak współcześnie w Chinach odbierane jest jedwabne rzemiosło, z czym jest ono identyfikowane, w jaki sposób przedstawiane jest przez polskie, angielskie i chińskie media, zarówno od strony pracy rzemieślniczej, rynku rzemiosła, jak i rzemieślników.

W rozdziale wykorzystano analizę literatury przedmiotu i artykułów dostępnych w Internecie w języku polskim, angielskim i chińskim. Podczas badań zauważono m.in., iż chińskie znaki *jedwab* [丝 oraz 丝绸] w artykułach chińskojęzycznych poświęconych rzemiosłu [工匠] pojawiają się głównie w powiązaniu z dwoma zagadnieniami:

- jedwabnym rzemiosłem, a więc rzemiosłem związanym z produkcją oraz przetwarzaniem (tj. wykorzystywaniem do tworzenia produktów użytko-

⁹³ Por. Zhan X.F., Walker S., Hernandez-Pardo R., Evans M., *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>, s. 2919.

⁹⁴ *Jedwab*, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jedwab-naturalny;3917512.html>, dnia 03.07.2020.

wych i ozdobnych) jedwabiu naturalnego – najcieńszego włókna naturalnego, wytwarzanego przez gąsienicę jedwabnika morwowego⁹⁵;

- rzemiosłem Jedwabnego szlaku, współczesnej polityki Chińskiej Republiki Ludowej zmierzającej do odrodzenia się wagi rzemiosła chińskiego i powrotu do najwyższej jakości usług rzemieślniczych. Akcji prowadzonej pod auspicjami czy też zgodnie z wytycznymi inicjatywy Jednego Pasa Jednej Drogi, znanej także pod nazwami: Nowy Jedwabny szlak/inicjatywa Pasa i Drogi/jedwabny pas gospodarczy i oceaniczny morski Jedwabny Szlak.

Zasoby polsko- i anglojęzyczne skupiają się natomiast głównie na prezentacji wyrobów rzemieślniczych wytwarzanych z jedwabiu.

W przeprowadzeniu badań wyraźnym ograniczeniem okazała się dostępność do danych związanych z woluminem produkcji wytwarzanej przez rękodzielników – osoby, które mogą być aktywne zawodowo praktycznie w ramach każdego sektora zaangażowanego w jedwabną produkcję – sektora rolniczego, poprzez przemysł przędzalniczy, następnie firmy tekstylne, odzieżowe itd. Publikacje zawierające informacje statystyczne dotyczące sprzedaży produktów wykonanych z jedwabiu oraz produkcji kokonów jedwabnych, przędzy i tkanin przeznaczonych na rynek wewnętrzny i na eksport prezentowane są w ujęciu ogólnym, tzn. w znacznej mierze dotyczą tylko produkcji przemysłowej.

2. Jedwabne rzemiosło

Uznaje się a raczej zakłada, że rzemiosło związane z jedwabiem było pierwotnie domeną kobiet. Mitologia chińska podkreśla rolę pań w procesie tworzenia jedwabiu, a nawet jego wynalezienie, które przypisuje się cesarzowej Leizu [嫘祖]/Xi Lingshi [西陵氏]. Inny z mitów ukazuje tkaczkę Zhi Nü [织女], która wraz z siostrami zajmowała się tkaniem jedwabnych obłoków⁹⁶. Znalezione archeologiczne wskazują na obecność owadów jedwabnika morwowego już na kilka tysięcy lat przed naszą erą⁹⁷. Jedwabne włókno oraz uzyskana z niego tkanina, od zamierzchłych dziejów kojarzone było z Chinami. W starożytnej Grecji jedwab stanowił nawet synonim nazwy Chin – *seres*. Jedwab w Chinach wytwarzany był już w czasach dynastii Shang [1600 r. p.n.e.– 1046 r. p.n.e.] i Zhou [1045 r. p.n.e. – 256 r. p.n.e.], a technologia jedwabiu osiągnęła dość dojrzały etap pod koniec Okresu Walczących Królestw [408 r. p.n.e. – 221 r. p.n.e.] oraz dynastii Qin [221 r. p.n.e- 206 r. p.n.e.] i Han [206 r. p.n.e. – 220 r. n.e.]. Za panowania dynastii Ming [1368–1644 r.] i Qing [1644–1912 r.] powstawały warsztaty specjalizujące się w produkcji i handlu jedwabiem⁹⁸. Proces produkcji tkanin został przyśpieszony wraz z wynalezieniem krosna

⁹⁵ Fotografie przedstawiające postacie jedwabnika morwowego - ukazane zostały na fot. 3–5.

⁹⁶ Mit ten przybliży również historię jej nieszczęśliwej miłości z pasterzem Niu Lang [牛郎].

⁹⁷ M.in. obecność wizerunku jedwabników morwowych na naczyniach z kości słoniowej.

⁹⁸ 史光, 吴江倾力打造丝绸文化传承与发展标杆 是责任也是使命,

<https://www.wjdaily.com/news/126817>, dnia 15.07.2020.

w 1640 roku p.n.e. Jako wyjątkowo istotna część gospodarki wiejskiej, produkcja jedwabiu była opisywana jako trudna i czasochłonna aż do XX w., gdy wynaleziono krosna zmechanizowane. Również prace z gotową tkaniną jedwabną oraz niciami jedwabnymi opisywane są jako czynności niełatwe i czasochłonne. Przykładowo, podstawowe ściegi haftowania można opanować po czterech lub pięciu latach treningu. Trudność pracy z jedwabiem wiąże się również z jego delikatnością – nici mogą się przerwać, oraz z możliwością stawiania jedynie prostych linii, co utrudnia haftowanie łuków. Wykonanie haftu jednego jedwabnego płátka kwiatu zajmuje około tygodnia, ukończenie całej pracy – od roku do kilku lat⁹⁹. Natomiast ręczne wykonanie jednej jedwabnej gazy zajmuje około 6 miesięcy. Posługując się dalej wartościami liczbowymi należy nadmienić, że do wyprodukowania jednego kilograma czystego jedwabiu niezbędne jest zebranie 6 kg kokonów.

Pierwotnym przeznaczeniem tkanin jedwabnych był dwór cesarski. Produkcja jedwabiu w czasach cesarskich stanowiła podstawową gałąź przemysłu. Wiązała się z opanowaniem zarówno umiejętności technicznych – m.in. selekcji jaj, uprawy drzew morwowych, kontroli temperatury, wilgotności i światła, przeciwdziałania chorobom jedwabników i ich ochrony przez gryzoniami, jak i zarządczych – związanych z podziałem pracy. Surowa tkanina jedwabna stanowiła również walutę przy płaceniu podatków, stosowana była jako popularny środek wymiany na złoto, srebro i wełnę, jak również narzędzie stosowane w dyplomacji, składnik polityki motywacyjnej (podczas nagradzania), polityki płacowej oraz subwencji i dotacji przeznaczonych dla grup poszkodowanych. Jedwab miał również swój wpływ na ustanowienie jednej z jednostek miary – zwoju, określanego jako taki wycinek całości, która „mieści się na jednej standardowej (w danej epoce) sztuce jedwabiu”¹⁰⁰. Jedwabny zwój miał standardową szerokość około 56 cm oraz długość 12 metrów¹⁰¹.

Jedwab przyczynił się również do rozwoju sztuki – głównie za sprawą malarstwa i kaligrafii. Najstarszy zachowany jedwabny obraz to sztandar grobowy, przedstawiający mężczyznę dosiadającego smoka, pochodzący z Okresu Walczących Królestw. Wśród przykładów artystów trudniących się pracą z jedwabiem (malarstwa dworskiego) wymienić należy Gu Kaizhi [顾恺之, 348–409] autora prac: „Boginka rzeki Luo” [《洛神赋》] i „Admonicje udzielane damom dworu” [《女史箴图》], czy też Zhang Xuan [张萱, 713–755] – autora dzieła „Przygotowanie brytów jedwabiu” [《捣练图卷》]. Obraz ten ukazuje damy dworu, które ubijają, rozciągają i zszywają pasy białego jedwabiu¹⁰².

W czasach dynastii Song [960–1127 r.] dwór cesarski utworzył specjalne urzędy zajmujące się tkaniem i barwieniem tkanin przeznaczonych na użytek

⁹⁹ 史自强, *劈线成丝 刻画传神 (工匠绝活)* _刘玉霞,

http://new.sc.cn/news/400594205_162758.shtml, dnia 16.07.2020.

¹⁰⁰ Künstler M.J., *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 264.

¹⁰¹ *Silk – the ultimate Chinese luxury*, <https://www.chinasage.info/silk.htm>, dnia 20.11.2020.

¹⁰² *5000 lat sztuki chińskiej*, Wydanie I, Wydawnictwo Arkady Sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 144–147.

rodziny cesarskiej. Na południu Chin powstały manufaktury wytwarzające wysokiej jakości nici jedwabne, jedwab (tkaninę), a także gobelinowe i haftowane tkaniny. Oryginalna technika zwana *kesi* [缣丝] umożliwiała wykonywanie dwustronnych tapiserii o malarskich wzorach. Wątek z delikatnych nici jedwabnych o wielu kolorach stosowany był jedynie „miejscowo” – technika ta wykorzystywana była w pracach przedstawiających portrety rodziny cesarskiej. Jedną z artystek specjalizującej się w tej technice w epoce Song była Zhu Kerou [朱克柔, 1127–1161]¹⁰³.

Chiński znak *jedwab* [丝] w swojej pierwotnej wersji obrazował dwa jedwabne sploty¹⁰⁴. Również współczesny język chiński „wzbogacił się” na jedwabiu. Przykładowo znak *cienki/mukły* [细], którego lewa część znaku [纟] jest uproszczoną wersją 丝, pierwotnie oznaczał czynność wypluwania przez jedwabniki cieniutkiej nici. Słowo *kompleksowy* [综合] ma swoje korzenie w technologii tekstylnej, nawiązując do mechanizmu unoszącego i zbierającego tysiące nitok jedwabnych i przepuszczającego je razem. Natomiast wyrażenie frazeologiczne *wykonane z drobiazgową starannością i nieskazitelnym kunsztem* [丝丝入扣], zawierające w sobie zarówno znaki jedwabiu [丝], jak i części krosna [扣], pierwotnie nawiązywało do tego, że każda nić podczas tkania musi przejść przez te same elementy krosna¹⁰⁵. Z kolei znak 绪 – *początek sprawy*, ukazuje w sobie połączenie jedwabiu oraz słowa *stary* [老] – nawiązując do podążania za jedwabną nitką, po linii przodków¹⁰⁶. Współcześnie ponad 200 najczęściej używanych znaków języka chińskiego ma w swym „kluczu” symbol jedwabiu¹⁰⁷.

Za panowania dynastii Han [206 p.n.e.–220 n.e.] produkcja tkanin i przędzy rozwinęła się na skalę przemysłową. W III w. n.e. hodowle jedwabników pojawiły się również za granicą państwa chińskiego – w Japonii, a wiek później również w Indiach i w Syrii, natomiast Europa poznała sekret produkcji jedwabiu dopiero w X w.¹⁰⁸. Pomimo powyższego, Chiny są nadal największym producentem jedwabiu na świecie. Współcześnie sektor związany z produkcją jedwabiu zapewnia pracę około 20 mln ludności wiejskiej, a sektor związany z jego przeróbką – kolejnym 500 tys. osób¹⁰⁹. Trudno jest jednak wyszczególnić ile podanych osób zaangażowanych jest w rzemiosło. Należy również podkre-

¹⁰³ Jak wyżej, s. 182–183.

¹⁰⁴ Zapis w stylu *jiaguwen* i *jinwen* ukazany został w załączniku – rys. 1.

¹⁰⁵ 两万小时精磨 《锦绣纪》探索“丝织与汉语”秘辛,

<http://ent.people.com.cn/n1/2016/0913/c81374-28713673.html>, dnia 18.07.2020.

¹⁰⁶ *Silk – the ultimate Chinese luxury*, <https://www.chinasage.info/silk.htm>, dnia 20.11.2020.

¹⁰⁷ *Silk road. History of the silk road*, <http://www.silk-road.com/art1/silkhistory.shtml/>, dnia 20.11.2020

¹⁰⁸ *Jedwab*, [w:] Wetzela A., *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008, s. 255–256.

¹⁰⁹ Obringer F., *Jedwab*, [w:] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009, s. 104–105.

ślić, że popyt na jedwab zmalał w XX w. wraz z wynalezieniem sztucznego jedwabiu i nylonu¹¹⁰.

Istnieją obecnie dwa regiony w Chinach, które zajmują się produkcją jedwabiu: region tradycyjny (wschodni) obejmujący: prowincje Zhejiang [浙江省] i Jiangsu [江苏省] i nowy region (południowo-zachodni) – prowincja Guangxi [广西省]¹¹¹. Miasta, które najbardziej medialnie ukazują swoje zaangażowanie w produkcję jedwabiu to Hangzhou [杭州]¹¹² i Suzhou [苏州]¹¹³. Przestrzeń drugiego z tych miast bywa nawet porównywana do wielkiego krosna, w ramach którego jedwabne nici i sploty wplatają pionowe i poziome ulice oraz rzeki miasta¹¹⁴.

W 1985 roku całkowita produkcja jedwabiu w Chinach wyniosła około 95 mln USD. Pięć lat później jedwabna produkcja szacowana była na 195 mln USD. Chińskie kokony importowane są głównie przez Koreę i Japonię, w następnej kolejności przez Niemcy, Hongkong, Tajlandię i Wietnam. Przędza jedwabna sprowadzona jest z Chin przez Wietnam, Koreę i Arabię Saudyjską¹¹⁵. Zgodnie ze statystyką chińską, w 2018 r. wielkość importu jedwabiu surowego wynosiła 1,1 mld USD. Szczegółowe wartości wielkości importu w latach 1997–2018 zostały przedstawione na wykresie 4.

¹¹⁰ Forage P., *Silk*, [w:] *Berkshire Encyclopedia of China*, volume 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009, s. 1976–1979.

¹¹¹ Hui N., *Changes in Silk Production and Trade Structure in China after the 1980s*, 組織的な若手研究者等海外派遣プログラム（大航海プログラム）報告論文, https://www.researchgate.net/publication/228839489_Changes_in_Silk_Production_and_Trade_Structure_in_China_after_the_1980s, dnia 20.07.2020.

¹¹² Patrz: 姑苏城上的丝绸印记, <http://cansang.gxnongmu.com/Content.aspx?docId=32880>, dnia 20.07.2020.

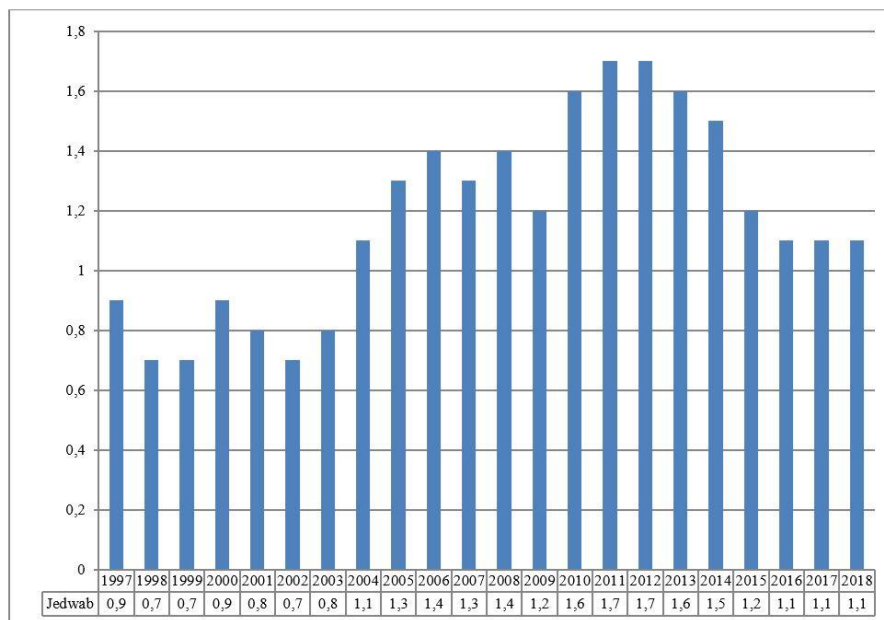
¹¹³ Patrz: 杭州新十大旅游伴手礼品牌推荐, <http://www.wx-hb.com/news/716.html>, dnia 18.07.2020.

¹¹⁴ 姑苏城上的丝绸印记...

¹¹⁵ Hui N., *Changes in Silk ...*

Wykres 4.

Eksport chińskiego naturalnego jedwabiu w latach 1997–2018 [mld USD]

Źródło: Value of Imports and Exports of Goods by HS Section and Division, China Statistical Yearbook 2019, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2018, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/-indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; National Bureau of Statistics of China, China Statistical Yearbook 2017, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2017/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2016, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2016/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2015, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2015/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2014, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/zk/html/Z1105E.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2012, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2010, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2008, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2006, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2005, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexeh.htm>, dnia 23.07.2020; Statistical Yearbook 2003, National Bureau of Statistics of China, http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/yearbook2003_e.pdf, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2002, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2002e/ml/indexE.htm>, dnia 23.07.2020; China Statistical Yearbook 2000, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2000e/Q06E.htm>, dnia 23.07.2020.

Trudno oszacować faktyczną liczbę rzemieślników trudniących się pracą z jedwabiem. Wynika to nie tylko z faktu, iż – jak wspomniano wcześniej – jest to szeroka grupa zawodowa obejmująca zarówno osoby zaangażowane w wyrób jedwabiu, jak i w tworzenie prac na bazie jedwabiu w ramach różnych

dziedzin, ale również z faktu, że współcześni rzemieślnicy nie zawsze prowadzą własne zakłady rękodzielnicze. Występuje również trudność z identyfikacją osób określających siebie jako rzemieślnicy, a nie na przykład jako inżynierowie czy też artyści. Jeżeli dodać do tego realia współczesnego świata, wskazujące na dominację produkcji masowej, można zauważyć, że grupa „jedwabnych rzemieślników” się kurczy. Przykładowo, w latach świetności w Xiaoshan [萧山] w prowincji Zhejiang [浙江省] było 200 tys. kobiet hafciarek, obecnie ich liczba szacowana jest na mniej niż 100 tys. osób¹¹⁶. Bez względu na powyższe, można stwierdzić, że rzemiosło chińskie nadal „trzyma się mocno”, o czym świadczy powołanie Chińskiego Narodowego Stowarzyszenia Jedwabiu [中国丝绸协会充], będącego odpowiednikiem pomostu pomiędzy chińskim rządem i przedsiębiorstwami chińskimi. Stowarzyszenie to w 2016 r. przedstawiło XIII, pięcioletni plan dla przemysłu kokonowego i jedwabnego [“国茧丝绸行业”十三五], ukierunkowanego na innowacje, poprawę jakości i wydajności¹¹⁷.

Współcześni rzemieślnicy trudniący się produkcją jedwabiu i przedmiotów z nich wytworzonych, zatrudniani są również w zakładach tekstylnych produkujących na skalę przemysłową. Opisana w mediach chińskich nowa generacja rzemieślników to grupa wykształconych ekspertów w dziedzinie nauki i techniki, zorientowanych na innowacje, sprawujących również stanowiska kierownicze w przemyśle. W przestrzeni Internetu, wśród współczesnych, chińskich jedwabnych rzemieślników, prowadzących własne pracownie i tych zatrudnionych w przemyśle, wymienia się¹¹⁸:

¹¹⁶ 丝绸工匠 (121) 赵锡祥: 希望将萧山花边的工艺永久传承,

<https://www.hotbak.net/key/%E4%B8%9D%E7%BB%B8%E5%B7%A5%E5%8C%A0121%E8%B5%B5%E9%94%A1%E7%A5%A5%E5%B8%8C%E6%9C%9B%E5%B0%86%E8%90%A7%E5%B1%B1%E8%8A%B1%E8%BE%B9%E7%9A%84%E5%B7%A5%E8%89%BA.html>, dnia 19.07.2020.

¹¹⁷ 丝绸-创新水平不断提升, 六大方面工作显成效,

http://www.taweekly.com/xhdt/201702/t20170206_2348750.html, dnia 22.07.2020.

¹¹⁸ 织机边, 盛泽新型“工匠”在成长, <https://news.sina.com.cn/o/2018-11-05/doc-ihmutuea7016831.shtml>, dnia 19.07.2020; 乐为丝绸做点“小事”——记苏州丝绸人的“工匠精神”, <http://www.scsilk.com/culture/2016-03-21/11760.html>, dnia 18.07.2020; 又一部关于苏州的纪录片在央视播出, 织造匠人呈现丝绸之美,

http://news.sipac.gov.cn/sipnews/gd/201609/t20160918_467436.htm, dnia 20.07.2020; 李德喜·丝线年华诠释工匠精神, <http://www.silknational.com/NewsView.aspx?ID=504>, dnia

18.07.2020; 丝绸工匠 (90) 哈密国宝级绣娘指尖练就“针功夫” 一针一线皆匠心, <https://www.hotbak.net/key/%E4%B8%9D%E7%BB%B8%E5%B7%A5%E5%8C%A090%E5%93%88%E5%AF%86%E5%9B%BD%E5%AE%9D%E7%BA%A7%E7%BB%A3%E5%A8%98%E6%8C%87%E5%B0%96%E7%BB%83%E5%B0%B1%E9%92%88%E5%8A%9F%E5%A4%AB.html>, dnia 16.07.2020; 丝绸工匠 (121) ...; 【工匠精神】针尖上的“丝”情画意, https://article.xuexi.cn/articles/index.html?art_id=1319327909793396901&ju-mp_model=dtxuexi%3A%2F%2Fappclient%2Fpage%2Fphoto_browser%3FitemId%3D1319327909793396901, dnia 20.07.2020; 史自强, 劈线成丝 刻画传神 (工匠绝活) _刘玉霞...;

- Zhou Jiaming [周家明], właściciela warsztatu tkackiego Jiaming Weaving Workshop [家明织造坊] w Suzhou Industrial Park [苏州工业园区], spadkobiercę techniki skręcania czterech nici;
- Dai Jianpinga [戴建平], zatrudnionego w przedsiębiorstwie Xinmin Chemical Fibre Co., Ltd. [新民化纤有限公司];
- Tang Junsong [唐俊松], współpracującego z Shenghong Group [盛虹集团];
- Mei Feng [梅锋], zaangażowanego w aktywność Shenghong Technology Co., Ltd. [盛虹科技股份有限公司]. Rzemieślnik ten wraz z zespołem opracował mikrowłókno o grupości kilku dziesiątych części ludzkiego włosa;
- Huang Qiuting [黄秋婷], przedstawiciela Xinqiyi Silk Technology Co., Ltd. [新旗艺丝 绸科技有限公司];
- Wu Weihong [吴伟红], aktywnego w ramach Wujiang High-tech Zone [吴江高新区];
- Li Dexi [李德喜], zaangażowanego w Suzhou Tianao Special Weaving& Embroidery Co., Ltd. [苏州天翱特种织绣有限公司];
- Li Hailong [李海龙], piastującego stanowisko w Suzhou Shenglong Silk Embroidery Co., Ltd. [苏州圣龙丝织绣品有限公司];
- Zhu Liqun [朱立群], zatrudnionego w Suzhou Jinda Silk Co., Ltd. [苏州市锦达丝绸有限公司];
- Li Dexi [李德喜], rękodzielnika, który w 2014 r. podjął się wykonania repliki jedwabnej kołdry z Pałacu Shoukang [寿康宫];
- Ajier [阿吉尔] z prowincji Xinjiang [新疆], będącego ekspertem haftu rękodziela etnicznego – Ujgórów. W jego kunszcie wyszczególnić można 300 rodzajów wzorów haftu, m.in. haftów roślin takich jak: piwonia, granat, winogrono, brzoskwinia oraz haftów tekstowych – m.in. znaków do-browróznych: bezmierny (bardzo duży) – *wan* [万], długowieczność – *shou* [寿], szczęście – *xi* [喜] i dostatek – *fu* [福];
- Zhao Xixiang [赵锡祥], mistrza rzemiosła koronkowego i jedwabiego haftu;
- Zhou Xueqing [周雪清], zatrudnioną w Szkole Zawodowej i Technicznej Zhongshan [中山职业技术学院] nauczającą rzemiosła hafciarskiego. Prowadzi warsztaty haftu Qing [清绣坊]. Jej prace widnieją w Wielkiej Sali Ludowej [人民大会堂] i w kolekcji Chińskiej Federacji Kobiet [中国妇联];
- Liu Yuxia [刘玉霞], starszą hafciarkę w mieście Shijiazhuang [石家庄] w prowincji Hebei [河北];

用“工匠精神”让丝绸工艺薪火相传, <http://m.zsda.cn/plus/view.php?aid=386567>, dnia 20.07.2020.

- Zhang Lei¹¹⁹, rzemieślnika zajmującego się w Nanjing wyszywaniem jedwabiu metodą *kesi*¹²⁰;
- Wang Jialiang, właściciela warsztatu w Suzhou który jest przedstawicielem piątego pokolenia rzemieślniczej rodziny specjalizującej się w tkaniu jedwabnych tkanin metodą *kesi* (za czasów mandzurskiej dynastii Qing jego przodek dostarczał na dwór cesarski jedwabną odzież. Obecnie rzemieślnik ten wyspecjalizował się w naprawach strojów cesarskich i dworskich dla Muzeum Pałacowego w Pekinie)¹²¹;
- Xu Peiying, synową Wang Jialiang’a, zajmującą się rekonstrukcją strojów cesarskich oraz tworzeniem nowych haftów techniką *kesi*¹²²;
- Dong Wenzheng [董文政], profesora sztuki na Uniwersytecie Suzhou, uznawanego za pioniera nowoczesnego malarstwa na jedwabiu, który wypracował nowe techniki malowania zwane *Wumo hua* [吴默画]¹²³;
- Bi Wenjin [毕文瑾], specjalizującego się w tworzeniu cynobrowo-azurytowych dzieł [丹青觉法], w których używając tradycyjnych pigmentów ożywia starożytne chińskie tematy przedstawiane na jedwabiu¹²⁴;
- Yu Hong [喻红], jedną z czołowych feministycznych artystek chińskich, zajmującą się malarstwem olejnym pastelami i malowaniem na jedwabiu. Jej praca z 2008 roku „Wiosenna miłość” [春恋图] przedstawiająca współczesne kobiety, jest nawiązaniem do malowidła Zhang Xuan’a „Przygotowanie brytów jedwabiu”¹²⁵.

Interesującym może być też spostrzeżenie, że przedstawiciele innych rzemiosł udzielając wywiadów, nawiązują w nich również do jedwabiu. Przykładowo Zhai Huimin [翟惠敏], rzemieślniczka zatrudniona na stanowisku starszego technika w Nanjing Panda Handa Technology Co., Ltd. [南京熊猫汉达科技有限公司], zajmująca się spawaniem radiowym, porównuje wykonywane przez siebie lutowanie do delikatnego haftu¹²⁶. Z kolei Gu Qiuliang [顾秋亮],

¹¹⁹ Artykuły niechińskojęzyczne rzadko ukazują personalia rzemieślników w zapisie wykorzystującym znaki chińskie. Z uwagi na powyższe, w niniejszym tekście imiona i nazwiska rękodzielników wymieniane mogą być jedynie w zapisie wykorzystującym transkrypcję fonetyczną.

¹²⁰ *Pic story: craftsman dedicated to traditional Chinese silk tapestry making method*, http://www.xinhuanet.com/english/africa/2019-09/07/c_138372401_6.htm, dnia 19.11.20.

¹²¹ Wu Y.Y., *Finest Cuts: The emperor's old clothes*, https://www.chinadaily.com.cn/life/2011-01/16/content_11874989.htm, dnia 20.11.2020.

¹²² Jak wyżej.

¹²³ Mailer A., Zhu S.F., *Chinese Silk Painting: Its History and Spread to the West*, <https://www.artofsilks.com/blogs/news/8245039-chinese-silk-painting-its-history-and-spread-to-the-west#.X4BIs4txeUk>, dnia 20.11.2020.

¹²⁴ Jak wyżej.

¹²⁵ *The art of Chinese painting*, <https://www.chinaartlover.com/the-art-of-chinese-silk-painting>, dnia 20.11.2020.

¹²⁶ „南京工匠” 翟惠敏用绣花功在细如发丝空间焊接, <http://www.njdaily.cn/2019/0520/1772143.shtml>, dnia 18.07.2020.

zaangażowany w proces budowy załogowych statków głębinowych zauważa, że poziom prac przez niego świadczonych wymaga precyzji ruchów o grubości „jedwabiu”. Rękodzielnik ten, dzięki swojej zręczności i unikalnym umiejętnościom, nazywany jest *Gu Dwie Nicie* [顾两丝]¹²⁷.

3. Rzemiosło Jedwabnego Szlaku

Jedwabny szlak został otwarty przez zachodnią dynastię Han [221–206 p.n.e.]. Jego rozkwit miał miejsce po ponad ośmiu wiekach, za panowania dynastii Tang [618–907 r.]. Rozpoczął się w chińskim mieście Chang'an [长安]¹²⁸, a następnie ciągnął przez Azję Środkową, aż po Europę. Wprawdzie oprócz jedwabiu dominującym dobrem transportowanym szlakiem była herbata i porcelana, jednak to jedwab zdominował świadomość społeczną i po dziś dzień łączy się ze szlakiem. W 2013 r. Chiny zainaugurowały swoiste odtworzenie szlaku pod nazwą inicjatywy Jednego Pasa, Jednej Drogi [一带一路]. Inicjatywa traktowana jako sieć tras pomiędzy Chinami, Azją Centralną, Bliskim i Dalekim Wschodem, Afryką i Europą, sprzyjająca ożywianiu kontaktów handlowych, zwiększając wymianę handlową i inwestycje pomiędzy krajami szlaku i ChRL. Z uwagi na fakt, że inicjatywa jest głównym planem geostrategicznym Chin, obecnie można odnieść wrażenie, że praktycznie każda oficjalna aktywność chińska prowadzona jest pod jej auspicjami. Dotyczy to również rzemiosła chińskiego. Przykładowo otwarcie Muzeum Jedwabiu [丝绸博物馆] na Zhejiang University of Technology [浙江理工大学], będące działaniem zmierzającym do promowania kultury jedwabiu, traktowane jest również jako aktywność w ramach narodowej strategii Jednego Pasa, Jednej Drogi. Jedwabiości w Chinach poświęconych jest wiele muzeów¹²⁹, a pomimo tego, że większość z nich powstała jeszcze przed inauguracją inicjatywy, stanowią obecnie ważne miejsca, do których prowadzone są delegacje, w których organizowane są konferencje i prelekcje z inicjatywą powiązane. Dzieła rąk rzemieślniczych towarzyszą również delegacjom chińskim podczas misji zagranicznych. Przykładowo Hu

¹²⁷ 【大国工匠】“两丝”钳工顾秋亮,

<http://m.news.cntv.cn/2015/05/01/ARTI1430434504696494.shtml>, dnia 20.07.2020.

¹²⁸ 建军呼, 汉学权威认定大唐长安为丝路之源, http://www.xiancn.com/gb/news/2006-11/06/content_1022585.htm, dnia 19.07.2020.

¹²⁹ M.in.: China Silk Museum [中国丝绸博物馆], Suzhou Silk Museum [苏州丝绸博物馆], Jiaxing Silk Museum [嘉兴丝绸博物馆], Shengze Silk Museum [盛泽丝绸博物馆], Nanjing Yunjin Museum [南京云锦博物馆], Dujinsheng Silk Museum [都锦生丝绸博物馆], West Lake Expo Museum [西湖博览会博物馆], Nanxun Jilihu Silk Museum [南浔辑里湖丝博物馆], Qianshanyang Cultural Exchange Center [钱山漾文化交流中心], Dali Silk Museum [大理丝绸博物馆], Wansli Silk Museum [万事利丝绸博物馆], Suzhou Silk Clothing Exhibition Hall [苏州丝绸服饰陈列馆], itp. Źródło: *丝路花雨 春华秋实——记丝绸博物馆建设中的离退休老同志*, <http://www.yidianzixun.com/article/0Hhk9IEW>, dnia 19.07.2020.

Yufang [胡毓芳], która w ramach inicjatywy odwiedziła Rosję, przekazywała jedwabne „prezenty narodowe”¹³⁰.

Pod nazwą *Rzemieślników Jedwabnego Szlaku* [丝路工匠] zawierane są w Chinach sojusze oraz organizowane konkursy i targi, do których zaliczyć można m.in.:

- Trzecie Międzynarodowe Targi Jedwabnego Szlaku oraz Współpracy w Chinach Wschodnich i Zachodnich wraz z Targami Inwestycji i Handlu [投资贸易洽谈会]. Targom tym, organizowanym w Xi'an [西安] w Human Resources Service Industry Park [人力资源服务产业园] towarzyszyło hasło: *Rzemieślnicy Jedwabnego Szlaku czekają na Ciebie* [丝路工匠职等你来]¹³¹.
- Międzynarodowy Konkurs Umiejętności „Rzemieślnik Jedwabnego Szlaku” dla 53 uczelni chińskich i zagranicznych, zorganizowany przez Szkołę Centrum Kształcenia Zawodowego Okręgu Fengtai [丰台区职业教育中心学校]. Założeniami spotkania były idee głoszone w ramach inicjatywy, nawiązujące do współpracy, otwartości i tolerancji, wzajemnego uczenia się i wzajemnych korzyści, a także podkreślające rolę szkolnictwa zawodowego w budowie inicjatywy¹³².
- Sojusz Współpracy Międzynarodowej Kolegiów Zawodowych „Jedwabny szlak” [“丝路工匠”职业院校国际合作联盟], ustanowiony przez kolegia zawodowe z Chin i zagranicy. Celem sojuszu jest rozszerzenie współpracy i wymiany pomiędzy szkołami zawodowymi w krajach i regionach położonych wzdłuż „Pasa i Szlaku”, wspólnego budowania zróżnicowanego mechanizmu współpracy edukacyjnej i otwierania szerszej przestrzeni dla rozwoju¹³³.

Utworzony został również Związek Rzemieślników Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Jedwabnego Szlaku [丝路文化遗产保护工匠联盟], w ramach którego organizowane są konferencje, ustalany system praktyk zawodowych, szkoleń dotyczących kształcenia i doksztalcenia zawodowego. Związek ten ma służyć ochronie zabytków kultury Jedwabnego szlaku, sprzyjać przekazywaniu wiedzy kolejnym pokoleniom i rozwijaniu tradycyjnych umiejętności¹³⁴. Ponad-

¹³⁰ 【治国理政新实践·江苏篇】一颗匠心助产业蝶变 一根蚕丝上开发专利32项, <http://www.yangtse.com/zt/zglzjxs/2017-03-29/1231618.html>, dnia 19.07.2020.

¹³¹ 碑林区人社局开展“丝路工匠”招才引智活动, <http://xahrss.xa.gov.cn/news/qxdt/16975.htm>, dnia 20.07.2020.

¹³² “丝路工匠”职业院校国际合作联盟在北京丰台成立, <http://www.bjft.gov.cn/ftq/zwyw/201907/3d9924ef9ab54f4385188e2f8bceb06e.shtml>, dnia 15.07.2020.

¹³³ “丝路工匠”职业院校国际合作联盟在北京成立, <https://russian.dbw.cn/system/2019/06/28/001334733.shtml>, dnia 17.07.2020; 培育“丝路工匠”职业教育助力“一带一路”建设, <http://www.ftzj.com/newsitem/278290769>, dnia 15.07.2020.

¹³⁴ 梁飞燕, 丝路文化遗产保护工匠联盟理事会成立 陕西9月将办全省传统工匠技, <http://www.whysw.org/m/view.php?aid=12121>, dnia 17.07.2020.

to alokowaniu wysokiej jakości zasobów rzemieślniczych poprzez promowanie innowacji oraz współpracę pomiędzy rzemieślnikami i prowadzenie badań naukowych¹³⁵. Wszystkie te działania prowadzone są po to, by przywrócić Chinom *rzemieślniczego ducha* [工匠精神], ducha badań, zaangażowania, nieustannego motywowania, wytrwałości i promowania uczciwości¹³⁶. Promowanie ducha rzemiosła wiąże się również z kultywowaniem kultury rzemieślniczej, pielęgnowaniem cnót i sztuki rzemieślniczej, tworzeniem wysokiej jakości produktów i umacnianiem chińskich marek. Duch rzemiosła jest nie tylko przejawem umiejętności zawodowych, ale także przejawem wewnętrznej jakości duchowej, sprzyja budowaniu nowoczesnego systemu edukacji zawodowej, w tym przyjaznej interaktywnej platformy do produkcji, nauki i badań. Do powyższego nawiązano podczas czwartej sesji plenarnej XIX Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin, podczas której zaproponowano skoncentrowanie się na promowaniu rzemieślniczego ducha oraz przyspieszeniu budowy innowacyjnych Chin¹³⁷.

4. Podsumowanie

Opanowanie produkcji jedwabiu miało wielki wpływ na wiele dziedzin życia w Chinach. Jedwab nie tylko stał się materiałem luksusowym do produkcji szat dla dworu cesarskiego, był także tworzywem, na którym dokumentowano rozwój sztuki i rzemiosła chińskiego (m.in. poprzez malarstwo, kaligrafowanie i haftowanie). Odegrał również istotną rolę w kształtowaniu języka chińskiego. Dzieła rąk rzemieślników chińskich były transportowane, pełniły rolę środka płatniczego i stanowiły ważny element wymiany międzynarodowej. Przenosiły idee stworzone przez starożytnych rzemieślników chińskich, czego dowodem są liczne zachowane malowidła i tapiserie w muzeach zlokalizowanych na całym świecie. Jedwab jako symbol utożsamiany z Chinami, przewożony Starożytnym Jedwabnym szlakiem otwierał drzwi do nowych krajów i nowych idei, a finalnie połączył wielkie imperia czasów starożytnych. W czasach nowożytnych, Chiny skrupulatnie dbają o swoje dziedzictwo, które nadal uczestniczy w rozwoju gospodarczym, stanowiąc nie tylko jedno z eksportowanych dóbr, ale i pośrednio wpływając na kształtowanie się stosunków międzynarodowych poprzez Nowy Jedwabny szlak – inicjatywę Pasa i Drogi. Obecnie jedwab wykorzystywany jest w różnych dziedzinach nauki, łączy międzynarodowe środowisko naukowe, pracujące nad podobnymi zagadnieniami w różnych częściach świata. Jedwabny szlak, odbudowywany po latach, podobnie jak wieki temu, przynosi nowe idee i co najważniejsze – może łączyć ludzi różnych kultur.

¹³⁵ 陕西首次推选“丝绸之路文化遗产保护工匠”，
<http://www.silkroads.org.cn/portal.php?mod=view&aid=19087&page=1&forcemobile=1>,
dnia 16.07.2020.

¹³⁶ 用“工匠精神”让丝绸工艺薪火相传...

¹³⁷ 人民日报有的放矢：培养德艺兼备的大国工匠，
<http://sl.china.com.cn/2020/0227/78978.shtml?mobile>, dnia 20.07.2020.

Bibliografia

- [1] *Berkshire Encyclopedia of China*, Vol. 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009.
- [2] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jedwab-naturalny;3917512.html> , dnia 03.07.2020.
- [3] *China Statistical Yearbook 2019*, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn>, dnia 23.07.2020.
- [4] *Chinese American Exclusion/Inclusion You Xian Feng*, <http://chineseamerican.nyhistory.org/you-xian-feng/> , dnia 20.11.2020.
- [5] *Chorus of life: China's ancient silk crafts*, <https://news.cgtn.com/news/2019-07-22/Chorus-of-Life-A-look-at-China-s-ancient-silk-crafts-Ix2BenifzG/index.html> , dnia 20.11.2020.
- [6] Hui N., *Changes in Silk Production and Trade Structure in China after the 1980s*, 組織的な若手研究者等海外派遣プログラム（大航海プログラム）報告論文, https://www.researchgate.net/publication/228839489_Changes_in_Silk_Production_and_Trade_Structure_in_China_after_the_1980s , dnia 20.07.2020.
- [7] KÜNSTLER M.J.: *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- [8] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009.
- [9] LI H.M.: *Renaissance of Chinese textile intangible cultural heritage skill*, Journal of Textile Engineering & Fashion Technology, Volume 5 Issue 5/ 2019.
- [10] MAILER A., ZHU S.F.: *Chinese Silk Painting: Its History and Spread to the West*, <https://www.artofsilk.com/blogs/news/8245039-chinese-silk-painting-its-history-and-spread-to-the-west#X4BIs4txeUk> , dnia 20.11.2020.
- [11] *Pic story: craftsman dedicated to traditional Chinese silk tapestry making method*, http://www.xinhuanet.com/english/africa/2019-09/07/c_138372401_6.htm , dnia 20.11.2020.
- [12] Prodan M., *Sztuka chińska*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.
- [13] *Silk – the ultimate Chinese luxury*, <https://www.chinasage.info/silk.htm> , dnia 20.11.2020.
- [14] *Silk road. History of the silk road* , <http://www.silk-road.com/artl/silkhistory.shtml> , dnia 19.11.2020.
- [15] *The art of Chinese painting*, <https://www.chinaartlover.com/the-art-of-chinese-silk-painting> , dnia 20.11.2020.
- [16] WETZEL A.: *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008.
- [17] WU L.: *Repairing ancient textiles and promoting silk culture*, <https://news.cgtn.com/news/2020-06-26/Repairing-ancient-textiles-and-promoting-silk-culture-RDOX68T0ac/index.html> , dnia 20.11.2020.
- [18] WU Y.Y.: *Finest Cuts: The emperor's old clothes*, https://www.chinadaily.com.cn/life/2011-01/16/content_11874989.htm , dnia 20.11.2020.
- [19] ZHAN X.F., WALKER S., HERNANDEZ-PARDOA R., EVANS M.: *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>.
- [20] 碑林区人社局开展“丝路工匠”招才引智活动, <http://xahrss.xa.gov.cn/news/qxdt/16975.htm> , dnia 20.07.2020.
- [21] 【大国工匠】“两丝”钳工顾秋亮, <http://m.news.cntv.cn/2015/05/01/ARTI1430434504696494.shtml>, dnia 20.07.2020.

- [22] **【工匠精神】** 针尖上的“丝”情画意,
https://article.xuexi.cn/articles/index.html?art_id=1319327909793396901&jump_model=dtxuexi%3A%2F%2Fappclient%2Fpage%2Fphoto_browser%3FitemId%3D1319327909793396901, dnia 20.07.2020.
- [23] 姑苏城上的丝绸印记,
<http://cansang.gxnongmu.com/Content.aspx?docId=32880>, dnia 20.07.2020.
- [24] 汉典 · <https://www.zdic.net/hans/%E4%B8%9D>, dnia 10.07.2020.
- [25] 杭州新十大旅游伴手礼品牌推荐, <http://www.wx-hb.com/news/716.html>, dnia 18.07.2020.
- [26] 建军呼, 汉学权威认定大唐长安为丝路之源,
http://www.xiancn.com/gb/news/2006-11/06/content_1022585.htm, dnia 19.07.2020.
- [27] 乐为丝绸做点“小事”——记苏州丝绸人的“工匠情怀”,
<http://www.scsilk.com/culture/2016-03-21/11760.html>, dnia 18.07.2020
- [28] 梁飞燕, 丝路文化遗产保护工匠联盟理事会成立 陕西9月将办全省传统工匠技,
<http://www.whysw.org/m/view.php?aid=12121>, dnia 17.07.2020.
- [29] 两万小时精磨《锦绣纪》探索“丝织与汉语”秘辛,
<http://ent.people.com.cn/n1/2016/0913/c81374-28713673.html>, dnia 18.07.2020.
- [30] 李德喜·丝线年华诠释工匠精神,
<http://www.silknational.com/NewsView.aspx?ID=504>, dnia 18.07.2020.
- [31] “南京工匠”翟惠敏用绣花功在细如发丝空间焊接,
<http://www.njdaily.cn/2019/0520/1772143.shtml>, dnia 18.07.2020.
- [32] 培育“丝路工匠”职业教育 助力“一带一路”建设,
<http://www.ftzj.com/newsitem/278290769>, dnia 15.07.2020.
- [33] 人民日报有的放矢: 培养德艺兼备的大国工匠,
<http://sl.china.com.cn/2020/0227/78978.shtml?mobile>, dnia 20.07.2020.
- [34] 丝绸工匠(90) 哈密国宝级绣娘指尖练就“针功夫” 一针一线皆匠心,
<https://www.hotbak.net/key/%E4%B8%9D%E7%BB%B8%E5%B7%A5%E5%8C%A090%E5%93%88%E5%AF%86%E5%9B%BD%E5%AE%9D%E7%BA%A7%E7%BB%A3%E5%A8%98%E6%8C%87%E5%B0%96%E7%BB%83%E5%B0%B1%E9%92%88%E5%8A%9F%E5%A4%AB.html>, dnia 16.07.2020.
- [35] 丝绸工匠(121) 赵锡祥:希望将萧山花边的工艺永久传承,
<https://www.hotbak.net/key/%E4%B8%9D%E7%BB%B8%E5%B7%A5%E5%8C%A0121%E8%B5%B5%E9%94%A1%E7%A5%A5%E5%B8%8C%E6%9C%9B%E5%B0%86%E8%90%A7%E5%B1%B1%E8%8A%B1%E8%BE%B9%E7%9A%84%E5%B7%A5%E8%89%BA.html>, dnia 19.07.2020.
- [36] “丝路工匠”职业院校国际合作联盟在北京丰台成立,
<http://www.bjft.gov.cn/ftq/zwyw/201907/3d9924ef9ab54f4385188e2f8bceb06e.shtml>, dnia 15.07.2020.
- [37] “丝路工匠”职业院校国际合作联盟在北京成立B,
<https://russian.dbw.cn/system/2019/06/28/001334733.shtml>, dnia 17.07.2020.
- [38] „丝绸之路”的另一种解读: 欧洲“山寨”版丝绸的逆袭史,
<https://www.jfdaily.com/news/detail?id=31121>, dnia 18.07.2020.
- [39] 丝绸创新水平不断提升, 六大方面工作显成效,
http://www.taweekly.com/xhdt/201702/t20170206_2348750.html, dnia 22.07.2020.

- [40] 丝路花雨 春华秋实——记丝绸博物馆建设中的离退休老同志,
<http://www.yidianzixun.com/article/0Hhk9lEW>, dnia 19.07.2020.
- [41] 陕西首次推选“丝绸之路文化遗产保护工匠”,
http://www.silkroads.org.cn/portal.php?mod=view&aid=19087&page=1&force_mobile=1, dnia 16.07.2020.
- [42] 史光, 吴江倾力打造丝绸文化传承与发展标杆 是责任也是使命,
<https://www.wjdaily.com/news/126817>, dnia 15.07.2020.
- [43] 史自强, 劈线成丝刻画传神(工匠绝活)_刘玉霞,
http://new.sc.cn/news/400594205_162758.shtml, dnia 16.07.2020
- [44] 用“工匠精神”让丝绸工艺薪火相传,
<http://m.zsda.cn/plus/view.php?aid=386567>, dnia 20.07.2020.
- [45] 又一部关于苏州的纪录片在央视播出, 织造匠人呈现丝绸之美,
http://news.sipac.gov.cn/sipnews/gd/201609/t20160918_467436.htm, dnia 20.07.2020
- [46] 【治国理政新实践·江苏篇】一颗匠心助产业蝶变 一根蚕丝上开发专利32项,
<http://www.yangtse.com/zt/zglzjxs/2017-03-29/1231618.html>, dnia 19.07.2020.
- [47] 织机边, 盛泽新型“工匠”在成长, <https://news.sina.com.cn/o/2018-11-05/doc-ihmutuea7016831.shtml>, dnia 19.07.2020
- [48] *5000 lat sztuki chińskiej*, Wydanie I, Wydawnictwo Arkady Sp. z o.o., Warszawa 2014.

Załączniki

Źródło: Rysunek Katarzyny Mazur-Włodarczyk na podstawie: 汉典,
<https://www.zdic.net/hans/%E4%B8%9D>, dnia 10.07.2020.

Rys. 1. Zapis znaku jedwab [丝] w kaligraficznym stylu *jiaguwen* i *jinwen*

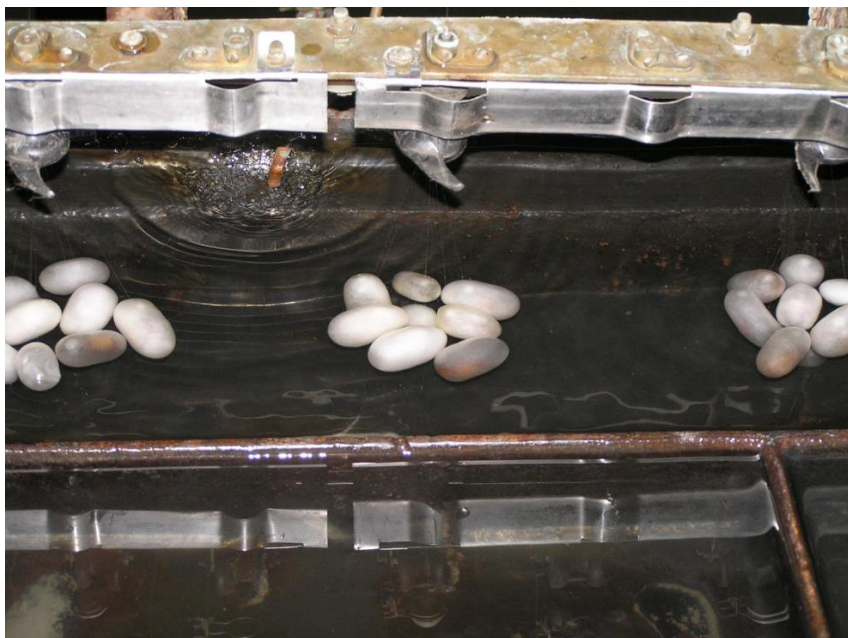
Źródło: Fot. I. Drosik.

Fot. 3. Postacie jedwabnika morwowego – (*Bombyx mori*)

Źródło: Fot. I. Drosik.

Fot. 4. Gąsienice jedwabnika morwowego

Źródło: Fot. I. Drosik.

Fot. 5. Kokony jedwabnika morwowego

5. Rzemiosło związane z wyrobami z bambusa

Słowa kluczowe: Chińska Republika Ludowa, rzemiosło, rynek rzemiosła, wyroby z bambusa, kultura gospodarcza

Keywords: People's Republic of China, crafts, craft market, bamboo products, economic culture

1. Wstęp

Ponad połowa gatunków bambusa rośnie w Azji, a najliczniejsze i najbardziej zróżnicowane gatunki występują w Chinach. W naturalnej postaci bambus porasta 21 z 27 chińskich prowincji i gmin autonomicznych. W 2009 r. krajowy obszar lasów bambusowych obejmował 6,01 mln ha. Do głównych prowincji ChRL posiadających na swoich terenach lasy bambusowe (fot. 6) zaliczyć można prowincje: Fujian [福建], Jiangxi [江西], Zhejiang [浙江], Hunan [湖南], Sichuan [四川], Guangdong [广东], Guangxi [广西] i Anhui [安徽]¹³⁸. Z uwagi na dostępność bambusa w ChRL nie dziwi fakt, iż jest on bardzo popularnym materiałem stosowanym na tym terenie (fot. 7).

Bambus¹³⁹ charakteryzuje się szybkim tempem wzrostu, dobrymi właściwościami mechanicznymi oraz relatywnie niską ceną. Określany bywa m.in. jako:

- wiecznie zielona trawa drzewiasta/trawa drewniejąca;
- drewno dla biednych¹⁴⁰;
- niedrzewny produkt leśny o szerokim zastosowaniu;
- ważny składnik ekosystemu lądowego¹⁴¹;
- zasób odnawialny.

Z uwagi na właściwości bambusa przypisuje się mu ponad 1500 zastosowań¹⁴². Wykorzystywany jest m.in. przy tworzeniu dachów i ścian domów, rusztowań, mostów, ogrodzeń, krat, narzędzi domowych i rolniczych, ram do łowienia ryb, kół wodnych (przenoszących wodę), tratw, rurociągów i mat. Źdźbła bambusa służą do wykonywania wielu części łodzi min. masztów, ste-

¹³⁸ Liu W.Y., Hui C.M., Wang F., Wang M., Liu G.L., *Review of the Resources and Utilization of Bamboo in China*, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.76485>, s. 134, 138, 140.

¹³⁹ Chiński znak bambus [竹] w swojej pierwotnej wersji obrazował jego liście (zapis w stylu *jiaguwen* i *jinwen* ukazany został w załączniku 1).

¹⁴⁰ Perez M.R., Rodrigues R.G., Yang X.S., Xie J.Z., Fu M.Y., *From basic raw material goods to cultural and environmental services: the Chinese bamboo sophistication path*, *Ecology and Society* 19(4): 3, <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06701-190403>.

¹⁴¹ M.in. z uwagi na magazynowanie węgla oraz ochronę wody i gleby. Źródło: Pathak K., Nath A.J., Das A.K., *Are traditional bamboo products green?*, *Current Science*, Vol. 118, No. 9, 10 May 2020, s. 1339, [za:] Nath A.J., Lal R., Das A. K., *Global Ecology and Conservation*, 2015/3, pp. 654–663; Song X.Z., Zhou G.M., Jiang H., Yu S.Q., Fu J.H., Li W.Z., Wang W.F., Ma Z.H., Peng C.H., *Carbon sequestration by Chinese bamboo forests and their ecological benefits: assessment of potential, problems, and future challenges*, <https://doi.org/10.1139/A11-015>, s. 418–419, 423–424.

¹⁴² DeBoer D., *Bamboo building and culture*, 2002.

rów i wysięgników. Bambus sprawdza się również jako materiał na tabliczki do stawiania/rycia znaków (stosowany jeszcze przed wynalezieniem papieru, np. w latach 770–476 p.n.e. używany jako odpowiednik papeterii¹⁴³ – stanowił więc odpowiednik listów), materiał na pióra i pędzle, futerały i pojemniki, kosze, sita, pałeczki, formy do robienia ciastek (m.in. księżycowych), zabawki (m.in. do pchania/ciągnięcia oraz na kiju, jak również latawce oraz formy rozrywki dla dorosłych – sztuczne ognie¹⁴⁴), meble, kapelusze, wachlarze, parasolki, parawy, instrumenty muzyczne i broń (m.in. strzał, kołczanu, halabard i broni palnej¹⁴⁵) oraz narzędzia tortur^{146,147}. Współcześnie prowadzonych jest wiele badań naukowych zgłębiających zastosowanie bambusa, które często skutkują zgłaszaniem patentów¹⁴⁸. Ponieważ bambus tworzy piękną, naturalną sceneryę, bywa również traktowany jako atrakcja turystyczna, występująca pod postacią miłych dla oka krajobrazów, czy też dedykowanych bambusowi muzeów. Należy zauważyć, że dzięki temu wpływa jednocześnie na zmniejszanie ubóstwa, promowanie zatrudnienia i zwiększanie dochodów rolników¹⁴⁹. Bambusowe płytki pełniły niegdyś również rolę pieniędzy¹⁵⁰. Bambus jest więc wprost ide-

¹⁴³ Fu J.H., *Bamboo*, [w:] *Berkshire Encyclopedia of China*, Vol. 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009, s. 137–138.

¹⁴⁴ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 19–20.

¹⁴⁵ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 18.

¹⁴⁶ *Bambus*, [w:] *Encyklopedia PWN*,

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bambus;3873865.html>, dnia 03.07.2020.

¹⁴⁷ Ponadto:

- pędy bambusa stanowią również element diety;

- roślina ta traktowana jest jako lecznicza - wspomagająca leczenie kaszlu, przeziębien i problemów skórnych.

- potwierdzono również jego działanie antyseptyczne. Źródło: Yang Y.M., Wang K.L., Pei S.J., Hao J.M., *Bamboo Diversity and Traditional Uses in Yunnan, China* [https://bioone.org/journals/mountain-research-and-development/volume-24/issue-2/0276-4741\(2004\)024%5B0157:BDATUI%5D2.0.CO;2.full?tab=ArticleLink](https://bioone.org/journals/mountain-research-and-development/volume-24/issue-2/0276-4741(2004)024%5B0157%3ABDATUI%5D2.0.CO%3B2/Bamboo-Diversity-and-Traditional-Uses-in-Yunnan-China/10.1659/0276-4741(2004)024%5B0157:BDATUI%5D2.0.CO;2.full?tab=ArticleLink), dnia 13.03.2021;

- wykorzystywany jest także do produkcji bioetanolu oraz jako surowiec do wytwarzania energii. Źródło: Liu W.Y., Hui C.M., Wang F., Wang M., Liu G.L., *Review of the Resources and Utilization of Bamboo in China*, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.76485>, s. 134, 138, 140; – odgrywa ważną rolę w rozwoju zielonej gospodarki niskoemisyjnej.

¹⁴⁸ Zhang F.W., Yang J.J., Yu Y.J., *Patent analysis of bamboo exploitation and utilization in China*, [w:] *Modern Bamboo Structures*, red. Xiao Y., Inoue M., Paudel S.K., Taylor&Francis Group Press, London 2008, s. 116.

¹⁴⁹ Perez M.R., Rodrigues R.G., Yang X.S., Xie J.Z., Fu M.Y., *From basic raw material goods to cultural and environmental services: the Chinese bamboo sophistication path*, *Ecology and Society* 19(4): 3, <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06701-190403>, [za:] Guan C., *Bamboo landscape resources in China*, *Journal of Bamboo Research*, 2003/22(2), pp.73–78 (in Chinese); Huang Y.X., Qi Y., Zhang Y.H., Yu W.J., *Progress of Bamboo Recombination Technology in China*, <https://doi.org/10.1155/2019/2723191>.

¹⁵⁰ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 19–20.

alnym materiałem wykorzystywanym przez człowieka, także w ramach rzemiosła w chińskiej przestrzeni kulturowej¹⁵¹.

Z uwagi na powyższe, w rozdziale podjęto próbę przyjrzenia się rzemiosłu związanemu z bambusem, przede wszystkim od strony produktu finalnego – dzieł rąk rzemieślników chińskich, rynku tego rzemiosła, jak również samych rzemieślników, których obecność została odnotowana w przestrzeni międzysieci.

W procesie badawczym w ramach rzemiosła stosującego bambus, wykorzystano analizę literatury przedmiotu i artykułów dostępnych w Internecie w języku polskim, angielskim i chińskim.

Podczas badań zauważono m.in., że artykuły naukowe, rozdziały monografii oraz artykuły prasowe dostępne w zasobach Internetu przeważnie prezentują bambus jako materiał (określając m.in. jego charakterystykę oraz potencjalne zastosowanie), a nie jako produkty z bambusa wykonane, natomiast sylwetki rzemieślników opisane są głównie od strony historii zatrudniania (szczególnie burzliwej w związku z Wielką Proletariacką Rewolucją Kulturalną) oraz kolekcjonowanych przez nich nagród.

2. Produkty wykonane z bambusa

Produkty wyplatane z bambusa powstawały już w neolicie (kultura Hemudu). Bambus wykorzystywany był m.in. jako materiał rzeźbiarski. W grobowcu Changsha Mawangdui [长沙马王堆] w prowincji Henan [河南] odnaleziono malowaną w smoki rzeźbioną bambusową łyżkę sprzed 2000 lat. Za czasów panowania dynastii Tang [618–907 r.] i Song [960–1127 r.] bambus wykorzystywano już nie tylko do tworzenia przedmiotów codziennego użytku, lecz również do wytwarzania zabawek i instrumentów muzycznych oraz jako elementy dekoracyjne. Z uwagi na to, że w czasach dynastii Tang większość używanych instrumentów muzycznych była wykonywana z bambusa, zespoły muzyczne nazywano *bambusowymi ludźmi* – *zhuren* [竹¹⁵²人]¹⁵³. Za panowania dynastii Song jednym z głównych ośrodków rzemiosła bambusowego było Dongyang [东阳] w prowincji Zhejiang, które słynęło z wyplatania bambusowych latarni¹⁵⁴. W epoce Ming [1368–1644 r.] rzeźbienie w bambusie było profesjonalną sztuką rozwijającą się w regionach południowych, gdzie wyłoniły

¹⁵¹ Prócz wkładu w chińską kulturę materialną, bambus wzbogaca również sferę religijną (traktowany jest jako symbol źródła życia i pochodzenia człowieka), literacką (symbol długowieczności, życia z Naturą, łączony z cechami prostolinijności, elastyczności, wytrzymałości i pustki), artystyczną i filozoficzną. Źródło: Perez M.R., Rodrigues R.G., Yang X.S., Xie J.Z., Fu M.Y., *From basic raw material goods to cultural and environmental services: the Chinese bamboo sophistication path*, Ecology and Society 19(4): 3, <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06701-190403>.

¹⁵² Zapis w stylu *jiaquwen* i *jinwen* ukazany został w załączniku – rys. 2.

¹⁵³ *Bamboo, a symbol of traditional Chinese values*, http://www.chinadaily.com.cn/life/2011-01/19/content_11882983_3.htm, dnia 13.03.2021.

¹⁵⁴ *Chinese Weaving Craft*, <https://www.chinatravel.com/facts/chinese-weaving-craft.htm>, dnia 11.03.2021.

się dwa nurty: nankiński – reprezentowany przez szkołę Jinling [金陵], charakteryzującą się stylem określanym jako płytki i prosty relief (lekkie zarysowanie powierzchni) oraz szanghajska – związana ze szkołą Jiading [嘉定] – czyli szkoła m.in. płaskorzeźby oraz rzeźby trójwymiarowej. Artyści z obu szkół używali zarówno korzeni bambusa, jak i części naziemnych tych roślin. W czasie panowania kolejnych dynastii sztuka rzeźbienia w bambusie intensywnie się rozwijała¹⁵⁵. Zaangażowanie rzemieślników w wytwarzanie produktów z bambusa, w ujęciu historycznym, uzależnione było również od pojawiających się trendów, np. związanych z wyposażeniem wnętrz. Do najstarszych elementów chińskiego meblowania zalicza się maty wykorzystywane do siedzenia i spania. Krzesła pojawiły się w Chinach pod koniec dynastii Han [206 r. p.n.e.–220 r. n.e.], a upowszechniły się dopiero po 618 r. za panowania dynastii Tang. Początkowo stosowano małe stoliki, a dopiero po społecznej akceptacji krzesła pojawiły się stoły duże¹⁵⁶. W 2020 r. w Chinach zarejestrowanych było 12 756 przedsiębiorstw wykonujących meble z bambusa. Obecnie meble te stanowią około 2% wartego 700 mld RMB (107 mld USD) rynku mebli. Większość wytwórców mebli z bambusa to małe firmy rzemieślnicze. Około 60% z tych firm wykazuje rocznie wartość produkcji mniejszą niż 5 mln RMB (700,000 USD), natomiast jedynie niecały 1% wykazuje wynik powyżej 100 mln RMB (14 mln USD)¹⁵⁷.

Wraz z rozwojem nowoczesnego przemysłu w Chinach zmniejszyła się liczba osób pracujących w polu, co znacząco ograniczyło popyt na niektóre rzemieślnicze wyroby z bambusa. Z uwagi na właściwości trawy drewniejacej, władze chińskie w 2008 roku silnie promowały stopniowe zastępowanie drewna bambusem. W 2013 roku powołano do życia projekt „Milion hektarów plantacji bambusa”, który miał powstać z nadzieją, że pracę na plantacji znajdzie ponad milion osób¹⁵⁸. Aby użyć bambusa do zastąpienia przemysłowych materiałów budowlanych, nie tylko takich jak drewno, ale i stal, konieczne jest jednak rozwiązanie problemów jego pękania, niskiej trwałości i trudności w uchwyceniu struktury. Bambus mógłby znaleźć szereg zastosowań w rzemiośle, przykładowo podczas budowy mostów na biednych obszarach wiejskich, powstających w ramach programów wspierania zrównoważonego rozwoju tych obszarów¹⁵⁹.

¹⁵⁵ *Bamboo Carving*, http://en.chinaculture.org/library/2008-01/22/content_44400.htm, dnia 11.03.2021.

¹⁵⁶ Pimpaneau J., *Chiny. Kultura i tradycje*, Dialog, Warszawa 2001, s. 42–44.

¹⁵⁷ Wang C., *What's holding back China's bamboo furniture makers?*, <https://chinadialogue.net/en/business/11867-what-s-holding-back-china-s-bamboo-furniture-makers/>, dnia 11.02.2021.

¹⁵⁸ Wang C., *What's holding back China's bamboo furniture makers?*, <https://chinadialogue.net/en/business/11867-what-s-holding-back-china-s-bamboo-furniture-makers/>, dnia 11.02.2021.

¹⁵⁹ 中大师生建成全中国农村最大跨度竹桥,

https://www.cpr.cuhk.edu.hk/sc/press_detail.php?id=2759&t=%E4%B8%AD%E5%A4%A7%E5%B8%88%E7%94%9F%E5%BB%BA%E6%88%90%E5%85%A8%E4%B8%AD%E5

Bambusowe przedmioty są jednak nadal wytwarzane m.in. dla osób poszukujących upominków, produktów wykorzystywanych przez gospodarstwa domowe i do dekoracji¹⁶⁰, jak również na eksport. Przykładowo w 1947 roku Aldo Gucci wykorzystał po raz pierwszy chiński bambus do stworzenia torby, której rączka wykonana jest z bambusa. Obecnie bambus dla firmy Gucci sprowadzany jest z prowincji Sichuan. Z uwagi na proces produkcji (obejmujący m.in. rozgrzewanie bambusa, ręczne zginanie w kształcie łuku, formowanie oraz wielokrotne pokrywanie farbą), każda z wytworzonych rączek jest unikalna. Firma ta wykorzystywała bambus także do produkcji obcasów, rączek do parasoli, zapieć w portfelach oraz także jako wzorniki kształtu dla srebrnych bransoletek¹⁶¹. W 2015 roku użyto również bambusa jako ozdobnego wykończenia luksusowego Rolls-Royce Phantom Serenity¹⁶². Natomiast dzieła z bambusa, z uwagi na ich rustykalny charakter oraz oryginalne, orientalne formy, stanowią cenne eksponaty dla muzeów spoza ChRL i prywatnych kolekcjonerów¹⁶³.

3. Rzemiosło związane z wyrobami z bambusa

Bambusowa kultura jest ściśle związana z bambusowym rzemiosłem. Obecnie w regionach, w których rzemiosło to jest popularne (m.in. w dystrykcie Fuyang [富阳] w prowincji Zhejiang) praca z bambusem została uwzględniona w szkolnym programie nauczania, tak aby oprócz kultywowania tradycji i dalszego dziedziczenia spuścizny kulturowej, stworzyć możliwości kontynuowania tradycyjnego rzemiosła¹⁶⁴. Miasteczko Yanglousi [羊楼司] leżące na północy prowincji Hunan, jest znanym „miastem chińskich produktów z bambusa” [中国竹器之乡]. W jego ramach praktycznie każde gospodarstwo domowe pracuje z bambusem, produkując od małych bambusowych koszy po duże bambusowe meble. Z uwagi na bambusowy przemysł w Yanglousi utworzono park innowacji domowych i przedsiębiorczości związanej z drewnem bambusowym [竹木家居创新创业园], park logistyczny łańcucha chłodniczego żywności z pędów bambusa [笋竹食品冷链物流园], park logistyczny transakcji związanych z bambusem [竹类交易物流园] i miasto chińskiej sztuki z bambusa [中国竹艺城]¹⁶⁵.

%9B%BD%E5%86%9C%E6%9D%91%E6%9C%80%E5%A4%A7%E8%B7%A8%E5%BA%A6%E7%AB%B9%E6%A1%A5, dnia 04.07.2020.

¹⁶⁰ 別樣的竹編工藝禮品，中國竹鄉工匠獨到創意，<https://kknews.cc/culture/315zqby.html>, dnia 10.07.2020.

¹⁶¹ 东方竹子，成就一段意大利的经典—GUCCI“竹节包”的前世今生，<http://catwalk23.blog.sohu.com/302587796.html>, dnia 10.07.2020.

¹⁶² Rolls-Royce Phantom Serenity – spokój przede wszystkim, <https://motopodprad.pl/genewa-2015-rolls-royce-phantom-serenity-spokoj-przede-wszystkim/>, dnia 18.02.2021.

¹⁶³ 欣赏 | 工匠精神《竹工艺》，https://www.sohu.com/a/124836149_117406, dnia 04.07.2020.

¹⁶⁴ 张金蓉，富阳望月竹制品：森博会上的老面孔 用心传承“工匠精神”，<https://news.zgyww.cn/system/2018/11/03/010144649.shtml>, dnia 10.07.2020.

¹⁶⁵ 代表委员带货天团 | 超级文化 IP+ 工匠传承，这位委员带的货不一般，<https://news.rednet.cn/content/2020/05/18/7271320.html>, dnia 10.07.2020.

Kolejnym z bambusowych miejsc na mapie Chin jest miasteczko Yiyang [益阳] zlokalizowane w prowincji Hunan, które zgodnie z zapiskami w „Kronice miasta Yiyang” [《益阳市志》] już w początkach panowania dynastii Ming kojarzone było z produkcją wyrobów bambusowych¹⁶⁶. Natomiast w ramach powiatu Chongyi [崇义] w prowincji Jiangxi pięciu rzemieślników trudniących się pracą z bambusem zrzeszyło się w ramach Chongyi Traditional Crafts Association [崇义传统工艺协会]. Produkty ich rąk sprzedawane są m.in. w: Pekinie, Szanghaju i Shenzhen. W Chongyi zauważono m.in., że konsumenci najbardziej zainteresowani są bambusowymi abażurami i termo-kubkami. Wykończenie bambusowego produktu przygotowanego przez przedstawicieli grupy etnicznej Hakka [客家] obejmuje ponad 20 procesów, m.in. jego selekcję, łamanie, farbowanie, gotowanie, rysowanie i plectenie. Praca z bambusem opisywana jest przez rękodzielników nie tylko jako czasochłonna, ale również bardzo precyzyjna. Przykładowo z jednego kawałka bambusa o wielkości jednego centymetra należy niekiedy odręcznie wydobyć 16 warstw cienkich bambusowych paseczków, wykorzystywanych później w procesie plectenia i tkania. Natomiast najprostsze prace związane z samym malowaniem bambusa na 12 warstw zajmują około 3 dni, a malowanie 20 warstw nawet pół miesiąca¹⁶⁷. Obecnie techniki obróbki bambusa, jego przetwarzania i wyplatania są przekazywane uczniom przez mistrzów – nauka rzemiosła trwa około 3 lata¹⁶⁸.

Do rozpoznawalnych medialnie chińskich rzemieślników trudniących się tworzeniem z bambusa zaliczyć można m.in.:

- Dai Haiquan [戴海泉], który od 12. roku życia kształcił się w rzemieślniczych umiejętnościach pracy z bambusem, a obecnie piastuje stanowisko dyrektora generalnego Hangzhou Fuyang Wangyue Bamboo Products Co., Ltd. [杭州富阳望月竹制品有限公司]. Rzemieślnik ten prezentował swoje bambusowe wyroby podczas jedenastu wystaw Expo. Jest zdania, że bambusowa kultura jest kulturą milenijną¹⁶⁹;
- Zhou Zhaocheng [周兆成] – dyrektor generalny Zhejiang Shuangqiang Bamboo&Wood Co., Ltd [浙江双枪竹木有限公司]. Rękodzielnik ten odkrył m.in., że jednym z problemów branży drewna w Chinach jest marnotrawstwo resztek bambusa. Opracował urządzenia produkcyjne, umożliwiające wykorzystanie części z odpadów produkcyjnych, tak aby wytworzyć z nich pałeczki, deski do krojenia, wykałaczki, podkładki termoizolacyjne, wałki do ciasta oraz węgiel drzewny. Dostarczał pałeczki swojej

¹⁶⁶ 【湖湘工匠】周友帮：竹艺珍品“郁”汝于成，

http://www.clii.com.cn/dggj/201805/t20180507_3921250.html, dnia 09.07.2020.

¹⁶⁷ 別樣的竹編工藝禮品，中國竹鄉工匠獨到創意，<https://kknews.cc/culture/315zqby.html> , dnia 10.07.2020; 彭晓华，【中国梦大国工匠篇】刘爱萍：用纤巧的双手经营智慧人生，http://www.xinhuanet.com/politics/2018-08/17/c_1123287943.htm, dnia 10.07.2020.

¹⁶⁸ *Stories about Chinese traditional arts & crafts Bamboo Weaving Art*,

<http://chinahiddencrafts.blogspot.com/2014/07/bamboo-weaving-art.html>, dnia 11.03.2021.

¹⁶⁹ 张金蓉，富阳望月竹制品：森博会上的老面孔用心传承“工匠精神”，

<https://news.zgyww.cn/system/2018/11/03/010144649.shtml> , dnia 10.07.2020.

produkcji m.in. na Igrzyska Olimpijskich w Pekinie w 2008 r., Targi Expo w Szanghaju w 2010 r. i Szczytu Hangzhou G20 w 2016 r. Jego przedsiębiorstwo, o rocznej wartości produkcji przekraczającej 1 mld RMB (0,1 mld USD), obejmuje ponad 50% udziału w rynku dużych supermarketów w Chinach¹⁷⁰;

- Zhao Dezhen [赵德楨] – artysta ludowy i tzw. „rzemieślnik migrujący” trudniący się rzeźbą w bambusie (szkoła Jinling). Samodzielnie zbierał bambus do swoich prac, który przetwarzał tradycyjnymi metodami. Podobnie sam wytwarzał noże (m.in. płaskie, ząbkowane, okrągłych głów i igłowe), wykorzystywane do rzeźbienia w bambusie¹⁷¹;
- Wang Zhouping [王周平] – rzemieślnik bambusa ludowego, specjalizujący się w tworzeniu koszy bambusowych¹⁷²;
- Li Wenfei [李文飞] – ludowy rzemieślnik pracujący z bambusem, tworzący w Binchuan [宾川] w Dali [大理] w prowincji Yunnan [云南]¹⁷³;
- Zou Dexu [邹德旭] – rzemieślnik kultuwujący sztukę tworzenia i rzeźby w bambusie¹⁷⁴;
- Zhao Xingen [赵行恩] – rzemieślnik specjalizujący się w pleceniu i tkaniu bambusa w miasteczku Dashi [大石] w Dianjiang, Chongqing [重庆垫江县]. Organizował bambusowe szkolenia dla osób niepełnosprawnych, celem pomocy tej grupie w zwiększaniu szans na rynku pracy¹⁷⁵;
- He Fuli [何福礼] – mistrz rzemiosła bambusowego w regionie Azji i Pacyfiku, zajmujący się sztuką tworzenia z bambusa od 1958 r. W 1997 roku stworzył bambusowego smoka o długości ponad 2500 m., uzyskując certyfikat Księgi Rekordów Guinnessa¹⁷⁶;
- Zhou Youbang [周友帮] – mistrz rzemiosła wyplatania bambusa. W 2004 r. został delegowany przez Międzynarodową Organizację Bambusa i Rattanu [国际竹藤组织] do prowincji Cesar w Kolumbii, aby szkolić studentów i szerzyć chińską ludową kulturę bambusa. Rzemieślnik ten zaangażował się

¹⁷⁰ 浙江工匠周兆成：让先进机械“武装”筷子加工，

<http://zjnews.china.com.cn/zjgj/zb/2017-04-26/125873.html>, dnia 05.07.2020.

¹⁷¹ 裘小洵，金陵竹刻名家赵德楨，<http://www.njgm.net/zcfg/show-202.html>， dnia 19.03.2021.

¹⁷² 別樣的竹編工藝禮品，中國竹鄉工匠獨到創意，<https://kknews.cc/culture/315zqby.html>， dnia 10.07.2020.

¹⁷³ 寻访小山村里的中国工匠，<http://news.sciencenet.cn/htmlnews/2016/8/353964.shtm>， dnia 05.07.2020.

¹⁷⁴ 竹雕工匠邹德旭：为中国竹雕打上四川烙印，<http://www.xbxwccwqt.com/html/news/show-44-1.html>， dnia 07.07.2020.

¹⁷⁵ 竹丝翻转 巧手成编（工匠绝活），http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2020-06/22/nw.D110000renmrb_20200622_2-06.htm， dnia 08.07.2020.

¹⁷⁶ 用工匠精神发展传承竹工艺——访国家级非物质文化遗产项目《竹编（东阳竹编）》代表性传承人何福礼，http://www.qxn.gov.cn/hdjl/zxf/201810/t20181030_10918653.html， dnia 07.07.2020.

- zował się również w utworzenie Muzeum Bambusowej Sztuki Ludowej Yiyang Xiaoyu [益阳小郁竹艺民俗博物馆]¹⁷⁷;
- Liu Aiping [刘爱萍] – zatrudniona w Lutian Forest Farm [潞田林场] w mieście Ji'an [吉安], rzemieślniczka tworząca obrazy z bambusa. Początkowo zajmowała się jedynie prostymi wyrobami z bambusa w formie małego warsztatu w domu i sprzedawała je, spacerując po terenach wiejskich¹⁷⁸;
 - Ma Xuanhua¹⁷⁹ – rzemieślnik z Dongyang tworzy bambusowe obiekty w dużej skali. W 1984 roku „Parawan Dziewięciu Smoków” jego autorstwa zdobył złoty puchar Chińskiej Nagrody Stu Kwiatów Sztuki i Rzemiosła¹⁸⁰;
 - Dongfeng – pracujący w warsztacie Dongfeng Weaving Workshop w prowincji Zhejiang. Został uhonorowany tytułem Mistrza Narodowego Bambusa oraz Mistrza Sztuki i Rzemiosła Zhejiang za niezwykle zdolności wyplatania bambusa o grubości ludzkiego włosa¹⁸¹;
 - Cai Hongguang w warsztacie w Dongyang, zajmuje się wyplataniem bambusa od 25 lat. W 2016 roku we współpracy z lokalną wytwórnią wyrobów skórzanych stworzyła swój własny projekt torby bambusowej z elementami skózanymi¹⁸²;
 - Qian Lihuai z Wuzhen, Tongxiang w Prowincji Zhejiang, który jest przedstawicielem już drugiego pokolenia rzemieślniczego specjalizującego się w wytwarzaniu wyrobów z bambusa. Jego ojciec – Qian Xianming zajmował się wyplataniem bambusa przez 40 lat. Natomiast on sam po ukończeniu studiów na Uniwersytecie w Zhejiang powrócił do Wuzhen i założył Zhuyungongfang – studio dedykowane sztuce wyplatania bambusa. Obecnie poprzez e-commerce sprzedaje swoje prace poza granice Chin oraz prowadzi warsztaty internetowe z wyplatania bambusa, w których każdorazowo bierze udział ponad 1000 osób¹⁸³;

¹⁷⁷ 【湖湘工匠】周友帮：竹艺珍品“郁”汝于成，

http://www.clii.com.cn/dggj/201805/t20180507_3921250.html , dnia 09.07.2020.

¹⁷⁸ 彭晓华, 【中国梦大国工匠篇】刘爱萍：用纤巧的双手经营智慧人生，

http://www.xinhuanet.com/politics/2018-08/17/c_1123287943.htm , dnia 10.07.2020.

¹⁷⁹ Artykuły niechińskiegojęzyczne rzadko ukazują personalia rzemieślników w zapisie wykorzystującym znaki chińskie. Z uwagi na powyższe, w niniejszym tekście imiona i nazwiska rękodzielników wymieniane mogą być jedynie w zapisie wykorzystującym transkrypcję fonetyczną.

¹⁸⁰ *Chinese Weaving Craft* , <https://www.chinatravel.com/facts/chinese-weaving-craft.htm> , dnia 11.03.2021.

¹⁸¹ *Stories about Chinese traditional arts & crafts Bamboo Weaving Art* , <http://chinahiddencrafts.blogspot.com/2014/07/bamboo-weaving-art.html> , dnia 11.03.2021.

¹⁸² Chen S., *Hong-Guang Cai: the only bamboo weaver in town*, <https://www.chinadesigncentre.com/works/hong-guang-cai-the-only-bamboo-weaver-in-town.html> , dnia 11.03.2021.

¹⁸³ Ma Z.H., *Art of bamboo weaving preserved by study*, <http://www.chinadaily.com.cn/a/201811/29/WS5bff3ad7a310eff30328bb01.html> , dnia 13.03.2021.

- Zhao Rong [赵荣] – od 50 lat rzeźbiąca w bambusie jako spadkobierczyni szkoły Jingling¹⁸⁴;
- Yu Zhanggen – uhonorowany tytułem Mistrza Chińskich Sztuk i Rzemiosł. W 2007 roku Minister Kultury potwierdził, że jest on sukcesorem projektu odbudowy dziedzictwa kulturalnego w zakresie współpracy i innowacji w fabryce Bamboo Knitting Machinery;
- Cao Shuigen – w wieku lat 18 przyjechał do Shengxian i założył własny warsztat „Cao Daxing”, gdzie wyrabiał bambusowe kosze i inne tradycyjne produkty z bambusa. W 1925 r. wykonał pierwsze bambusowe pudełko na cygara, które od tej pory stały się ulubionym przedmiotem brytyjskich nabywców;
- Yu Xiangliao – artysta pracujący z bambusem, który w styczniu 1957 roku stworzył pracę „Przywódca Mao” – portret upleciony z 4200 złotych bambusowych jedwabnych nici. Praca ta miała w latach 50. ogromny wpływ na odrodzenie się bambusowego rzemiosła;
- Ma Gaohua – artysta rzemieślnik specjalizujący się w wyplataniu bambusa pracujący dla Bamboo Knitting Machinery;
- Fan Pingchao, artysta rzemieślnik pracujący z bambusem, pełniący funkcję wicedyrektora Shangxian Craft Bamboo Knitting Factory. Stworzył ponad 200 prac, które były prezentowane m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Japonii i Niemczech. Został uhonorowany tytułem „Doskonały pracownik zarządzania jakością Narodowego Przemysłu Sztuki i Rzemiosła”;
- Xu Huadang – mistrz rzemiosła bambusowego, wielokrotnie nagradzany. Studiował na Hangzhou Art Collage oraz na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Zhejiang. Opublikował 43 monografie, m.in. „Sztuka bambusa w Chinach” oraz „Chińska sztuka rzeźbienia bambusa”;
- Qian Zhaoyun – artysta pracujący z bambusem, zastępca dyrektora Shengzhou Bamboo Knitting Factory. Był współtwórcą największego dzieła bambusowego w Chinach (o wymiarach: 8,22 m/2,35 m/0,68 m), wyróżnionego w 1986 r. pierwszą nagrodą na prestiżowej wystawie Chińskiej Sztuki i Rzemiosła¹⁸⁵;
- Jeff Dah-Yue Shi [石大宇], artysta-designer wykonujący prace w bambusie, znany z niekonwencjonalnych połączeń materiałów. Twórca i właściciel studia w Pekinie o nazwie „Dragonfly Deign Centre”. W marcu 2011 r. zaprezentował „Projekt: Bambus” w Pekińskim Centrum Sztuki, w którym połączył bambusowy wystrój pomieszczenia z oświetleniem energooszczędnym LED. W 2017 r. przedstawił własną kolekcję mebli bambusowych nazwaną „Dematerializacja/Rematerializacja”¹⁸⁶;

¹⁸⁴ 金陵女匠人：笔墨留青传神韵 温润如玉刻竹风，

<http://news.jstv.com/a/20180221/1519184255499.shtml>, dnia 14.01.2021.

¹⁸⁵ *Bamboo weaving in Shengzhou*, <https://www.travelchina1.com/thread/Bamboo-weaving-in-Shengzhou.html>, dnia 11.03.2021.

¹⁸⁶ *Omni-dimensional Design in China Background of Bamboo Project*, <http://www.dragonfly-china.com/p22.html>, dnia 19.03.21.

- Sun Deren – jeden z najmłodszych chińskich artystów specjalizujących się w rzeźbie korzeni bambusa w Xiangshan Country, Ningbo. Artysta ten spędził 2 lata rzeźbiąc 108 wojowników w oparciu o chińską klasyczną powieść „Water Margin”, za co został uhonorowany nagrodą Liu Kaiqu nadawaną przez Stowarzyszenie Chińskich Artystów Rzeźbiących w Korzeniach¹⁸⁷.

W 2016 r. w „Rządowym raporcie pracy” [《政府工作报告》] premiera Li Keqiang [李克强] poruszona została kwestia poprawy jakości produktów konsumenckich oraz potrzeba pielęgnowania sztuki doskonałości. Wspomnianym już efektem powyższego jest powstanie określenia *rzemieślniczego ducha* [工匠精神], który odnosi się do następujących cech rzemieślników: kreatywności, rozwoju umiejętności i zmierzania ku doskonałości świadczenia usług. Współczesny duch rzemieślnika wymaga jednak nie tylko umiejętności manualnych, ale i wykorzystywania nowoczesnych technologii¹⁸⁸. Współcześni Chińczycy rzemieślnicy pracujący z bambusem dzielą się na dwie grupy: osoby kształcące się w swoim fachu przez całe życie, tworzące dzieła charakteryzujące się uznaniem społecznym, uczące kolejne pokolenia rękodzielników oraz mistrzowie rzemiosła – inżynierowie, którzy zaangażowali się w przemysł.

4. Podsumowanie

Przez wieki wykorzystywano bambus do różnych celów, a wyroby rąk rzemieślniczych trudniących się pracą z bambusem pełniły w Chinach rolę nośnika rozpowszechniającego kulturę¹⁸⁹. Bambusowe produkty wpływały m.in. na historię, sztukę, muzykę, zwyczaje, architekturę i produkcję rolną. Obecnie zauważalny jest powrót do tradycji wykorzystywania bambusa oraz doceniania jego właściwości fizycznych i możliwości zastosowań w obszarze praktyki życia codziennego, ale także w kontekście artystycznym i kulturowym. Na pewno ma na to wpływ fakt, iż Chiny mają najbardziej obfite zasoby bambusa na świecie i najbogatszą kulturę z bambusem powiązaną. Chociaż całkowita powierzchnia lasów w wielu krajach drastycznie się zmniejszyła, powierzchnia lasów bambusowych stale rośnie w tempie około 3% rocznie¹⁹⁰. Pomimo, że trudna sztuka pracy z bambusem wymaga wielu lat praktyki, szczególnie w regionach tradycyjnie związanych z przetwarzaniem bambusa, młodzi ludzie nadal decydują

¹⁸⁷ Chen X., *The delicate art of bamboo root carving*, <https://www.shine.cn/feature/art-culture/1707210987/>, dnia 13.03.2021.

¹⁸⁸ 魏小安, *旅游发展更需工匠精神*, http://base.ftourcn.com/sf_AFBF0F3E98EC496F868C18BD4EC13DC6_246_ftourzx.html, dnia 05.07.2020; *人技共进* 诠释现代工匠精神, <http://www.hsdcw.com/html/2016-5-19/790223.htm>, dnia 10.07.2020.

¹⁸⁹ “工匠精神·琢境——江苏雕刻艺术作品邀请展” 在中国美术馆开幕, <http://www.cafa.com.cn/cn/news/details/2310663>, dnia 10.07.2020.

¹⁹⁰ Liu W.Y., Hui C.M., Wang F., Wang M., Liu G.L., *Review of the Resources and Utilization of Bamboo in China*, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.76485>.

się na naukę i otwieranie własnych warsztatów lub zatrudnienie w państwowych fabrykach przetwarzających bambus. Spektrum ich działalności jest szerokie, od produkcji wyrobów powszechnego użytku do dzieł sztuki, od wyrobów rękodzielniczych do prac inżynierskich, wykorzystujących nowoczesne technologie. Można ponadto zauważyć, że decyzja o tworzeniu z bambusa często wynika z chęci przekazu artystycznego lub chęci powrotu do dawnych wartości rzemieślniczych (m.in. cierpliwości i dokładności), co pozytywnie oddziałuje na osobowość współczesnych, młodych ludzi.

W ostatnich latach również działalność chińskich władz wspiera odrodzenie i rozwój dawno zapomnianych technik obróbki rzemieślniczej (m.in. promowanie *ducha rzemieślniczego*, przyznawanie funduszy na badania naukowe nad nowymi zastosowaniami bambusa, honorowanie rzemieślników i twórców). Natomiast bambus jako materiał i „duch kultury bambusa” są nadal ze sobą powiązane i wpływają na siebie, współtworząc również współczesną chińską kulturę bambusową.

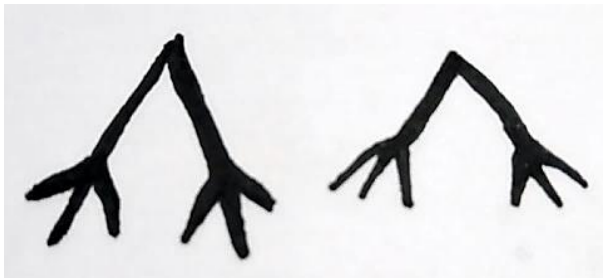
Bibliografia

- [1] *Bamboo, a symbol of traditional Chinese values*, http://www.chinadaily.com.cn/life/2011-01/19/content_11882983_3.htm, dnia 13.03.2021.
- [2] *Bamboo Carving*, http://en.chinaculture.org/library/2008-01/22/content_44400.htm, dnia 11.03.2021.
- [3] *Bamboo Craft Design*, red. Rao A.G., Koli M., Industrial Design Center, Indian Institute of Technology, Bombay 1994.
- [4] *Bamboo weaving in Shengzhou*, <https://www.travelchina1.com/thread/Bamboo-weaving-in-Shengzhou.html>, dnia 11.03.2021.
- [5] *Berkshire Encyclopedia of China*, volume 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009.
- [6] CHEN S.: *Hong-Guang Cai: the only bamboo weaver in town*, <https://www.chinadesigncentre.com/works/hong-guang-cai-the-only-bamboo-weaver-in-town.html>, dnia 11.03.2021.
- [7] CHEN X.: *The delicate art of bamboo root carving*, <https://www.shine.cn/feature/art-culture/1707210987/>, dnia 13.03.2021.
- [8] *Chinese Weaving Craft*, <https://www.chinatravel.com/facts/chinese-weaving-craft.htm>, dnia 11.03.2021.
- [9] DEBOER D.: *Bamboo building and culture*, 2002.
- [10] EBERHARD W.: *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001.
- [11] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl>, dnia 03.07.2020.
- [12] HUANG Y.X., QI Y., ZHANG Y.H., YU W.J.: *Progress of Bamboo Recombination Technology in China*, <https://doi.org/10.1155/2019/2723191>
- [13] KAJDAŃSKI E.: *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005.
- [14] LIU W.Y., HUI C.M., WANG F., WANG M., LIU G.L.: *Review of the Resources and Utilization of Bamboo in China*, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.76485>.
- [15] MA Z.H.: *Art of bamboo weaving preserved by study*, <http://www.chinadaily.com.cn/a/201811/29/WS5bff3ad7a310eff30328bb01.html>, dnia 13.03.2021.
- [16] *Modern Bamboo Structures*, red. Xiao Y., Inoue M., Paudel S.K., Taylor&Francis Group Press, London 2008.

- [17] *Omni-dimensional Design in China Background of Bamboo Project*, <http://www.dragonfly-china.com/p22.html>, dnia 19.03.21.
- [18] PATHAK K., NATH A.J., DAS A.K.: *Are traditional bamboo products green?*, *Current Science*, Vol. 118, No. 9, 10 May 2020.
- [19] PEREZ M.R., RODRIGUES R.G., YANG X.S., XIE J.Z., FU M.Y.: *From basic raw material goods to cultural and environmental services: the Chinese bamboo sophistication path*, *Ecology and Society* 19(4): 3, <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06701-190403>.
- [20] PIMPANEAU J., *Chiny. Kultura i tradycje*, Dialog, Warszawa 2001.
- [21] *Rolls-Royce Phantom Serenity – spokój przede wszystkim*, <https://motopodprad.pl/genewa-2015-rolls-royce-phantom-serenity-spokoj-przede-wszystkim/>, dnia 18.02.2021.
- [22] SONG X.Z., ZHOU G.M., JIANG H., YU S.Q., FU J.H., LI W.Z., WANG W.F., MA Z.H., PENG C.H.: *Carbon sequestration by Chinese bamboo forests and their ecological benefits: assessment of potential, problems, and future challenges*, <https://doi.org/10.1139/A11-015>.
- [23] *Stories about Chinese traditional arts & crafts Bamboo Weaving Art*, <http://chinahiddencrafts.blogspot.com/2014/07/bamboo-weaving-art.html>, dnia 11.03.2021.
- [24] WANG C.: *What's holding back China's bamboo furniture makers?*, <https://chinadialogue.net/en/business/11867-what-s-holding-back-china-s-bamboo-furniture-makers/>, dnia 11.02.2021.
- [25] YANG Y.M., WANG K.L., PEI S.J., HAO J.M.: *Bamboo Diversity and Traditional Uses in Yunnan, China* [https://bioone.org/journals/mountain-research-and-development/volume-24/issue-2/0276-4741\(2004\)024%5B0157%3ABDATUI%5D2.0.CO%3B2/Bamboo-Diversity-and-Traditional-Uses-in-Yunnan-China/10.1659/0276-4741\(2004\)024%5B0157:BDATUI%5D2.0.CO;2.full?tab=ArticleLink](https://bioone.org/journals/mountain-research-and-development/volume-24/issue-2/0276-4741(2004)024%5B0157%3ABDATUI%5D2.0.CO%3B2/Bamboo-Diversity-and-Traditional-Uses-in-Yunnan-China/10.1659/0276-4741(2004)024%5B0157:BDATUI%5D2.0.CO;2.full?tab=ArticleLink), dnia 13.03.2021.
- [26] ZHANG F.W., YANG J.J., YU Y.J.: *Patent analysis of bamboo exploitation and utilization in China*, [w:] *Modern Bamboo Structures*, red. Xiao Y., Inoue M., Paudel S.K., Taylor&Francis Group Press, London 2008.
- [27] *別樣的竹編工藝禮品，中國竹鄉工匠獨到創意*, <https://kknews.cc/culture/3l5zqby.html>, dnia 10.07.2020
- [28] *代表委员带货天团 | 超级文化 IP+工匠传承，这位委员带的货不一般*, <https://news.rednet.cn/content/2020/05/18/7271320.html>, dnia 10.07.2020.
- [29] *东方竹子，成就一段意大利的经典—GUCCI“竹节包”的前世今生*, <http://catwalk23.blog.sohu.com/302587796.html>, dnia 10.07.2020.
- [30] *“工匠精神•琢境——江苏雕刻艺术作品邀请展”在中国美术馆开幕*, <http://www.cafa.com.cn/cn/news/details/2310663>, dnia 10.07.2020.
- [31] 汉典, <https://www.zdic.net/hans/%E7%AB%B9>, dnia 10.07.2020.
- [32] **【湖湘工匠】周友帮：竹艺珍品“郁”汝于成**, http://www.clii.com.cn/dggj/201805/t20180507_3921250.html, dnia 09.07.2020.
- [33] *金陵女匠人：笔墨留青传神韵 温润如玉刻竹风*, <http://news.jstv.com/a/20180221/1519184255499.shtml>, dnia 14.01.2021.
- [34] 彭晓华, **【中国梦 大国工匠篇】刘爱萍：用纤巧的双手经营智慧人生**, http://www.xinhuanet.com/politics/2018-08/17/c_1123287943.htm, dnia 10.07.2020.

- [35] 裘小洵,金陵竹刻名家赵德桢, <http://www.njgm.net/zcfg/show-202.html>, dnia 19.03.2021.
- [36] “人技共进”诠释现代工匠精神, <http://www.hsdcw.com/html/2016-5-19/790223.htm>, dnia 10.07.2020.
- [37] 魏欣赏|工匠精神《竹工艺》, https://www.sohu.com/a/124836149_117406, dnia 04.07.2020.
- [38] 寻访小山村里的中国工匠, <http://news.sciencenet.cn/htmlnews/2016/8/353964.shtml>, dnia 05.07.2020.
- [39] 用工匠精神发展传承竹工艺——访国家级非物质文化遗产项目《竹编（东阳竹编）》代表性传承人何福礼, http://www.qxn.gov.cn/hdjl/zxft/201810/t20181030_10918653.html, dnia 07.07.2020.
- [40] 张金蓉,富阳望月竹制品: 森博会上的老面孔用心传承“工匠精神”, <https://news.zgyww.cn/system/2018/11/03/010144649.shtml>, dnia 10.07.2020.
- [41] 浙江工匠周兆成: 让先进机械“武装”筷子加工, <http://zjnews.china.com.cn/zjgj/zb/2017-04-26/125873.html>, dnia 05.07.2020.
- [42] 中大师生建成全中国农村最大跨度竹桥, https://www.cpr.cuhk.edu.hk/sc/press_detail.php?id=2759&t=%E4%B8%AD%E5%A4%A7%E5%B8%88%E7%94%9F%E5%BB%BA%E6%88%90%E5%85%A8%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E5%86%9C%E6%9D%91%E6%9C%80%E5%A4%A7%E8%B7%A8%E5%BA%A6%E7%AB%B9%E6%A1%A5, dnia 04.07.2020.
- [43] 竹雕工匠邹德旭: 为中国竹雕打上四川烙印, <http://www.xbxwccwqt.com/html/news/show-44-1.html>, dnia 07.07.2020.
- [44] 竹丝翻转 巧手成编《工匠绝活》, http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2020-06/22/nw.D110000renmrb_20200622_2-06.htm, dnia 08.07.2020.

Załączniki

Źródło: Rysunek Katarzyny Mazur-Włodarczyk na podstawie: 汉典,
<https://www.zdic.net/hans/%E7%AB%B9>, dnia 10.07.2020.

Rys. 2. Zapis znaku bambus – 竹 w stylu *jiaguwen* i *jinwen*

Źródło: Fot. I. Drosik.

Fot. 6. Las bambusowy

Źródło: Fot. I. Drosik.

Fot. 7. Zbiory z bambusowej plantacji

6. Rzemieśnicza wytwórczość wachlarzy, parasolek, parawanów i lampionów

Słowa kluczowe: rzemiosło chińskie, Chiny, wachlarz, parasol, parawan, lampion, kultura gospodarcza

Keywords: chinese crafts, China, fan, umbrella, screen, lantern, economic culture

1. Wstęp

Klasyfikacja chińskich produktów artystycznych i rzemieślniczych opublikowana przez Chińskie Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła [中国工艺美术协会] (tabela 2) ujmuje rzemieślnicze parasole i wachlarze w ramach tej samej – czternastej kategorii [十四、工艺伞、扇], natomiast rzemieślnicze lampy dekoracyjne – w kategorii piętnastej [十五、工艺装饰灯具]¹⁹¹. Parawany nie występują wprawdzie we wspomnianej klasyfikacji, niemniej jednak mogą być przypisane kategorii dziewiętnastej – tzw. rzemiosłu pozostałemu [十九、其他工艺美术品] lub innym kategoriom, z uwagi na różnorodność elementów składowych i materiałów, z których mogą być wykonane. Autorki rozdziału uwzględniły produkty rzemieślnicze jakimi są parasole, wachlarze, lampiony (latarnie) oraz parawany w ramach jednego tekstu głównie z uwagi na dwa elementy:

- ich konstrukcja w większości przypadków składa się z części wewnętrznej (stelażu wykonanego z metalu, bambusa lub drewna) oraz zewnętrznej (m.in. rozciągniętej na stelażu tkaniny, plecionek, papieru, itp.);
- jednym z ich wspólnych zastosowań, oprócz wartości estetycznych i tych związanych z kultywowaniem dziedzictwa kulturowego, jest ułatwienie funkcjonowania człowiekowi – ochrona podczas chłodu, opadów, nadmierne nasłonecznienia czy też podczas zmroku i całkowitej ciemności.

Materiały polsko- i częściowo anglojęzyczne, poświęcone wymienionym wyżej przestrzeniom rzemiosła, skupione są głównie na prezentacji efektu pracy rzemieślniczej – gotowego wyrobu. Brakuje w nich natomiast wyraźnych informacji na temat samego rzemiosła oraz sylwetek rzemieślników trudniących się ich wytwarzaniem. Z uwagi na powyższe, w procesie badawczym postanowiono wypełnić tę lukę informacyjną, przy czym oprócz analizy literatury przedmiotu i artykułów dostępnych w języku polskim i angielskim, wykorzystano również dostępne materiały chińskojęzyczne.

2. Wachlarze chińskie

Chińskie słowo *wachlarz* [扇] nawiązuje do kilku znaczeń. Pierwsze z nich opisuje rodzaj drzwi, na co wskazują części składowe tego znaku [户], otwierające się niczym skrzydła ptaka [羽] – jako *pióra* z ptasich skrzydeł]. Drugie ze

¹⁹¹ *Arts and Crafts Products*, <http://www.cnaca.org/english/info/201253/4-13.shtml>, dnia 19.04.2021.

znaczeń odnosi się bezpośrednio do przedmiotu lekkiego, służącego do wachlowania, wykonanego z piór [羽], a wykorzystywanego do ochładzania w ramach gospodarstwa domowego [户]. Element ptasich (najprawdopodobniej gęsi) piór wskazuje również na to, że pierwsze wachlarze były właśnie z nich wykonywane. W miarę rozwoju wachlarzowego rzemiosła, wachlarze chińskie tworzone były również z innych materiałów (innych niż twory nabłonkowe ptaków). W ich produkcji wykorzystywano m.in.: listewki bambusa lub drewna, kość słoniową, liście palmowe (fotografia 8), liście bananowca, papier lub jedwab. Z uwagi na budowę wyróżnia się wachlarze płaskie (tzw. ekranowe) lub rozkładane półkolisty (tzw. składane). Inna z typologii dzieli wachlarze na posiadające długą rączkę (używane niegdyś do wachlowania kogoś, głównie osób wysoko urodzonych) oraz krótką rączkę – do użytku osobistego. Początkowo wachlarze tworzone były przez rzemieślników prawdopodobnie dla służby. Rozmiar wachlarzy późniejszych uzależniony był od użytkownika. Przykładowo męskie wachlarze półkolisty składały się z 16–24 zakładek, natomiast kobiece z ponad 30. W chińskiej przestrzeni symbolicznej wachlarze nabrały bardzo pozytywnego znaczenia. Miało to miejsce nie tylko z uwagi na ich użyteczność, w tym m.in. wpływ na poprawę samopoczucia, ale również na wymiar językowy. Słowo *wachlarz* w języku chińskim wymawiany jest jako *shàn*, a więc identycznie jak słowo *dobry* [善]. Wachlarze były więc kojarzone z czymś wyjątkowym, m.in. z bóstwami (wskrzyszającymi wachlarzem zmarłych bądź odpędzającymi nimi zło) oraz z wysokim urzędem (jako atrybut ich rangi – fotografia 9)¹⁹².

Wachlarze w Chinach wytwarzane były już w okresie Wiosen i Jesieni (770–480 p.n.e.). Najwcześniejsza pisemna wzmianka o wachlarzu w Chinach pochodzi z 121 roku n.e., kiedy opisano roślinę o dużych liściach, wykorzystywaną do wachlowania¹⁹³. Natomiast najstarsze odzwierciedlenie wachlarza w chińskiej sztuce to płaskorzeźba z czasów panowania dynastii Han (206 p.n.e.–220 n.e.), na której przedstawiono Cesarzową Matkę Zachodu – Xi Wangmu [西王母] w czepcu koronacyjnym otoczoną przez damy trzymające wachlarz, służącego z wachlarzem oraz „rydwan mędrca” z dwoma mężczyznami niosącymi wachlarze¹⁹⁴. Specjalnym rodzajem wachlarza były „wachlarze wojenne” wykonane z żelaza lub innych metali i przeznaczone dla różnej rangi żołnierzy¹⁹⁵. Od VI–IX w. (tj. pod panowaniem dynastii Sui i Tang) popularne były wachlarze ekranowe – owalne lub wielokątne, tworzone z bambusowej i drewnianej ramki oraz naciągniętego na nią jedwabiu. W pierwszym chińskim słowniku, opracowanym w II wieku n.e., słowo *wachlarz* jest również interpretowane jako panel

¹⁹² Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 274–275.

¹⁹³ *Chinese Fans*, <https://www.fancircleinternational.org/history/chinese-fans>, dnia 30.08.2021.

¹⁹⁴ Woollistcroft Rhead G., *History of the Fan*, Kegan Paul, Trench, Trubner&CO. Ltd. Dryden House, Gerrard Street, London 1910, 46–59.

¹⁹⁵ Selwa M., *Porozmawiajmy o wachlarzach, cz.1*,

<https://kolekcjonersurowcow.wordpress.com/2011/11/16/porozmawiajmy-o-wachlarzach-cz-1/>, dnia 30.08.2021.

drzwiowy zwisający z sufitu, ciągnięty tam i z powrotem za pomocą sznurków – wskazując tym samym na wymiar techniczny wachlarzy. Do tej kategorii niektórzy zaliczają również miotełki wykonywane z włosów (np. ogonów jeleni i koni), wykorzystywane do odganiania much lub używane jako symbol statusu¹⁹⁶. Wachlarze składane pojawiły się za czasów panowania kolejnej dynastii (Song, 960–1279 r.). Pomiędzy XIII i XIX w. wachlarze stanowiły popularny prezent ofiarowany przez cesarzy (dynastii Ming 1368–1644 r. i Qing 1644–1911 r.) urzędnikom oraz wybrankom serca¹⁹⁷. Wachlarze tworzone na potrzeby dworu cesarskiego wykonywano lub zdobiono cennymi materiałami, takimi jak kość słoniowa, szylkret, laka, perły, różne gatunki drewna (zwłaszcza sandałowego), metale, jedwab, skóra i papier¹⁹⁸.

Na przestrzeni wieków wachlarze znalazły zastosowanie w różnych dziedzinach i aspektach życia społecznego. Specjalnym rodzajem wachlarza były wachlarze wojenne wykonane z żelaza lub innych metali a przeznaczone dla żołnierzy różnej rangi¹⁹⁹. Wachlarze używane były również przez panny młode w czasie uroczystości weselnych i służyły do zasłaniania twarzy podczas ceremonii. W pogrzebowym tańcu z wachlarzami ludu Hani [哈尼族], tancerze ubrani na biało tańczą z wachlarzami z bambusa lub piór, stając się ważną częścią rytuałów pogrzebowych. Szacuje się, że w czasach dynastii Han rozpoczęto używanie wachlarzy podczas tańca, a w okresie Ming i Qing stały się one niezastąpionym elementem przedstawień tradycyjnej opery chińskiej²⁰⁰. Wachlarze, oprócz ich użytkowego zastosowania, wykorzystywane są nadal jako pomysły na typowo chińskie upominki przywożone z podróży, jako akcesoria podczas praktykowania *taijiquan* [太极拳] (fotografia 10), rekwizyty tradycyjnej chińskiej opery (w ramach której wyróżnia się wachlarze typowe dla postaci żeńskich, męskich i komicznych²⁰¹), gadżety reklamowe lub też jako elementy zdobnicze, ustawiane na podstawkach bądź wieszane jako obrazy na ścianach.

Rzemiosło związane z wytwarzaniem wachlarzy, wiąże się z ich czasochłonnym wykonywaniem. Mistrz Jin Shulong [金书龙] pochodzący z Shanghaju [上海] i stosujący w tworzeniu wachlarzy technikę obustronnego skrobania Heqing [合青工艺] przy 10-godzinnym dniu pracy, w ciągu 3 dni jest w stanie stworzyć jedną rączkę takiego wachlarza. Kolejne dwa dni zajmuje proces polerowania rączki, natomiast przygotowanie części rozkładanej to zaangażowanie kolejnych 70 h pracy. W ten oto sposób, w przeciągu miesiąca powstają tylko cztery wachlarze. Z uwagi na konieczność wcześniejszego pozyskiwania bam-

¹⁹⁶ *Chinese Fans...*

¹⁹⁷ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 296.

¹⁹⁸ Woollistcroft Rhead G., *History of the Fan*, Kegan Paul, Trench, Trubner&CO. Ltd. Dryden House, Gerrard Street, London 1910, s. 46–59.

¹⁹⁹ Selwa M., *Porozmawiajmy o wachlarzach cz. 1*, <https://kolekcjonersurowcow.wordpress.com/2011/11/16/porozmawiajmy-o-wachlarzach-cz-1/>, dnia 30.08.2021.

²⁰⁰ *History and Culture of Chinese Fan*, <https://www.hisour.com/history-and-culture-of-chinese-fan-china-fan-museum-50687/>, dnia 30.08.2021.

²⁰¹ Por. 高新著, *中国京剧述要*, 山东大学出版社, 济南 2001.

busa, mistrz Jin rocznie jest w stanie wytworzyć jedynie 44 wachlarze²⁰². Ceny wykonywanych ręcznie wachlarzy są bardzo zróżnicowane. Średnio za wachlarz, określany jako unikatowy, rzemieślnik może uzyskać pomiędzy 100 RMB a 1 tys. RMB (15,4–153,9 USD)²⁰³. Pomijając wachlarze niezwykle rzadkie i wystawiane na aukcjach sztuki, rękodzieła te często sprzedawane są online. Przykładowo na platformie Taobao [淘宝] najdroższy ze współcześnie wytworzonych wachlarzy, tj. ręcznie haftowany, okrągły jedwabny wachlarz w stylu Tang, wyceniony został na kwotę 999 tys. RMB (153,8 tys. USD). Natomiast spośród wachlarzy starszych – m.in. rozkładany wachlarz z Makau [澳门], bogato zdobiony malunkami oraz emalią z 1860 r., wystawiany jest za kwotę 9,9 mln RMB (153,9 mln USD)²⁰⁴.

Wachlarze wytwarzano i wytwarza się nadal w wielu rejonach Chin. Poniżej przybliżono kilka z nich, wraz z sylwetkami trudniących się ich wyrobem rzemieślników:

- Wachlarz *Jinling* [金陵折扇] z miasta Nanjing [南京], jest ręcznie wykonywanym, składanym wachlarzem. Do jego produkcji wykorzystuje się bambus (pochodzący z Yixing [宜兴]), drewno oraz twardy papier ryżowy (pochodzący z Anhui [安徽]) lub jedwab. Jego produkcja składa się z trzech procesów: tworzenia uchwytu, przygotowywania ścianek oraz ich przybijania. Wyróżnia się takie fazy jak: dobór materiału, jego przycinanie i rozłupywanie na pasy (o grubości 1 mm), stylizację, polerowanie, grawerowanie i gwoździowanie. Jednym z mistrzów tego rzemiosła jest Ni Shijin [倪世金], pełniący obecnie funkcję dyrektora Nanjing Jinling Folding Fan Craft Research Institute [南京金陵折扇工艺研究所]²⁰⁵;
- Na wytworzenie wachlarza Rongchang [荣昌折扇] składa się 16 grup czynności powiązanych z 145 procedurami. Mistrz rzemiosła Li Daoliang [李道良] wytwarza składane wachlarze w mieście Chongqing [重庆]. Podczas procesu tworzenia zwraca szczególną uwagę na strukturę materiału, m.in. kierunku ułożenia bambusowych włókien, ich koloru oraz grubości. W swojej pracy wykorzystuje kilkanaście rodzajów noży, a wykonanie jednego wachlarza zajmuje mu dwa miesiące²⁰⁶. Chen Zifu [陈子福], również wytwarzający składane wachlarze w Chongqing, wzbogaca je o elementy kaligrafii i malarstwa chińskiego. Mistrz Chen obawia się, że w perspektywie 20 kolejnych lat rzemiosło to może całkowicie w okolicy zaniknąć. W dystrykcie Rongchang [荣昌] jest mniej niż 100 rzemieślników, lecz nie każdy z nich

²⁰² 这个70岁的天才上海老人，自学制扇攀登工匠之巅，

https://www.sohu.com/a/119634779_555429, dnia 19.04.2021.

²⁰³ 官志雄，90后制扇师：每天练功十小时 指间重现折扇古风，

<http://www.chinanews.com/cul/2017/07-21/8283946.shtml>, 19.04.2021.

²⁰⁴ Stan na dzień 24.04.2021.

²⁰⁵ 走近“省级非物质文化遗产”传承人——倪世金，

<https://new.qq.com/omn/20200616/20200616A0UQ0200.html?pc>, dnia 20.04.2021.

²⁰⁶ 怀袖雅物 清风徐来（工匠绝活），

<https://www.163.com/dy/article/FM7NTSLH0514R9M0.html>, dnia 22.04.2021.

- reprezentuje ten sam wysoki poziom rzemiosła. Wynika to nie tylko z faktu, że współcześnie wachlarze coraz częściej zastępowane są przez wentylatory elektryczne i klimatyzatory, ale również z tego, że praktycznie każdy z kroków niezbędnych do wytworzenia wachlarza zajmuje około 2 lata nauki. Innym z powodów jest fakt, że początki zakładania rzemieślniczego biznesu wiążą się ze sporymi kosztami finansowymi. Z uwagi na powyższe, coraz mniej osób jest zainteresowany ww. zawodem. Mistrz Chen marzy o utworzeniu muzeum wachlarzy i ochronie tej części dziedzictwa kulturowego²⁰⁷;
- Na proces tworzenia wachlarzy Su [苏扇] składają się następujące etapy: dobór bambusa o jednakowym kolorze i grubości, jego „obranie”, przycięcie, wypolerowanie papierem ściernym, namaczanie, podgrzanie, nadanie formy oraz wypolerowanie. Kolejny etap procesu wytwórczego to łączenie przygotowanego uchwytu wraz ze stelażem, przygotowanie materiału, jego namaczanie, przyklejenie i przycinanie²⁰⁸. Jednym z rzemieślników tworzących wachlarze Su jest Wu Lifu [吴立福] pracujący w starożytnym mieście Mudu [苏州木渎古镇] w prowincji Jiangsu [江苏]²⁰⁹. W celu popularyzacji wiedzy o kulturze wachlarzy Su i ochronie związanego z nimi dziedzictwa kulturowego, w 2016 r. utworzono Muzeum Sztuki Wachlarzy Su [盛风苏扇艺术馆]²¹⁰;
 - Wachlarze stołeczne [京扇] są popularne w mieście wydzielonym Pekin. Mistrz Shi Guofu [石国富] specjalizujący się w tworzeniu ich uchwytów podkreśla czasochłonność związaną z nauką i tworzeniem wachlarzy chińskich. Sama nauka ostrzenia noży zajmuje tydzień, ponadto ręczne wytwarzanie wachlarzy skutkuje pojawianiem się ran, a zatem i posiadaniem blizn²¹¹. Wiąże się więc nie tylko z kosztami w ujęciu finansowym i czasowym, lecz również przekłada się na wymiar zdrowotny rękodzielnika;
 - Czarny papierowy wachlarz [黑纸扇] Hangzhou Wang Xingji nazwany jest od warsztatu otwartego w 1875 roku przez rzemieślnika Wang Xingji [王星记] w Hangzhou. Wytwarzał on wachlarze, których podstawą był czarny papier, poddawany 86 różnym czynnościom, stając się odpornym na deszcz, słońce, rozdarcia i utratę koloru. Wachlarze te upodobali sobie szczególnie urzędnicy dworu cesarskiego²¹². Obecnie przedsiębiorstwo, które powstało

²⁰⁷ 陈子福：“大国非遗工匠”的扇匠梦，

<http://people.51grb.com/people/2017/12/19/1648590.shtml>, dnia 22.04.2021.

²⁰⁸ 扇子制作流程：体验传统工匠的精工细作，

<https://www.zhongguofeng.com/shanzi/55338.html>, dnia 22.04.2021.

²⁰⁹ 古韵扇香，精工匠心——访苏州民间制扇工匠吴立福，

https://www.sohu.com/a/125541846_420849, dnia 21.04.2021.

²¹⁰ 盛春：苏扇技艺不能墨守成规 | “中国服务”·“工匠精神”案例（五），

<http://www.chinata.com.cn/info/9584>, dnia 22.04.2021.

²¹¹ 90后制扇师：每天练功十小时 指间重现折扇古风，

<http://www.chinanews.com/cul/2017/07-21/8283946.shtml>, 19.04.2021.

²¹² Wang Xingji's fan industry, <http://www.wangxingji.com/en/story.aspx>, dnia 30.08.2021.

- na bazie warsztatu mistrza Wanga wytwarza ponad 12 mln wachlarzy rocznie, a ich przeznaczeniem jest zarówno rynek krajowy, jak i zagraniczny²¹³.
- Obecnie w różnych miastach Chin organizowane są specjalne wydarzenia nawiązujące do tradycyjnego rzemiosła związanego z wytwarzaniem wachlarzy. W Chengdu jarmarki z wachlarzami organizowane są w maju, w Hangzhou – ulica parasoli *Fanzi Lane* ma długość jednej mili, natomiast w Pekinie rzemieślnicy specjalizujący się w naprawianiu wachlarzy chodząc od drzwi do drzwi przez trzy miesiące w roku²¹⁴.

3. Parasolki chińskie

W Chinach parasole stosowane były już w XI w. p.n.e. Prawdopodobnie ich pierwszą formą były maty bambusowe mocowane na powozach konnych²¹⁵. Pierwsza historyczna wzmianka o papierowej parasolce wykonanej dla cztero-kołowego „rydwanu” Cesarza Wang Manga [王莽] pochodzi z 21 roku n.e. Parasol ten posiadał przeguby, które pozwalały na jego wysuwanie i składanie²¹⁶, a więc reprezentował techniczną stronę ówczesnego rzemiosła.

Chiński znak parasolki [伞] nawiązuje swoim kształtem do jej zastosowania – w formie rozłożonej ma na celu ochronę przed słońcem lub deszczem. W wymiarze symbolicznym parasolki chińskie łączone są z czystością, godnością (urzędniczą), jak również z ochroną (przed złymi duchami). Parasol papierowy jest częścią tradycyjnych chińskich wesel. Czerwony parasol z papieru olejnego trzyma swat, gdy panna młoda jest witana w domu pana młodego, ponieważ parasol ma chronić przed pechem²¹⁷. Wcześniejsza wersja zapisu znaku [伞] wskazywała, iż były one przeznaczone dla wielu osób [人], z uwagi na to znak 伞 traktowany był dobrowróżnie, jako sprzyjający dużej rodzinie. Parasol stanowił element posagu panny młodej, był też przedmiotem składnym w hołdzie zmarłym przodkom (m.in. w celu zapewnienia im dostatku i szybkiego odrodzenia)²¹⁸. Bambusowemu trzonowi parasoli przypisuje się ponadto odnośnienie się do prostej postawy, sprawiedliwości i bezinteresowności, natomiast okrągłemu kształtowi części rozkładanej – doskonałość zarówno małżeńską, jak i w ramach relacji rodzinnych²¹⁹. Współcześnie parasole traktowane są

²¹³ *History and Culture of Chinese Fan, China Fan Museum*, <https://www.hisour.com/history-and-culture-of-chinese-fan-china-fan-museum-50687/>, dnia 30.08.2021.

²¹⁴ Jak wyżej.

²¹⁵ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 186.

²¹⁶ Jiang F., *Traditional Chinese Paper Umbrellas: Origins and Making*, www.chinahighlights.com/travelguide/cul/paper-umbrella.htm, dnia 30.08.2021.

²¹⁷ *The origins and traditions of Chinese oil-paper umbrellas*, <https://www.globaltimes.cn/content/1060250.shtml>, dnia 30.08.2021.

²¹⁸ *Oil-Paper Umbrella: Artwork and Accessory*, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/ich/201805/t20180515_800129484.html, dnia 22.04.2021.

²¹⁹ Lin C-H., Ten Y-S., Chan T-H., Wang I-P., *Application of Hakka Elements in Design-Novel Oil Paper Umbrella Designs Featuring Meinong Culture*, *Global Journal of Interdisci-*

również jako przestrzeń reklamowa. Parasolki chińskie wykonywane są z różnych rodzajów materiałów: papieru, tkanin oraz skór, rozpiętych na stelażu zakończonym rączką²²⁰. Kolor parasolek jedwabnych wskazywał niegdyś na rangę społeczną właściciela²²¹, szczególnie kolor żółty zarezerwowany był dla cesarzy. Za czasów panowania dynastii Tang (618–626 r.), parasole stały się popularne również w innych grupach społecznych. Za czasów panowania dynastii Yuan (1279–1368 r.) do wytwarzania parasoli zaczęto używać materiału na bazie bawełny.

Parasolki dzielone są głównie na dwa rodzaje: przeciwsłoneczne i przeciwdeszczowe. Do ich wytworzenia wykorzystuje się bambus/drewno przycięte na listewki, jak również jedwab bądź papier nasączony olejem tungowym. Chociaż chiński parasol składa się tylko z 5 (alternatywnie 6) części (m.in. główki, uchwytu, żeber, papierowego klosza i przegubów, gdy parasol jest składany), stworzenie papierowego parasola wymaga 80 procesów. Produkcja każdej części wymaga dużych umiejętności, ponieważ wszystkie części muszą spasać się w idealnie uformowany kształt. Do najbardziej pracochłonnych części do wykonania zalicza się żebra, papierowy klosz i jego artystyczne zdobienia²²². Prócz rynku chińskiego, tradycyjne parasolki chińskie, szczególnie w XVIII i XIX w., eksportowane były do Europy²²³. Chiny generalnie dominują na światowym rynku parasolek. Nie dotyczy to jednak wyłącznie parasolek wykonywanych ręcznie, lecz również tych tworzonych na skalę masową. W 2013 r. 85% całej chińskiej produkcji parasolek kierowane było na eksport, m.in. do Japonii, USA, Brazylii, Włoch i Niemiec. Głównymi prowincjami zaangażowanymi w parasolowy przemysł są prowincje: Jiangxi [江西], Zhejiang [浙江], Jiangsu [江苏], Guangdong [广东] i Fujian [福建]²²⁴. Na platformie e-commerce Taobao można znaleźć bogato zdobione malunkami parasole papierowe z Jiangshan [江山] w cenie 1483 RMB (228,3 USD)²²⁵, niemniej jednak prostsze parasole (tj. m.in. mniej angażujące rzemieślników i reprezentujące niższą jakość) osiągalne są w kwocie do 100 RMB (15,4 USD).

Jak łatwo się domyślić, jest coraz mniej osób specjalizujących się w ręcznym wytwarzaniu parasoli. Parasolki Luzhou z papieru nasączonego olejem [泸州油纸伞] w prowincji Sichuan [四川] w latach 40. XX w. tworzone były w ponad 100 przedsiębiorstwach zatrudniających ponad 10 tys. osób. Pięćdziesiąt lat później liczba fabryk, a tym samym i rzemieślników, znacząco zmalała, głównie

plinary Social Sciences, 2016, 5(2): 27–33, [za:] Qiu C.H., *The Native Anecdotes of Taiwan Meinong Hakka*, Hakka Affairs Council Publishing, Kaohsiung 2006, s.112.

²²⁰ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 190.

²²¹ Künstler M.J., *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 285.

²²² Jiang F., *Traditional Chinese Paper Umbrellas: Origins and Making*, www.chinahighlights.com/travelguide/cul/paper-umbrella.htm, dnia 30.08.2021.

²²³ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 186.

²²⁴ *The China Umbrella Guide*, China Umbrella Manufacturer, <https://www.slideshare.net/JustinZhang12/the-china-umbrella-guide>, dnia 22.04.2021.

²²⁵ Stan na dzień 24.04.2021.

z uwagi na popularyzację nylonowych parasoli o metalowym stelażu. Przy tworzeniu parasoli Luzhou wykorzystuje się następujące elementy związane z samą selekcją: bambusa charakteryzującego się dobrą sprężystością, papieru o dużej wytrzymałości na rozciąganie oraz oleju tungowego, którego właściwości wydłużają życie parasola bez względu na warunki atmosferyczne (m.in. to dzięki niemu nie pęka, nie blaknie i nie przemaka). Tradycyjne parasole z Luzhou wykonywane były w kolorze czerwonym. W 2008 roku parasol z Luzhou został wpisany na listę narodowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego²²⁶.

Peng Guoliang [彭国亮] z prowincji Hunan [湖南] również tworzy parasole z papieru olejowego. Podkreśla on, iż oprócz selekcji bambusa, w procesie produkcyjnym należy wykonać żebra parasola, dokonać siatkowania krawędzi, wklejania powierzchni, olejowania i gwintowania. Cały proces ręcznego wykonania jednej parasolki trwa około tygodnia. Przy zastosowaniu maszyn pomocniczych w jego fabryce produkuje się rocznie ponad 40 tys. parasoli, o wartości produkcji przekraczającej 1 mln RMB (154 tys. USD)²²⁷.

Rzemieślnicy trudniący się ręcznym wytwarzaniem parasoli starają się, aby ta część dziedzictwa kulturowego Chin nie zanikła. Jednym z działań jest nagłaśnianie tematyki tradycyjnych chińskich parasoli. Bi Liufu [毕六福] – twórca parasoli Liu Fu [六福] z papieru nasączonego olejem, postanowił wytworzyć największy z takich parasoli, ustanawiając tym samym rekord Księgi Guinnessa parasolem o średnicy 16,2 m²²⁸. Mimo, że parasole są wykonane z papieru, nie oznacza to, że łatwo ulegają uszkodzeniu. Tradycyjny parasol olejowo-papierowy wykonany w Fenshui w prowincji Hunnan powinien wytrzymać prędkość wiatru na poziomie pięciu stopni w skali Beauforta i wytrzymać 3 tys. czynności otwierania i zamykania²²⁹. Wśród znanych w Chinach i nagłośnionych medialnie parasoli w chińskim stylu wyróżnia się również parasole jedwabne Jeziora Zachodniego [西湖绸伞], które wykonywane są z niezwykle cienkiej jedwabnej tkaniny i unikalnego bambusa Jiangnan [江南], oraz parasole Gufeng [孤峰] z prowincji Anhui [安徽] z impregnowanej olejem tungowym bawełny, które wytwarzane są w fabryce parasoli w Gufeng [孤峰伞厂]²³⁰. Pierwszy z przykładów – parasole jedwabne Jeziora Zachodniego w 2005 r. zostały wybrane jako flagowy elementy niematerialnego dziedzictwa kulturo-

²²⁶ *Oil-Paper Umbrella: Artwork and Accessory*, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/ich/201805/t20180515_800129484.html, dnia 22.04.2021.

²²⁷ *工匠湖湘 | 一把手工油纸伞的代代传承*, <https://yz.rednet.cn/content/2020/04/30/7163552.html>, dnia 19.04.2021.

²²⁸ 官国柱, 韩小玲, *泸州毕六福: 中国油纸伞非遗传承大工匠*, <http://www.chuannane.com/m/view.php?aid=7285>, dnia 24.04.2021.

²²⁹ *The origins and traditions of Chinese oil-paper umbrellas*, <https://www.globaltimes.cn/content/1060250.shtml>, dnia 30.08.2021.

²³⁰ 【镜头】记忆中的油布伞, <http://www.ahjjc.gov.cn/sheying/p/61697.html>, dnia 24.04.2021.

wego prowincji Zhejiang [浙江], a po 14 latach zostały wpisane na krajową listę ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jedwabny parasol Hangzhou został stworzony w latach 30. XX wieku przez rzemieślnika Zhu Zhengfei, który w 1935 roku otworzył pierwszy warsztat wytwarzający parasole kryte jedwabiem. Jego parasole stały się symbolem chińskiej sztuki oraz wysokiej jakości podarunkiem (m.in. ofiarowanym w 1972 r. R. Nixonowi). Wykonanie jednego parasola zajmuje czterem lub pięciu rzemieślnikom dwa dni. Każda parasolka wykonana jest z jednej dużej bambusowej tuby, pociętej na 32 żeberka. Kiedy parasol jest złożony, żebra dopasowują się do siebie, tworząc na powrót idealny pierścieniowaty kształt. Pokrycie wykonywane jest zwykle z najwyższej jakości jedwabiu, co wpływa na cenę parasolki. Dzisiejsze koszty wytworzenia wahają się od 400 do 1000 RMB (61,9–154,8 USD). Najdroższy jedwabny parasol marki Zhang został wyceniony na 7000 RMB (1084 USD)²³¹.

Ręczna produkcja parasoli to fach przekazywany z pokolenia na pokolenie. 73-letni rzemieślnik Zheng z Yunyang w Tengchong [腾冲], prowincja Yunnan, reprezentuje 9. pokolenie rzemieślnicze wytwarzające ręcznie papierowe parasole. Niegdyś wioska Yunyang słynęła z produkcji olejnych parasoli papierowych, w jej ramach większość z gospodarstw domowych produkowała i sprzedawała ten wyrób do zachodnich regionów prowincji. Obecnie Zheng jest jednym z ostatnich rzemieślników kultywujących tę tradycję²³².

W mieście Hanzhou funkcjonuje również Chińskie Muzeum Parasolek [中国伞博物馆], w którym zaprezentowano „kulturę parasolową”, historię parasoli, technikę produkcji, jak również sztukę parasolowego rzemiosła. Wyróżnia się kilka rodzajów parasoli Jeziora Zachodniego, m.in. codziennego użytku (przeciwdeszczowe i przeciwsłoneczne), jak również parasole przygotowywane specjalnie dla tancerzy i akrobatów. Inna z typologii kupiała się na gamie kolorystycznej, a jeszcze inna na rozmiarze parasolek. Do ich produkcji, oprócz wcześniej wymienionych elementów, zalicza się również czynności związane z przygotowaniem jedwabnej tkaniny, jej barwieniem oraz haftowaniem²³³.

Kolejnym z rodzajów parasoli w chińskim stylu są parasole bawełniane. Zheng Guomin [郑国民], dyrektor Narodowej Fabryki Parasoli z Materiału Nasączonego Olejem w Jingxian [泾县国民油布伞厂] wykorzystuje do produkcji parasolek pięcioletni bambus. Rzemieślnik ten podkreśla, że kluczowe znaczenie ma opanowanie temperatury i czasu wrzenia oleju wykorzystywanego do impregnacji. Dochód z rocznej produkcji tych parasoli przekracza 4 mln RMB (615,8 tys. USD)²³⁴.

²³¹ Wu H.X., *Reviving the lost art of making silk parasols*, <http://en.people.cn/102774/8103858.html>, dnia 30.08.2021.

²³² *Chinese Paper Umbrella*, <http://feitingtravel.com/facts/chinese-paper-umbrella.htm>, dnia 30.08.2021.

²³³ *美丽的西湖绸伞, 中国伞博物馆*, <https://www.hisour.com/zh/beautiful-west-lake-silk-umbrella-china-umbrella-museum-48271/>, dnia 25.04.2021.

²³⁴ 汪瑞华, 陶涛, *孤峰的伞泾县的匠*,

<https://new.qq.com/omn/20200131/20200131A0C0BQ00.html>, dnia 25.04.2021.

4. Parawany chińskie

Chiński znak *parawanu* [屏风] wyjątkowo obrazowo go opisuje ukazując, iż jest on ścianką zwrócony w stronę drzwi [屏], jako rodzaj przegrody, której rolą jest ochrona przed wiatrem [风]. Parawany występowały w Chinach już w okresie VII–IV w. p.n.e. Ich pierwotne zastosowanie powiązane było z wiarą w duchy – miały chronić mieszkańców przed ich wstępem na teren gospodarstwa. Z uwagi na powyższe „parawany” ustawiane były tuż za bramą wejściową (w formie murowanej – jako prawdopodobnie wcześniejsza ich wersja), lub tuż za drzwiami prowadzącymi z jednego pomieszczenia do drugiego²³⁵. Parawany umieszczane były również za, bądź z boku łoża oraz za tronem cesarskim. Parawany eksportowane były z Chin do Europy szczególnie w XVIII w., gdzie stosowane były również w celu zakrywania i zasłaniania, a więc w celach wcześniej nie przypisywanych w Chinach parawanom. Współcześnie parawany pełnią głównie rolę estetyczną. Są umieszczane w widocznych miejscach w pomieszczenia, jako wyjątkowa część dekoracji. Przeglądając ogłoszenia na platformie sprzedaży internetowej Taobao, zauważyć można, iż najdroższymi oferowanymi parawanami są parawany drewniane. Przykładowo bogato rzeźbiony chiński parawan z drewna sandałowego wystawiany jest za kwotę 400 tys. RMB (61,5 tys. USD)²³⁶.

Parawany dzielone bywają na stacjonarne (stawiane lub wieszane) i przenośne (składane). Inna z typologii dzieli parawany ze względu na ich przejrzystość, wyróżniając m.in.: przezroczyste, półprzezroczyste oraz pełne. Ramy parawanów wykonywane są z bambusa, ratanu, drewna (m.in. drzewa sandałowego i palisandru) lub kamienia, natomiast płaszczyzny wewnętrzne z: papieru, jedwabiu, drewna lub szkła, jak również bardziej współczesne wersje wykorzystują m.in. stal nierdzewną lub tworzywa sztuczne. Część papierowa i jedwabna często zdobiona bywa malunkami, a część drewniana – laką, masą perłową lub kością słoniową²³⁷, jadem lub złotem (przykład bogato zdobionego parawanu znajduje się na fot. 11). Natomiast tematyka parawanowych zdobień nawiązywała i nadal nawiązuje najczęściej m.in. do wydarzeń historycznych, arcydzieł literackich, wierzeń ludowych, jak również do elementów flory i fauny.

5. Lampiony chińskie

Znak chińskiego lampionu [灯笼] w głównej mierze wskazuje na materiał, z którego jest wykonany oraz na jego kształt. Lewa część pierwszego znaku [灯] przedstawia zastosowanie ognia [火] w celu oświetlenia, natomiast drugi znak [笼] wskazuje na kształt stelażu lampionu zbliżonego do klatki oraz na zastosowanie do jego produkcji z trawy [草], najczęściej drzewiastej – tj. bambusa. Do wytworzenia lampionów, oprócz wspomnianego wyżej bambusa, wykorzy-

²³⁵ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 187.

²³⁶ Stan na dzień 24.04.2021.

²³⁷ Kajdański E., *Chiny. Leksykon...*, s. 187.

stuje się również: drewno, trzcinę (pod stelaż) oraz papier, jedwab lub szkło (na ścianki). Niektóre z lampionów są składane. Latarnie (niektóre źródła stosują również taką nazwę) tworzone mogą być również z innych materiałów, m.in. z tykw [葫芦灯], a ich rozmiary i forma praktycznie nie mają ograniczeń (fot. 12–14). Lampiony, których ścianki wykonane są z papieru często zdobione są techniką wycinania, bywają też malowane, natomiast lampiony jedwabne – haftowane²³⁸. Pierwsze wzmianki o praktyce oślaniania świecy bambusową/drewnianą ramką z naciągniętymi na nią ściankami z papieru/jedwabiu pochodzą z epoki Wschodniej Dynastii Han (206 r. p.n.e.–220 r. n.e.), natomiast za czasów dynastii Tang (618–907 r. n.e.) rozpoczęto oficjalne celebrowanie Święta Lampionów [灯节] – święta kończącego okres obchodów Chińskiego Nowego Roku²³⁹. Święto to ma miejsce piętnastego dnia pierwszego miesiąca kalendarza księżycowego²⁴⁰.

Chińskie lampiony, oprócz funkcji związanej z oświetlaniem, stanowiły nigdyś symbol płodności²⁴¹. Lampiony noszone były/są w rękach, wieszane na powozach, pałacach, domach i budynkach publicznych²⁴². Wyjątkowym kunsztem rzemieślniczym charakteryzowały się latarnie pałacowe, używane w pałacach cesarskich, wyrabiane z wysokogatunkowego drewna m.in. palisandru, zdobione wizerunkami smoków i feniksów. Podobne kształtem, lecz mające dwie warstwy pokrywy posiadają „latarnie obrazkowe” z wyciętymi bądź narysowanymi kształtami na ich wewnętrznej części. Pod wpływem ciepła wewnętrzne figury obracały się stwarzając wrażenie ruchu²⁴³. W Chinach używano również tzw. „lampionów podniebnych” [天灯] zwanych lampionami Kongming [孔明灯] od nazwiska generała, który posłużył się nimi by wezwać pomoc dla otoczonych przez wrogów oddziałów²⁴⁴. Chińskie lampiony mogą być również dzielone ze względu na ich kolorystykę. Czerwone reprezentują bogactwo, sławę i dobrobyt. Żółte lampiony, kojarzone ze szczęściem, neutralnością, używane były na dworach cesarskich i w świątyniach buddyjskich. Natomiast zielone lampiony kojarzone są się ze zdrowiem, dobrobytem i harmonią²⁴⁵.

Zhai Yuliang jest spadkobiercą wielu pokoleń rzemieślników, którzy od czasów dynastii Qing produkowali latarnie pałacowe dla dworu cesarskiego w Pekinie. Na wytworzenie standardowej sześciokątnej latarni pałacowej potrzebne jest ponad stu kawałków drewna i sto różnych czynności z zakresu:

²³⁸ Kajdański E., *Chiny. Leksykon...*, s. 128.

²³⁹ Deason R., *A Brief History of Chinese Lanterns*,

<https://theculturetrip.com/asia/china/articles/brief-history-chinese-lanterns/>, dnia 30.08.2021.

²⁴⁰ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 128–129.

²⁴¹ Stawiane były m.in. pod łóżem ślubnym oraz łóżem ciężarnej kobiety.

²⁴² Kajdański E., *Chiny. Leksykon...*, s. 128.

²⁴³ Deason R., *A Brief History...*

²⁴⁴ *Lanterns: A Means of Communication*,

<https://www.chinalight.eu/blog/lanterns-a-means-of-communication/>, dnia 30.08.2021.

²⁴⁵ *Chinese Lanterns: Their History and Modern Uses*, <https://studycli.org/chinese-culture/chinese-lanterns/>, dnia 30.08.2021.

stolarstwa, grawerunku, malowania oraz tkania. Latarnie te wykonywane są bez użycia gwoździ²⁴⁶. Innym z przykładów tworzenia latarni typowo chińskich, lecz nie pałacowych, jest praca rzemieślnika Du Xuelong [杜学龙] z prowincji Mongolia Wewnętrzna [内蒙古], który tworzy lampiony na metalowym stelażu, których rama znajduje się nie w środku, lecz na zewnątrz ścianek²⁴⁷.

Rozwój latarni zachęcał rzemieślników do eksperymentowania. Niektóre owalne latarnie posiadając małe górne otwory, przy mocnym źródle światła i ciepła – unosiły się samoczynnie w górę niczym balony z gorącym powietrzem²⁴⁸. Podobnie jak w przypadku parawanów, lampiony wykonane z drewna są obecnie droższe od rękodzieł papierowych. Przykładowo na platformie Taobao odnaleźć można ogłoszenia wystawiające do sprzedaży lampion drewniany sześcienny za kwotę 8,7 tys. RMB (1,3 tys. USD), natomiast ręcznie malowany lampion papierowy – za kwotę 2,3 tys. RMB (354 USD)²⁴⁹.

6. Podsumowanie

Opisane w rozdziale rzemiosła zajmują się wytwarzaniem przedmiotów niosących człowiekowi ulgę od chłodu, deszczu, słońca czy też ułatwiające funkcjonowanie w ciemności. W swym zamysle miały poprawiać jakość życia człowieka w różnych warunkach klimatycznych. Poprzez wieki, oprócz swej pierwotnej roli, stały się elementem obyczajów ludowych, nośnikiem twórczości artystycznej, częścią polityki społecznej oraz elementem, który przynosi ludzkie idee i emocje. Kunszt i pomysłowość rzemieślników wytwarzających wachlarze, parasole, lampiony i parawany, przejawiający się w łączeniu wielu elementów sztuki (m.in. malowanie, wyszywanie, kaligrafia) oraz wiedzy technicznej (min. grawerunek, złoconie, mechanizmy do składania parasoli), sprawiły, że wytwory pracy rzemieślników stają się perłą dziedzictwa kulturowego chińskiej cywilizacji.

Podczas analizy badawczej zauważono ponadto, że w porównaniu z materiałami poświęconymi rzemiosłu związanemu z wachlarzami, parasolami i lampionami, dużo mniej tekstów poświęconych jest parawanom chińskim. Ma to miejsce zarówno w kontekście naukowym, jak i popularnonaukowym, co wskazuje na dodatkową potrzebę zwrócenia uwagi na ten rodzaj rzemiosła chińskiego.

²⁴⁶ *Beijing palace lantern maker keeps the traditional craft alive*, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d344d444f32457a6333566d54/index.html>, dnia 30.08.2021.

²⁴⁷ 灯笼工匠：为传统灯笼再添流光溢彩, https://www.sohu.com/a/295665867_267106, dnia 19.04.2021.

²⁴⁸ *Miniaturowe balony z gorącym powietrzem*, [w:] Temple R., *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994, s. 184.

²⁴⁹ Stan z dnia 24.04.2021.

Bibliografia

- [1] *Arts and Crafts Products*, <http://www.cnaca.org/english/info/201253/4-13.shtml>, dnia 19.04.2021.
- [2] *Beijing palace lantern maker keeps the traditional craft alive*, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d344d444f32457a6333566d54/index.html>, dnia 30.08.2021.
- [3] *Chinese Fans*, <https://www.fancircleinternational.org/history/chinese-fans>, dnia 30.08.2021.
- [4] *Chinese Lanterns: Their History and Modern Uses*, <https://studycli.org/chinese-culture/chinese-lanterns/>, dnia 30.08.2021.
- [5] *Chinese Lanterns: Origin, History, Development & How to Make a Lantern*, <https://www.topchinatravel.com/china-guide/lantern.htm>, dnia 30.08.2021.
- [6] *Chinese Paper Umbrella*, <http://feitingtravel.com/facts/chinese-paper-umbrella.htm>, dnia 30.08.2021.
- [7] DEASON R.: *A Brief History of Chinese Lanterns*, <https://theculturetrip.com/asia/china/articles/brief-history-chinese-lanterns/>, dnia 30.08.2021.
- [8] EBERHARD W.: *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001.
- [9] *History and Culture of Chinese Fan*, <https://www.hisour.com/history-and-culture-of-chinese-fan-china-fan-museum-50687/>, dnia 30.08.2021.
- [10] JIANG F.: *Traditional Chinese Paper Umbrellas: Origins and Making*, www.chinahighlights.com/travelguide/cul/paper-umbrella.htm, dnia 30.08.2021.
- [11] KAJDAŃSKI E.: *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005.
- [12] KÜNSTLER M.J.: *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- [13] *Lanterns: A Means of Communication*, <https://www.chinalight.eu/blog/lanterns-a-means-of-communication/>, dnia 30.08.2021.
- [14] LIN C-H., TEN Y-S., CHAN T-H., WANG I-P.: *Application of Hakka Elements in Design-Novel Oil Paper Umbrella Designs Featuring Meinong Culture*, *Global Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 2016, 5(2): 27-33.
- [15] *Oil-Paper Umbrella: Artwork and Accessory*, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/ich/201805/t20180515_800129484.html, dnia 22.04.2021.
- [16] SELWA M.: *Porozmawiajmy o wachlarzach cz.1*, <https://kolekcjonersurowcow.wordpress.com/2011/11/16/porozmawiajmy-o-wachlarzach-cz-1/>, dnia 30.08.2021.
- [17] TEMPLE R.: *Geniusz Chin*, ARS Polona, Warszawa 1994.
- [18] *The China Umbrella Guide*, China Umbrella Manufacturer, <https://www.slideshare.net/JustinZhang12/the-china-umbrella-guide>, dnia 22.04.2021.
- [19] *The origins and traditions of Chinese oil-paper umbrellas*, <https://www.globaltimes.cn/content/1060250.shtml>, dnia 30.08.2021.
- [20] *Wang Xingji's fan industry*, <http://www.wangxingji.com/en/story.aspx>, dnia 30.08.2021.
- [21] WOOLLISTCROFT RHEAD G.: *History of the Fan*, Kegan Paul, Trench, Trubner&CO. Ltd. Dryden House, Gerrard Street, London 1910, 46-59.
- [22] WU H.X., *Reviving the lost art of making silk parasols*, <http://en.people.cn/102774/8103858.html>, dnia 30.08.2021.

- [23] 陈子福：“大国非遗工匠”的扇匠梦，
<http://people.51grb.com/people/2017/12/19/1648590.shtml>, dnia 22.04.2021.
- [24] 灯笼工匠：为传统灯笼再添流光溢彩，
https://www.sohu.com/a/295665867_267106, dnia 19.04.2021.
- [25] 方秀芬，探寻工匠精神，大学生当起了“排头兵”，
<https://apiv4.cst123.cn/cst/news/shareDetail?id=476697673315909632>, dnia 19.04.2021.
- [26] 高新著，中国京剧述要，山东大学出版社，济南 2001.
- [27] 工匠湖湘 / 一把手工油纸伞的代代传承，
<https://yz.rednet.cn/content/2020/04/30/7163552.html>, dnia 19.04.2021.
- [28] 古韵扇香，精工匠心——访苏州民间制扇工匠吴立福，
https://www.sohu.com/a/125541846_420849, dnia 21.04.2021.
- [29] 官国柱，韩小玲，泸州毕六福：中国油纸伞非遗传承大工匠，
<http://www.chuannane.com/m/view.php?aid=7285>, dnia 24.04.2021.
- [30] 官志雄，90 后制扇师：每天练功十小时 指间重现折扇古风，
<http://www.chinanews.com/cul/2017/07-21/8283946.shtml>, 19.04.2021.
- [31] 怀袖雅物 清风徐来（工匠绝活），
<https://www.163.com/dy/article/FM7NTSLH0514R9M0.html>, dnia 22.04.2021.
- [32] 【镜头】记忆中的油布伞，<http://www.ahjjc.gov.cn/sheying/p/61697.html>,
dnia 24.04.2021.
- [33] 美丽的西湖绸伞，中国伞博物馆，<https://www.hisour.com/zh/beautiful-west-lake-silk-umbrella-china-umbrella-museum-48271/>, dnia 25.04.2021.
- [34] 扇子制作流程：体验传统工匠的精工细作，
<https://www.zhongguofeng.com/shanzi/55338.html>, dnia 22.04.2021.
- [35] 汪瑞华，陶涛，孤峰的伞泾县的匠，
<https://new.qq.com/omn/20200131/20200131A0C0BQ00.html>, dnia 25.04.2021.
- [36] 这个 70 岁的天才上海老人，自学制扇攀登工匠之巅，
https://www.sohu.com/a/119634779_555429, dnia 19.04.2021.
- [37] 走近“省级非物质文化遗产”传承人——倪世金，
<https://new.qq.com/omn/20200616/20200616A0UQ0200.html?pc>, dnia 20.04.2021.

Załączniki

Tabela 2.

Produkty artystyczne i rzemieślnicze w Chinach według Chińskiego Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła

Pozycja	Nazwa chińska	Nazwa polska
1.	雕塑工艺品	Rzeźba
2.	金属工艺品	Rękodzieło metalowe
3.	各类首饰（含金银首饰、摆件、钻石加工和服饰）	Biżuteria łącznie z biżuterią złotą i srebrną, ornamentami, ozdobami, obróbką diamentów, odzieżą i akcesoriami
4.	漆器工艺品	Przedmioty z laki
5.	人造花	Sztuczne kwiaty
6.	画类工艺品	Rękodzieło malarskie
7.	天然植物纤维编制工艺品	Produkty tkane z naturalnym włóknem
8.	抽纱、刺绣工艺品（含工艺缝合制品、手工编织品）	Hafty, w tym szycie ręczne i maszynowe
9.	工艺鞋、帽、服装	Buty, czapki i odzież
10.	手工染织及机织工艺品	Rękodzieło ręcznie i maszynowo haftowane i tkane
11.	地毯（含毛织、化纤、丝织、天鹅绒等编织的室内装饰铺地或悬挂的各类织物）	Dywany (w tym wełniane, z włókien chemicznych, jedwabiu, aksamitu i innych materiałów do dekoracji wewnątrz lub tkaniny wiszące)
12.	剧装道具	Kostiumy i rekwizyty
13.	烟花炮竹	Fajerwerki i petardy
14.	工艺伞、扇	Rzemieślnicze parasole i wachlarze
15.	工艺装饰灯具	Rzemieślnicze lampiony
16.	民间工艺品	Rękodzieło ludowe
17.	美术陶瓷	Ceramika artystyczna
18.	旅游工艺品	Pamiątki turystyczne
19.	其他工艺美术品	Inne sztuki i rzemiosło
20.	工艺美术品用非金属材料：宝石类矿、玉石类矿、彩石类矿、其它工艺美术品用非金属矿	Rudy niemetalu: klejnoty, jadeit, kolorowe kamienie i inne rudy używane do wytwarzania

Źródło: Arts and Crafts Products, <http://www.cnaca.org/english/info/201253/4-13.shtml>, dnia 19.04.2021.

Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 8. Haftowane wachlarze wykonane z liści palmowych, Guangzhou

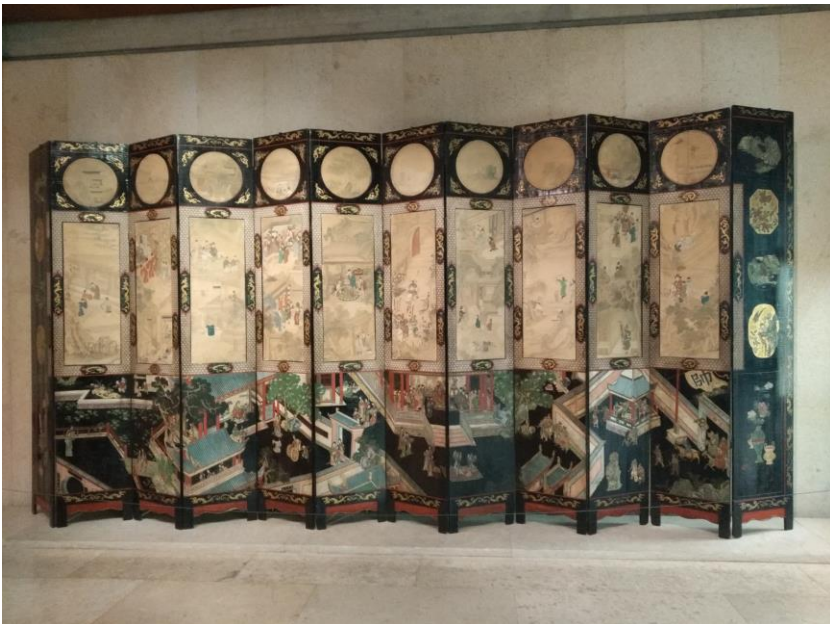
Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 9. Figurka porcelanowa przedstawiająca m.in. rozkładany wachlarz jako atrybut dawnej pozycji urzędniczej, Guangzhou

Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 10. Wachlarze wykorzystywane współcześnie podczas ćwiczeń *taijiquan*, Hangzhou

Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 11. Bogato zdobiony parawan chiński wykonany z drewna, laki i papieru

Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 12. Tygrysie lampiony tworzące całoroczną dekorację w miasteczku Gubei

Źródło: fot. Katarzyna Mazur-Włodarczyk.

Fot. 13. Lampion przedstawiający postać z opery pekińskiej, Gubei

Źródło: fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 14. Malutkie lampiony zawieszane na terenie jednej z pekińskich świątyń, Pekin

7. Rzemiosło związane z wytwarzaniem tradycyjnych gier chińskich

Słowa kluczowe: rzemiosło, rzemieślnik, Chiny, gry, gry planszowe, *weiqi*, *majiang*, *xiangqi*, kultura gospodarcza

Keywords: craft, craftsman, China, games, board games, go, mahjong, Chinese chess, economic culture

1. Wstęp

Tradycyjne gry chińskie traktowane są nie tylko jako przyjemna forma rozrywki, ale również jako zajęcie wymagające wysiłku intelektualnego, forma treningu – kształcenia umiejętności logicznego i strategicznego myślenia. Granie postrzegane bywa również w Chinach jako czynność relaksująca, ale i umożliwiająca utrzymanie i poprawę zdrowia psychicznego, a nawet spowalnianie procesu mentalnego starzenia. Gry umożliwiają ponadto inicjowanie i prowadzenie grupowych interakcji, aktywne współprzebywanie oraz ujawnianie własnych cech charakteru (np. poprzez mocne uderzanie figurami w plansze jako przejaw siły²⁵⁰). Podobnie chińskie powiedzenie *życie jest grą* [人生如戏] wskazuje na to, że nic nie jest w życiu pewne ani absolutne, a szczęście i niepowodzenie mogą ze sobą współistnieć. Gry, niezwykle popularne w Chinach, ukazują niezwykle bogactwo kulturowe mieszkańców tego kraju, a figury *weiqi*, *xiangqi* i *majiang* – również niezwykle rozwinięty warsztat rzemieślniczy ich twórców.

Niniejszy rozdział poświęcony jest tradycyjnym grom chińskim oraz chińskiemu rzemiosłu z nimi związanemu. Tekst przedstawia m.in. mnogość i różnorodność gier chińskich, gry najbardziej w Chinach popularne, powiązanie ich zarówno z przemysłem zabawek jak i sportem oraz hazardem, zainteresowanie grami i ich społeczną akceptację w Chinach oraz rzemieślników trudniących się ręcznym wytwarzaniem figur takich gier jak *weiqi*, *xiangqi* i *majiang*. Rozdział ma na celu nie tylko przybliżenie dość rzadko opisywanego w literaturze przedmiotu rzemiosła, ale również udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy jego obecność jest nadal widoczna w życiu mieszkańców ChRL.

2. Tradycyjne gry chińskie oraz społeczna akceptacja grania

Na łamach historii Chin wielokrotnie pojawiają się wzmianki o grach, między innymi karcianych i domino²⁵¹, ale również: *weiqi* [围棋/go], *szachach chińskich* [xiangqi/象棋], *majiang* [madžong/mahjong/麻将], chińskich warcabach [跳棋], diabolo [chińskie yo-yo/空竹/抖空竹], odpowiedniku zręcznościowej gry w „Zośkę” [毽子], grach biesiadnych (alkoholowych), walkach kogutów [斗鸡] i świerszczy [斗蛐蛐] oraz grach nawiązujących do współcze-

²⁵⁰ Chinese Games, <http://www.chinafactours.com/facts/art/chinese-games.html>, dnia 20.07.2021.

²⁵¹ Eberhard W., *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001, s. 83.

nych dyscyplin sportowych, takich jak tenis stołowy [乒乓球], czy badminton [羽毛球]. Gry interpretowane są jako rodzaj rywalizacji (fizycznej lub psychicznej), prowadzonej na danych zasadach pomiędzy uczestnikami w bezpośredniej opozycji do siebie lub też jako wszelkie działania podejmowane lub uważane za rywalizację, w której występują elementy strategii lub walki²⁵². Co istotne, część z wymienionych wyżej gier, traktowana jest jako tradycyjne zabawki chińskie, a więc oprócz przeznaczenia dla dorosłych odbiorców, kierowana jest też do gry-zabawy dla dzieci. Zaliczyć do nich można również m.in.: bębenek grzechotkowy [拨浪鼓], chińskie puzzle pierścienie [九连环], drewniany żyroskop [陀螺], bambusową ważkę/*bamboo-copter* [竹蜻蜓], latawce – ich puszczanie [放风筝] oraz teatr cieni [皮影戏].

Gry w Chinach naprzemiennie były wychwalane jako rozwijające inteligencję i umiejętności techniczne, oraz krytykowane – za niepoważny sposób spędzania czasu²⁵³. Stanowiły jednak nie tylko bardzo popularną rozrywkę kulturalną, ale i tematykę licznych dzieł sztuki, zdobiąc m.in.: motywy zdobiące miseczki porcelanowe z kolorowymi emaliami, w malarstwie – np. *Dama grająca w weiqi* – powstała za panowania dynastii Tang 《围棋仕女图》, prace autorstwa Liu Songnian – *Dwunastu uczonych* [刘松年 《十八学士图》] – dynastia Song, Youqiu – *Schemat gry jesiennej* [尤求 《秋窗博弈图》] – dynastia Ming, itd. Rozwój gier został znacznie ograniczony podczas budowania Chin socjalistycznych i Rewolucji Kulturalnej. Wiązany był z frywolnymi przyjemnościami i objawami rozpadu moralności oraz skorumpowaniem urzędników²⁵⁴. W miarę dążenia do stworzenia umiarkowanego zamożnego społeczeństwa socjalistycznego – jego bogacenia się, zwiększającej się liczby godzin czasu wolnego, utworzenia loterii państwowych²⁵⁵ oraz legalizacji hazardu w Macao, gry ponownie powróciły do łask, przechodząc etap intensywnego rozwoju, tworzenia nowych – nierzadko bazujących na tych dawnych.

Gry przeznaczone do rozgrywania przy stole użytkowane były w Chinach bez względu na status ekonomiczny, płeć czy pochodzenie osób grających. Zdaniem Jacques Pimpaneau, gry chińskie bazują przede wszystkim na dwóch zasadach: zbijania figur i ruchu o daną liczbę oczek kostki. Wyraził on opinię, że istnieją tylko dwie gry oparte na różnych zasadach: szachy i kości. Wszelkie pozostałe to jedynie ich kombinacje – warianty i pochodne²⁵⁶. Inna, nowsza

²⁵² Merriam-Webster Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/game>, dnia 19.07.2021.

²⁵³ Wetzela A., *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008, s. 279.

²⁵⁴ Greene M., *The Game People Played: Mahjong in Modern Chinese Society and Culture*, Cross-Currents: East Asian History and Culture Review E-Journal, 2019, 17.

²⁵⁵ Papineau E., Gra, [w:] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009, s. 82.

²⁵⁶ Pimpaneau J., *Chiny. Kultura i tradycje*, Dialog, Warszawa 2001, s. 236.

z typologii, dzieli gry chińskie na²⁵⁷: kości, gry planszowe w kości, gry karciane i gry planszowe bez kości.

Do współcześnie najpopularniejszych gier granych przy stole w Chinach zalicza się: *weiqi*, *xiangqi*, kości i *majianga*, opisane pokrótce poniżej:

- *Weiqi* to gra strategiczna będąca wynalazkiem chińskim, przeznaczona dla dwóch osób. Nazywana bywa szachami otaczającymi. Polega na naprzemiennym układaniu czarnych i białych kamieni na przecięciach linii planszy (19 x 19). Celem gry jest otoczenie jednym rodzajem kamieni jak największego obszaru obejmującego kamienie drugiego rodzaju – „zabierając im oddechy” (zbijając je). Gra stosowana jest często podczas nauki i treningu myślenia logicznego i strategicznego. Jest to gra ciesząca się w Chinach nie tylko popularnością, ale i poważaniem. Zaliczana była niegdyś wraz z kaligrafią, malarstwem i grą na cytrze do *czterech sztuk*, charakteryzujących mężczyzn wykształconych. Współcześnie również częściej wybierana jest przez osoby z wyższym wykształceniem.
- Szachy chińskie zostały w Chinach wprowadzone najprawdopodobniej w czasach panowania dynastii Tang, a dopracowane podczas dynastii Song. Przeznaczone są do gry również w dwie osoby, dokonujące na przemian ruchy figur po liniach podzielonej rzeką planszy (9 x 10). Gra ma na celu zebranie generała – głównej figury przeciwnika (figura ta jednak nie może ruszać się po całej planszy), co wymaga myślenia strategicznego, podczas rozmieszczania figur funkcyjnych jednego koloru na całej planszy. Każdy z graczy ma do dyspozycji następujące figury: 1 generała, 2 doradców/strażników, 2 słonie, 2 rumaki, 2 rydwany, 2 armaty i 5 żołnierzy.
- Kostki do gry [骰子] z chińskimi cyframi pojawiły się w grobowcach datowanych już na imperium dynastii Qin²⁵⁸. Gra w kości posiada wiele wariantów (nie wszystkie obejmują faktyczne kostki zwierzęce – owcy lub kozy, tak jak w wersji *zhuaguai* [抓拐]), zarówno takie, które polegają na przewidywaniu kombinacji wyrzuconej, jak i przesuwaniu figur po planszy o tyle pól ile wyrzuci kostka.
- Gra w kości nie ogranicza się do dwóch graczy. Dała ona początek dominu [骨牌/多米诺骨牌] oraz jego odmianom, wykorzystującym tabliczki przedstawiające oczka dwóch kostek. Następnie chińska wersja dominu *shiwuhu* [十五湖] stała się protoplastą *majianga*, ten natomiast dał początek grze w karty²⁵⁹, określanej jako *gra listkami* [叶子戏], a następnie *gra papierowymi kartami* [纸牌].

²⁵⁷ Moore O., Games and play, [w:] *Encyclopedia of Modern China*, red. Pong D., Gale Cengage Learning, Charles Scribner's Sons, United States of America 2009, s. 103.

²⁵⁸ Moore O., Games and play, [w:] *Encyclopedia of Modern China*, red. Pong D., Gale Cengage Learning, Charles Scribner's Sons, United States of America 2009, s. 103.

²⁵⁹ Pimpaneau J., *Chiny. Kultura i tradycje*, Dialog, Warszawa 2001, s. 236.

- *Majiang* przeznaczony jest do gry w cztery osoby. Gracze naprzemiennie dobierają i wyrzucają karty/kamienie (144 sztuki) celem zebrania układu wygrywającego. Układ ten składa się z czterech zestawów (w ramach grup: bambusy, dziesiątki tysięcy i ciastka o wartości od 1 do 9) po trzy (identyczne, lub następujące po sobie) lub cztery (identyczne) z danej grupy i jednej pary²⁶⁰. *Majiang* wymaga sprytu i szybkiego myślenia, nie jest również grą przeznaczoną do cichej kontemplacji²⁶¹, lecz grupowego przeżywania emocji. Jest prawdopodobnie najbardziej popularną obecnie grą tradycyjną w Chinach²⁶².

O popularności gier w Chinach świadczy również ilość ich odmian, odzwierciedlających chińskie etniczne cechy kulturowe²⁶³.

Nie każdy grający w gry podejmuje się hazardu, niemniej jednak jest on opisywany jako rozrywka rozpowszechniona wśród chińskich społeczności, posiadających go „we krwi”²⁶⁴ – cieszących się popularnością już w Chinach starożytnych, jak również będący społecznie akceptowany w kulturze chińskiej²⁶⁵. Hazard [赌博] wiąże się z grami lub zakładami, których stawką są pieniądze lub wydarzeniem zależnym od przypadku²⁶⁶. Wśród pobudek i motywacji do jego uprawiania, zalicza się m.in.: aktywność społeczną (ważny element w ramach społeczeństw kolektywistycznych), potrzebę rozrywki, zaspakajanie ciekawości oraz potencjalne profity finansowe. Hazard w Chinach od czasów starożytnych jest pod ścisłą kontrolą prawną. Po doświadczeniach wojen opiumowych – hazard postrzegany był w tym kraju jako nowa forma opium, dlatego został zakazany i możliwy jest to prowadzenia jedynie w kasynach specjalnego regionu autonomicznego Macao²⁶⁷. Macao [澳門] nazywane również *Światową stolicą hazardu* oraz *Monte Carlo Wschodu*, od 1999 r. czerpie największe dochody z turystyki hazardowej, dzięki obsłudze przede wszystkim klientów z Chin kontynentalnych i mieszkańców specjalnego regionu administracyjnego Hongkong. Na jego obszarze (liczącym niespełna 33 km²) zlokalizowanych jest aż 41 kasyn oraz Macau Jockey Club (oferujący wyścigi konne i zakłady bukmacherskie).

²⁶⁰ W zestawie występują również kamienie z grup: wiatry i smoki, zbierane jedynie w zestawach po 3 lub 4 identyczne.

²⁶¹ Greene M., *The Game People Played: Mahjong in Modern Chinese Society and Culture*, Cross-Currents: East Asian History and Culture Review E-Journal, 2019, 17.

²⁶² Moore O., Games and play, [w:] *Encyclopedia of Modern China*, red. Pong D., Gale Cengage Learning, Charles Scribner's Sons, United States of America 2009, s. 104.

²⁶³ Wang Y.A., Ma X.M., Shang T., *Study on Traditional Ethnic Chess Games in Gansu Province: The Cultural Connotations and Values*, Advances in Physical Education, 2021, 11, 276–283, <https://doi.org/10.4236/ape.2021.112023>.

²⁶⁴ Hsu C.H.C., Gambling, [w:] *Berkshire Encyclopedia of China*, Vol. 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009, s. 881.

²⁶⁵ Loo J.M.Y., Raylu N., Oei T.P.S., *Gambling among the Chinese: A comprehensive review*, Clinical Psychology Review 28 (2008) 1152–1166, <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2008.04.001>.

²⁶⁶ *Encyklopedia PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/hazard.html>, dnia 19.07.2021.

²⁶⁷ Loo J.M.Y., Raylu N., Oei T.P.S., *Gambling ...*

Hazard stanowi miejsce pracy, generuje niemałe przychody dla wybranej grupy osób w jego organizację zaangażowanej, jak również dla regionu/kraju (poprzez wpływy podatkowe), oferuje ponadto usługi w ramach spędzania czasu wolnego. Niesie jednak za sobą również szereg zjawisk negatywnych, związanych z uzależnieniem oraz jego konsekwencjami (tzw. hazardem patologicznym). Wiąże się między innymi z trudnością przyznania się do hazardowego problemu i szukania profesjonalnej pomocy w obawie przed utratą twarzy [丢面子] – konceptem charakterystycznym dla chińskiej kultury i związanym z utratą społecznego poważania i pozytywnego postrzegania w oczach innych osób. Prowadzone badania nad hazardowymi zachowaniami Chińczyków wskazują na to, że występują różnice w zachowaniach hazardowych wśród Chińczyków z różnych krajów (chińskiej diaspory), jak również pomiędzy kobietami i mężczyznami. Przykładowo Chińczycy (mężczyźni) mają wyższy wskaźnik patologicznego hazardu od Chinek, podejmują oni również bardziej ryzykowne decyzje. Hazard traktowany jest ponadto jako czwarte najczęstsze zaburzenie wśród Chińczyków w wieku od 18 do 64 lat²⁶⁸.

Niespełnione potrzeby powiązane z poszukiwaniem ryzyka i zwiększania majątku bywają w Chinach lokowane również w innych restrykcjach, m.in. na giełdach papierów wartościowych w Shenzhen Stock Exchange, Shanghai Stock Exchange i Hong Kong Stock Exchange lub podczas gier towarzyskich (przy stole) o dużo mniejszej skali, a więc i bardziej nieformalnym charakterze. W tego typu grach stosowane bywają drobnaki, sztuczne pieniądze bądź zastępujące ich role patyczki-żetony (hazardowe namiastki).

3. Produkcja chińskich gier tradycyjnych

Produkcja tradycyjnych gier i zabawek przez producentów masowych stanowi olbrzymią konkurencję dla rzemiosła. Szczególnie ma to miejsce w ramach chińskiego rynku zabawek, stanowiącego około 70% światowego rynku zabawek²⁶⁹. Rynek ten jest dużo szerszy niż rynek gier tradycyjnych. Produkcja gier stanowi również miejsce pracy dla rodzinnych warsztatów rzemieślniczych, w których gry tworzone są z materiałów naturalnych, m.in. drewna, bambusa, kamienia i kości. Występują również gry wykonane z rzadszych i droższych materiałów, m.in. kruszców, kamieni rzadkich²⁷⁰ i szlachetnych oraz zębiny (m.in. kości słoniowej) i wyrostków rogowych niektórych ssaków,

²⁶⁸ Loo J.M.Y., Raylu N., Oei T.P.S., *Gambling ...*, [za:] Chen C.N., Wong J., Lee N., Chan-Ho M.W., Lau J.T.F., Fung M., The Shatin community mental health survey in Hong Kong: II. Major findings. *Archives of General Psychiatry*, 1993, 50(2), 125–133; Loo J.M.Y., Raylu N., Oei T.P.S., *Gambling ...*, [za:] Gray P.B., *Evolutionary and cross-cultural perspectives on gambling*, *Journal of Gambling Studies*, 2004, 20, 347–371.

²⁶⁹ Eng R.Y., Toy Industry, [w:] *Berkshire Encyclopedia of China*, Vol. 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009, s. 2305.

²⁷⁰ Przykładem jest Jinshun Goldeaf Factory [金顺金箔厂] z Nanjing oferująca zestawy do gry w *majiang*a z jadeitu. Źródło: 翡翠麻将牌, <http://www.jinshun.com/majiang/feicui.html>, dnia 20.07.2021.

czy też będące dodatkowo inkrustowane złotem²⁷¹. Cena wytwarzania tradycyjnych gier chińskich jest bardzo zróżnicowana. Na platformie sprzedaży internetowej Taobao [淘宝] zestawy do gier są dostępne w bardzo szerokich widełkach cenowych. Przykładowo zestaw gry w²⁷²:

- *weiqi* można nabyć za kwotę od 10 RMB/6 PLN – wersje z tworzywa sztucznego przeznaczone dla dzieci – do 88 tys. RMB/53 tys. PLN – gry wytwarzane w pełni ręcznie;
- *xiangqi* kosztuje od 3,5 RMB/2,1 PLN – wersja mała, drewniana, rozgrywana na ceratce, w której maszynowo wycinane są figury, a następnie na nich wytłaczane znaki chińskie²⁷³ – do 49 tys. RMB/ 29,5 tys. PLN – ręcznie wykonane szachy mahoniowe – z palisandru Hainan, figury o średnicy 5 cm – czy 58 tys. RMB/4,9 tys. PLN – w przypadku figur wykonanych z jadeitu;
- *majianga* dostępny jest w kwocie od 38 RMB/ 22,9 PLN – wersja mini z tworzywa sztucznego, kamienie o wysokości 2,2 cm – do 33 tys. RMB/ 19,8 tys. PLN – zestaw kamieni, wykonany z drewna sandałowego – czy 56,5 tys. RMB/ 34 tys. PLN – zestaw wykonanych z drewna orzechowego²⁷⁴.

W sprzedaży oferowane są nie tylko całe zestawy, ale i ich części, m.in. plansze, figury, pojemniki na akcesoria oraz stoliki i stoły wraz z krzesłami, dedykowane poszczególnym grą.

3.1. Rzemiosło związane z ręczną produkcją *weiqi*

Z rzemiosła parającego się wytwarzaniem *weiqi* słynie w Chinach prowincja Yunnan, przede wszystkim miasto Guandu [官渡], gdzie produkuje się *Yunzi* [云子] i Baoshan [保山] produkujące *Yongzi* [永子].

Yunzi [云子] jest skrótem dla *Yunnan Weiqizi* [云南围棋子]. Jest to tradycyjne chińskie rękodzieło nazywane *narodowym skarbem Yunzi* [“国宝云子”] – skupiające się na wytwarzaniu figur *weiqi*, które są idealnie owalne, cienkie i gładkie. Słynie ponadto z jadeitowej tekstury figur oraz ich krystalicznie czystego połysku. *Yunzi* wypalane są z rudy surowej 30 różnych rodzajów kamienia, w tym agatu. Tworzenie figur *weiqi* składa się z 11 procesów, w tym określanych jako „zabieranie skarbu z ognia” [“火中取宝”] i obejmujących m.in.:

- sortowanie składników,
- mielenie,
- dobór porcji (oddzielnie dla białych i czarnych figur),

²⁷¹ Przykładem są jadeitowe złote szachy [翡翠金象棋] wykonane z naturalnego jadeitu, inkrustowane cienkimi złotymi płatkami. Źródło: 39 型翡翠黄金象棋, <http://www.jinshun.com/xaingqi/feicui2.html>, dnia 20.07.2021.

²⁷² Kurs waluty z dnia 20.07.2021.

²⁷³ Formę wytłaczania znaków na figurach szachów można zobaczyć na filmie dostępnym pod linkiem: 木艺【象棋烫金工艺】, <https://www.wakwb.com/p/?m=4576646817911198>, dnia 21.07.2021.

²⁷⁴ Wersje karciane – papierowe *majianga* dostępne są w cenie 10 RMB.

- równomierne wymieszanie składników,
- umieszczenie w piecu celem wytopu,
- kapanie (czynność określana jako *dizi* [滴子] – nakładanie żelaznym prętem kamiennego materiału stopionego w wysokiej temperaturze. „Krople” spadają na smukłą żelazną płytkę, a ich idealna wielkość i kształt zależą od siły nadgarstka rzemieślnika. Pojedynczy ruch nanoszenia „kropli” trwa nie więcej niż 5 sekund),
- rozkładanie (suszenie),
- polerowanie,
- trzykrotna ręczna selekcja (mierzenie średnicy za pomocą suwmiarki, dopuszczalny błąd wynosi maksymalnie 0,5 mm),
- olejowanie,
- pakowanie.

Wprawiony w sztukę rzemieślnik, taki jak He Huafeng [何华封], jest w stanie wytworzyć dziennie 6 tys. figur (przy odrzutach wielkości 5%)²⁷⁵.

Weiqi wyrabiane były tą techniką od czasów panowania dynastii Ming, jednak pod koniec panowania dynastii Qing i na początku Republiki Chińskiej receptury zawierające tajniki produkcyjne zaginęły. Dopiero w 1965 r. wznowiono produkcję w małych seriach, po roku produkcja została wstrzymana, i ponownie przywrócona w 1975 r. W 1980 r. utworzono Fabrykę Yunan Weiqi [云南围棋厂], przemianowaną później na Yunnan Yunzi Cultural Industry Development [云南云子文化产业发展有限公司], która poprzez poszerzenie rynku zbytu o przestrzeń e-commerce w 2018 r. podwoiła swoją sprzedaż²⁷⁶. Obecnie produkcją *Yunzi* zajmuje się 72 pracowników, prowadząc również działalność badawczą²⁷⁷. *Yunzi* w 2009 roku zostały wpisane na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego prowincji Yunnan²⁷⁸, a specjalizujący się w ich tworzeniu rzemieślnicy zdobywają krajowe wyróżnienia. Przykładem jest Liu Tingju [刘廷举], rzemieślnik wykonujący *Yunzi* od 25 lat, który zdobył tytuł *Rzemieślnika Kunmingu* [昆明工匠]²⁷⁹.

Yongzi [永子] wytwarzane są ręcznie w Baoshan [保山] (nazywanym również Yongchang [永昌]) w prowincji Yunnan. Rzemiosło to słynie z wypalania

²⁷⁵ 昆明工业印记 百年承一技 淬炼工匠魂, <http://www.km.gov.cn/c/2021-07-05/3990764.shtml>, dnia 20.07.2021.

²⁷⁶ 百年承一技 淬炼工匠魂, <https://weibo.com/ttarticle/p/show?id=2309404655903491358803>, dnia 20.07.2021.

²⁷⁷ 云南云子文化产业发展有限公司简介, <http://www.yun-zi.com/view/page.aspx?id=7>, dnia 21.07.2021.

²⁷⁸ 云南围棋“云子”制作工艺, <https://baike.baidu.com/item/%E4%BA%91%E5%8D%97%E5%9B%B4%E6%A3%8B%E2%80%9C%E4%BA%91%E5%AD%90%E2%80%9D%E5%88%B6%E4%BD%9C%E5%B7%A5%E8%89%BA>, dnia 21.07.2021.

²⁷⁹ 赵岗, 云南围棋厂点棋师傅刘廷举获首届“昆明工匠”称号, <https://m.sohu.com/n/447076766/>, dnia 20.07.2021.

rudy tworzonej z agatu Baoshan, jadeitu i bursztynu. Jego produkty oceniane są na podstawie²⁸⁰:

- koloru (mieniącego się w słońcu) – wyrazistej barwy niezależnej od upływu czasu,
- tekstury (zwartej konsystencji, której środek jest nieprzezroczysty, a krawędzie krystalicznie czyste),
- przekroju (jednolitym).

Rzemieślnik Li Guowei [李国伟] będący spadkobiercą dwunastego pokolenia zajmującego się wytwarzaniem tego niematerialnego dziedzictwa kulturowego *Yongzi* tworzy je przy piecu koksowniczym o temperaturze wewnętrznej 2000°C. Fabryka *Weiqi Yongzi* [„永子” 围棋厂] powstała w 1988 r. W 2017 r. umiejętności tworzenia *weiqi Yongzi* zostały formalnie wpisane na Listę Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Prowincji Yunnan. Podobnie jak i inne tradycyjne rzemiosła, również to związane z wytwarzaniem *weiqi* stoi przed problemem braku następców. Wynika to nie tylko z braku zainteresowania młodego pokolenia pracą w rzemiośle, ale również z faktu, iż osoby które rozpoczynają naukę – nie kończą jej. Przykładowo na 50 zwerbowanych przez mistrza Guo na uczniów osób, po 7–8 latach szkolenia, jedynie 12 z nich zdobyło pełne kwalifikacje²⁸¹.

Rzemiosło tworzenia *weiqi*, zarówno *Yunzi*, jak i *Yongzi*, są częścią bardzo bogatego niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chin (w tym prowincji Yunnan). Niestety samo wpisanie ich na listę dziedzictwa nie jest wystarczające. Ważne by wspierane było przez dodatkowe działania. Przykładem takich działań jest organizacja Międzynarodowego Tygodnia Designu w Pekinie w 2019 r., podczas którego ukazane zostało nowe spojrzenie na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość chińskiego *weiqi* – zarówno od strony użytkowej, jak i promowania kultury *weiqi*²⁸².

3.2. Rzemiosło związane z ręczną produkcją *xiangqi*

Działalność szachowa w Chinach została w pełni spopularyzowana za czasów panowania dynastii Ming i Qing. Szachy tworzone podczas dynastii Ming, w porównaniu z tymi tworzonymi za panowania Qing, mają dużo prostszą i zwięźłą budowę, są jednak mniej dekoracyjne, a zatem i bardziej poręczne. W okresie panowania obu tych dynastii nastąpił nowy etap produkcji *xiangqi* z zastosowaniem następujących materiałów²⁸³:

²⁸⁰ 云子围棋手工制作工艺, http://www.hues.com.cn/minsu/fwzwhyc/show/?N_ID=5434, dnia 20.07.2021.

²⁸¹ 刘尚君, 杨慧, 永子匠人”李国伟: 一枚围棋的“艰辛来路”, https://qnzs.youth.cn/tsxq/201903/t20190321_11903316.htm, dnia 20.07.2021.

²⁸² 2019 北京国际设计周中国传统工艺振兴主题设计展“成器: 中国围棋文化创新展”, <https://www.ad.tsinghua.edu.cn/info/1086/39894.htm>, dnia 19.07.2021.

²⁸³ 中国古代象棋具收藏与欣赏, <http://collection.sina.com.cn/qtcp/2018-04-03/doc-ifysuuxz9708933.shtml>, dnia 22.07.2021.

- kości słoniowej (relatywnie łatwej w konserwacji),
- drewna (są to szachy mniej trwałe niż wykonane z kości, lecz dużo tańsze w produkcji, a zatem przyczyniające się do jeszcze większej popularyzacji tej gry. Szachy drewniane wykonane są najczęściej z drewna twardego, m.in.: czerwonego sandałowego, chińskiego drzewa różanego, mahoniowego i bukszpanowego),
- jadeitu,
- innego kamienia,
- porcelany (o bardziej ozdobnej funkcji niż faktycznie przeznaczonej do gry),
- gliny.

Współcześnie w sprzedaży dostępne są różne wielkości figur szachowych, oferowanych przez rzemieślników trudniących się pracą z każdym z wymienionych wyżej materiałów, jak również ze stopami metali (w tym miedzi). Dobrze wykonane szachy nie powinny być ani ciężkie ani lekkie (dlatego rzadko są wyrabiane z metalu, który jest także dobrym przewodnikiem ciepła), winny być poręczne i wydające podczas gry dźwięk określany jako czysty²⁸⁴.

Do bardziej nagłośnionych medialnie rzemieślników chińskich, trudniących się współcześnie wytwarzaniem *xiangqi*, zaliczyć można m.in. Zou Yongsheng [邹永生] – twórcę *xiangqi* z kamienia naturalnego. Rzemieślnik ten przez ponad rok zbiera kamienie nadające się na jeden zestaw *xianqi*, każdy z kamieni waży ponad 2 kg²⁸⁵. Innym przykładem jest Zang Wei [臧伟], który w celu ułatwienia gry dzieciom wprowadził do *xiangqi* pewne innowacyjne rozwiązania w ramach kształtu figur szachowych, obejmujące m.in. nadanie im bardziej trójwymiarowego wyglądu, czy rozwiązania podkreślające znaczenie zdobiących ich znaków chińskich. Przykładowo zaproponowane przez rzemieślnika figury rumaków przedstawione są przez końskie głowy, wozy przez koła i osie, armaty kształtem przypominają artylerię z okresu panowania dynastii Qing, itd.²⁸⁶. Szachy ręcznie tworzone dostępne są jednak coraz częściej wyłącznie w sprzedaży aukcyjnej, jako prezenty dla seniorów²⁸⁷ oraz jako egzemplarze muzealne. Natomiast kategoria mistrzów w powiązaniu z szachami chińskimi wiązana jest w świadomości społecznej przede wszystkim z osobami, które do perfekcji opanowały grę, lecz nie reprezentują wysokich umiejętności rzemieślniczych.

Pomimo zanikania rzemiosła związanego z ręcznym wytwarzaniem szachów, powstają inicjatywy je wspierające. Oprócz warsztatów gry przeznaczonych dla najmłodszego pokolenia, organizowane przez centra kultury w Chinach

²⁸⁴—副名贵中国象棋是由什么材料制作的? , <https://kknews.cc/zh-my/story/92nlevj.html>, dnia 22.07.2021.

²⁸⁵施绍宗, 亚运主题石头树根展亮相 石头象棋最得意(图), <http://news.sohu.com/20100809/n274071414.shtml>, dnia 22.07.2021.

²⁸⁶中国象棋大变脸 制作棋子用上秦朝“模特”, <https://sports.sohu.com/2004/07/09/94/news220919475.shtml>, dnia 22.07.2021.

²⁸⁷黄杨木制作中国象棋 赠送给老人极佳, <http://www.gamedog.cn/news/20160420/1696401.html>, dnia 22.07.2021.

i Instytuty Konfucjusza poza granicami ChRL, wymienić można organizację konkursów gry, propagowanie sztucznej inteligencji szachowej oraz tworzenie miejsc spotkań i gry w *xiangqi*. Przykładowo w 2008 r. została zakończona inwestycja na ponad 4,3 mln RMB/2,5 mln PLN, obejmująca stworzenie placu szachowego Yang Guanlin [杨官璘象棋广场] o powierzchni 4,5 tys. m² w Fenggang [凤岗] – rodzinnym mieście szachów [中国象棋之乡]. Inicjatywa ta ma na celu również upamiętnienie jednego z wielkich chińskich mistrzów szachowych – Yang Guanlin [杨官璘]²⁸⁸. Warto też wymienić pierwsze w Chinach Muzeum Szachów [象棋博物馆] w ramach Muzeum Sztuki i Rzemiosła [工艺美术馆], obejmujące kolekcję ponad 10 tys. przedmiotów związanych z szachami. Niemniej jednak podejmowane inicjatywy bardziej ukierunkowane są na promowanie kultury gry w szachy i zachęcanie do nauki gry w *xiangqi*, niż na promocję pracy i dzieł ręk rzemieślników.

3.3. Rzemiosło związane z ręczną produkcją *majianga*

Figury *majianga* wykonywane były niegdyś z różnych naturalnych materiałów, również z kości wołowych. Ich produkcja składała się z następujących elementów²⁸⁹:

- cięcia kości na małe fragmenty,
- gotowania przez 90 min.,
- suszenia na słońcu,
- piłowania (w celu uzyskania prostych kątów),
- namaczania w benzynie przez 24 h (celem pozbycia się pozostałości zwierzęcych),
- przycinania w dwa uzupełniające się kształty – część wierzchnią i dolną,
- łączenia obu części,
- rzeźbienia (nacinania),
- barwienia (kolorem czerwonym, niebieskim i zielonym – małą szpatułką lub pędzelkiem),
- odgarniania nadmiaru farby,
- suszenia przez 2h,
- polerowania,
- pakowania.

Grawerowanie figur *majianga* wymaga nie tylko opanowania umiejętności posługiwania się nożem, ale również i znajomości chińskiej kaligrafii. Umiejętności te nie są jednak ponadczasowe, zanika ich transmisja. Wioska *majianga* Rongli [容里麻将村] w Shunde [顺德] w prowincji Guangdong produkowała

²⁸⁸ 杨官璘象棋广场：棋坛圣地展宗师传奇，

http://www.dg.gov.cn/fg/ztzl/zt/qxbydzsfgzkqwhzlytyj/yg104xqgc/content/post_1775735.html, dnia 22.07.2021.

²⁸⁹ 大叔祖传工艺用牛骨制麻将，看完制作过程老外赞叹不已！，

<https://open.163.com/newview/movie/free?pid=IE4418NRE&mid=SE4418NRO>, dnia 21.07.2021.

niegdyś zestawy do gry w *majiang*, obejmując 90% zapotrzebowania chińskiego rynku. Z uwagi jednak na szybki rozwój przemysłu maszynowego w delcie rzeki Jangcy, ręczna produkcja została tam zawieszona²⁹⁰.

W przestrzeni Internetu wzmianki o dalszym ręcznym wytwarzaniu figur *majiang* dotyczą głównie Hongkongu. Przykładem jest rzemieślnik Zhang Shun-jing [张顺景], który w 2017 r. sprzedawał zestaw *majiang* rzeźbionego maszynowo za 700 HKD/350 PLN, a rzeźbionego ręcznie za 4000 HKD/2003 PLN. Mistrz ten nie przyjmuje jednak do pracy uczniów z uwagi na brak czasu, który musiałby przeznaczyć na ich nauczanie. Rzemiosło związane z wyrabianiem figur *majiang* nie zostało opisane przez niego jako dochodowe. Skupienie się jedynie na jego wytwarzaniu nie pozwala utrzymać siebie i rodziny²⁹¹. Rzemieślnik Cheung Shun-King w 2020 r. oferował na sprzedaż wykonany przez siebie przy użyciu maszyn *majiang* za kwotę minimum 1000 HKD/499 PLN. Figury przygotowane przez niego ręcznie (rzeźbione dłutkiem) to wydatek minimum 4800 HKD/2400 PLN. Mistrz ten, nazywany wujkiem Kong, oferuje również usługę rzeźbienia figur okazjonalnych, m.in. z imionami turystów²⁹².

Inne rozwiązanie promuje również mieszkanka Hongkongu – Zhang Kaixin [张凯欣], tworząca kreatywne pamiątki *Travel Mahjong City* [艺游四方城]. Pamiątki te bazują na wykonanych przez nią rysunkach przedstawiających znane krajobrazy miejskie, które nanoszone są na figury *majiang* za pomocą technologii druku cyfrowego. Rzemieślniczka ta podkreśla, że niegdyś wytwarzaniem figur *majiang* zajmowały się całe rodziny. Jej dziadek w 1951 roku otworzył własny sklep w Hongkongu, a następnie w 1963 roku – rodzinny warsztat, zaopatrujący lokalne hale i restauracje. Ojciec rzemieślniczki Zhang rzeźbił *majiang*, jej matka i babka zajmowały się barwieniem, również ciotka i wuj zaangażowani byli w poszczególne etapy wytwarzania figur. Pod koniec lat 90. XX w. produkcja ręcznie rzeźbionego *majiang* została całkowicie zastąpiona produkcją maszynową, dlatego też w 2009 r. również jej warsztat rodzinny został zamknięty. Tradycyjne rzemiosło wytwarzające figury *majiang* ma więc możliwość kontynuacji jedynie poprzez powiązanie go z produktami/pamiątkami turystycznymi²⁹³.

²⁹⁰ 《看客》第90期：最后的“麻将村”，

<https://news.163.com/photoview/3R710001/16983.html#p=7B7N1OQE3R710001>, dnia 19.07.2021.

²⁹¹ 香港工匠：做一世的手藝 絕不平賣 手雕麻將，

<https://www.weekendhk.com/lifestyle/%E9%A6%99%E6%B8%AF%E5%B7%A5%E5%8C%A0%EF%BC%8D%E6%89%8B%E9%9B%95%E9%BA%BB%E9%9B%80%E8%80%81%E5%B8%AB%E5%82%85-664094/>, dnia 19.07.2021.

²⁹² Hurip N., *Hidden Hong Kong: Preserving the art of hand-carved mahjong tiles*, <https://www.localiiz.com/post/culture-hidden-hong-kong-preserving-art-hand-carved-mahjong-tiles-uncle-king-biu-kee-mahjong>, dnia 22.07.2021.

²⁹³ 手雕艺术结合数码科技麻将后人传承匠人精神，

<https://hkmb.hktdc.com/sc/1X0AE3ZS/%E6%88%90%E5%8A%9F%E4%B9%8B%E9%81%93%E6%89%8B%E9%9B%95%E8%89%BA%E6%9C%AF%E7%BB%93%E5%90%88%E6%95%B0%E7%A0%81%E7%A7%91%E6%8A%80->

Niegdyś przemysł związany z *majiangiem* koncentrował się na danej dzielnicy, konkretnej ulicy. Wówczas sąsiadowało ze sobą 10 sklepów mu poświęconych. Branża ręcznego wykonywania *majiang*a zanika. Nie tylko wyrabianie figur (kamieni), ale również rzeźbienie kamieni akrylowych. Współcześnie w Hongkongu raz w tygodniu w *majiang*a gra co 50. osoba²⁹⁴. Z jednej strony wpływ ma na to ilość rodzajów rozrywki jaką mają do dyspozycji młodzi ludzie (w tym aplikacje i platform internetowych), z drugiej strony fakt, że dotychczasowi gracze się starzeją. Rzemieślnicy zaczynają więc również swoją przygodę z przestrzenią online, organizując wirtualne kursy rzeźbienia figur *majiang*a.

4. Podsumowanie

Zdawać by się mogło, że waga gier w życiu statystycznego Wanga zapewni ich twórcom dożywotnie zajęcie i godziwy zarobek, niemniej jednak przeanalizowane teksty wyraźnie wskazują na zanikanie rzemiosła, związanego z wytwarzaniem tradycyjnych gier chińskich. Okazuje się również, że działania związane z promocją kultury chińskiej dotyczą gier *weiqi* i *xiangqi*, lecz nie promocji dzieł rąk rzemieślników. Równolegle zaobserwować można trend wypierania gier tradycyjnych formami online. Opisy organizowanych konkursów chińskich gier tradycyjnych ukazują fotorelacje, z których wynika, że coraz częściej ich eliminacje odbywają się w formie zdalnej – poprzez programy i aplikacje do gry, a gracze nie spierają się przed planszami, lecz przed monitorami telefonów komputerowych i tabletów. Z jednej strony współczesna technologia umożliwia dostęp do gier praktycznie każdemu posiadającemu dany program/aplikację i dostęp do Internetu, bez względu na lokalizację geograficzną, oraz możliwość dzielenia się i współtworzenia bogactwa kulturowego. Niemniej jednak możliwości te dystansują tym samym młodych użytkowników/graczy od rzemiosła tradycyjnego, chociażby od potrzeby posiadania wytworzonej ręcznie gry, której piękno polega nie tylko na jej niepowtarzalności, ale także jest owocem wyćwiczonych umiejętności ich twórcy.

Zdolności manualne, wyobraźnia, poczucie estetyki i przesłania historyczne zawarte w ręcznie wytwarzanych elementach gier chińskich są potwierdzeniem niezwykle bogactwa kulturowego Chin. Przesłanką do działań zmierzających do kontynuacji tradycji tego rzemiosła są przede wszystkim wartości kulturowe, możliwe korzyści ekonomiczne oraz społeczne – m.in. możliwość częstszych bezpośrednich spotkań w gronie przyjaciół i osób o podobnych zainteresowaniach.

%E9%BA%BB%E5%B0%86%E5%90%8E%E4%BA%BA%E4%BC%A0%E6%89%BF%E5%8C%A0%E4%BA%BA%E7%B2%BE%E7%A5%9E, dnia 19.07.2021.

²⁹⁴ Yeung R., *Familiar Hong Kong sound of mahjong tiles may be fading as more young people shun game*, <https://www.scmp.com/news/hong-kong/community/article/2126895/familiar-hong-kong-sound-mahjong-tiles-may-be-fading-more>, dnia 22.07.2021.

Bibliografia

- [1] *Berkshire Encyclopedia of China*, Vol. 1, Berkshire Publishing Group Great Barrington, Massachusetts 2009.
- [2] China consumer report 2021, *Understanding Chinese Consumers: Growth Engine of the World*, Special Edition, (eds.:) Zipser D., Po F., McKinsey&Company 2021.
- [3] Chinese Games, <http://www.chinafactours.com/facts/art/chinese-games.html>, dnia 20.07.2021.
- [4] EBERHARD W.: *Symbole chińskie. Słownik*, Universitas, Kraków 2001.
- [5] *Encyclopedia of Modern China*, red. Pong D., Gale Cengage Learning, Charles Scribner's Sons, United States of America 2009.
- [6] *Encyklopedia PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/hazard.html>, dnia 19.07.2021.
- [7] GREENE M.: *The Game People Played: Mahjong in Modern Chinese Society and Culture*, Cross-Currents: East Asian History and Culture Review E-Journal, 2019, 17.
- [8] HURIP N.: *Hidden Hong Kong: Preserving the art of hand-carved mahjong tiles*, <https://www.localiiz.com/post/culture-hidden-hong-kong-preserving-art-hand-carved-mahjong-tiles-uncle-king-biu-kee-mahjong>, dnia 22.07.2021.
- [9] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009.
- [10] LOO J.M.Y., RAYLU N., OEI T.P.S.: *Gambling among the Chinese: A comprehensive review*, Clinical Psychology Review 28 (2008) 1152–1166, <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2008.04.001>.
- [11] Merriam-Webster Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/game>, dnia 19.07.2021.
- [12] PIMPANEAU J.: *Chiny. Kultura i tradycje*, Dialog, Warszawa 2001.
- [13] WANG Y.A., MA X.M., SHANG T.: *Study on Traditional Ethnic Chess Games in Gansu Province: The Cultural Connotations and Values*, Advances in Physical Education, 2021, 11, 276–283, <https://doi.org/10.4236/ape.2021.112023>.
- [14] WETZEL A.: *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008.
- [15] YEUNG R.: *Familiar Hong Kong sound of mahjong tiles may be fading as more young people shun game*, <https://www.scmp.com/news/hong-kong/community/article/2126895/familiar-hong-kong-sound-mahjong-tiles-may-be-fading-more>, dnia 22.07.2021.
- [16] 百年承一技 淬炼工匠魂, <https://weibo.com/ttarticle/p/show?id=2309404655903491358803>, dnia 20.07.2021.
- [17] 从“失传”到辉煌 云子如何树起中国围棋这面旗帜, <http://news.winshang.com/html/066/4576.html>, dnia 20.07.2021.
- [18] 大叔祖传工艺用牛骨制麻将, 看完制作过程老外赞叹不已!, <https://open.163.com/newview/movie/free?pid=IE4418NRE&mid=SE4418NRO>, dnia 21.07.2021.
- [19] 翡翠麻将牌, <http://www.jinshun.com/majiang/feicui.html>, dnia 20.07.2021.
- [20] 工匠纯手工刻制麻将牌, 四十年的手艺如今后继无人, <https://kknews.cc/zh-my/culture/1262n92.html>, dnia 19.07.2021.
- [21] 黄杨木制作中国象棋 赠送给老人极佳, <http://www.gamedog.cn/news/20160420/1696401.html>, dnia 22.07.2021.
- [22] 《看客》第90期: 最后的“麻将村”, <https://news.163.com/photoview/3R710001/16983.html#p=7B7N10QE3R710001>, dnia 19.07.2021.

- [23] 昆明工业印记百年承一技淬炼工匠魂, <http://www.km.gov.cn/c/2021-07-05/3990764.shtml>, dnia 20.07.2021.
- [24] 刘尚君, 杨慧, 永子匠人”李国伟: 一枚围棋的“艰辛来路, https://qnzs.youth.cn/tsxq/201903/t20190321_11903316.htm, dnia 20.07.2021.
- [25] 木艺【象棋烫金工艺】, <https://www.wakwb.com/p/?m=4576646817911198>, dnia 21.07.2021.
- [26] 施绍宗, 亚运主题石头树根展亮相 石头象棋最得意(图), <http://news.sohu.com/20100809/n274071414.shtml>, dnia 22.07.2021.
- [27] 手雕艺术结合数码科技麻将后人传承匠人精神, <https://hkmb.hktcd.com/sc/1X0AE3ZS/%E6%88%90%E5%8A%9F%E4%B9%8B%E9%81%93/%E6%89%8B%E9%9B%95%E8%89%BA%E6%9C%AF%E7%BB%93%E5%90%88%E6%95%B0%E7%A0%81%E7%A7%91%E6%8A%8-%E9%BA%BB%E5%B0%86%E5%90%8E%E4%BA%BA%E4%BC%A0%E6%89%BF%E5%8C%A0%E4%BA%BA%E7%B2%BE%E7%A5%9E>, dnia 19.07.2021.
- [28] 香港工匠: 做一世的手藝 絕不平賣 手雕麻將, <https://www.weekendhk.com/lifestyle/%E9%A6%99%E6%B8%AF%E5%B7%A5%E5%8C%A0%EF%BC%8D%E6%89%8B%E9%9B%95%E9%BA%BB%E9%9B%80-%E8%80%81%E5%B8%AB%E5%82%85-664094/>, dnia 19.07.2021.
- [29] 杨官璘象棋广场: 棋坛圣地展宗师传奇, http://www.dg.gov.cn/fg/ztl/zl/qxbydzsfgzkqwhzlytyj/yg104xqgc/content/post_1775735.html, dnia 22.07.2021.
- [30] 一副名贵中国象棋是由什么材料制作的?, <https://kknnews.cc/zh-my/story/92nlevj.html>, dnia 22.07.2021.
- [31] 云南围棋“云子”制作工艺, <https://baike.baidu.com/item/%E4%BA%91%E5%8D%97%E5%9B%B4%E6%A3%8B%E2%80%9C%E4%BA%91%E5%AD%90%E2%80%9D%E5%88%B6%E4%BD%9C%E5%B7%A5%E8%89%BA>, dnia 21.07.2021.
- [32] 云南云子文化产业发展有限公司简介, <http://www.yun-zi.com/view/page.aspx?id=7>, dnia 21.07.2021.
- [33] 云子围棋手工制作工艺, http://www.hues.com.cn/minsu/fwzwhyc/show/?N_ID=5434, dnia 20.07.2021.
- [34] 赵岗, 云南围棋厂点棋师傅刘廷举获首届“昆明工匠”称号, <https://m.sohu.com/n/447076766/>, dnia 20.07.2021.
- [35] 中国古代象棋具收藏与欣赏, <http://collection.sina.com.cn/qtcp/2018-04-03/doc-ifysuuxz9708933.shtml>, dnia 22.07.2021.
- [36] 中国象棋大变脸 制作棋子用上秦朝“模特”, <https://sports.sohu.com/2004/07/09/94/news220919475.shtml>, dnia 22.07.2021.
- [37] 39 型翡翠黄金象棋, <http://www.jinshun.com/xaingqi/feicui2.html>, dnia 20.07.2021.
- [38] 2019 北京国际设计周中国传统工艺振兴主题设计展“成器: 中国围棋文化创新展”, <https://www.ad.tsinghua.edu.cn/info/1086/39894.htm>, dnia 19.07.2021.

8. Rzemiosło czterech skarbów gabinetu

Słowa kluczowe: rzemiosło, rzemieślnik, rzemiosło chińskie, kaligrafia, cztery skarby gabinetu, Chiny, kultura gospodarcza

Keywords: crafts, craftsman, Chinese crafts, calligraphy, four treasures of the study, China, economic culture

1. Wstęp

Pisanie znaków chińskich jest wprawdzie współcześnie domeną większości Chińczyków (poziom analfabetyzmu określony jest w Chinach na poziomie 2,67%)²⁹⁵, niemniej jednak jak wynika z kart historii Chin przykładano do estetyki pisma bardzo dużą wagę, przy czym umiejętność pięknego kreślenia znaków – kaligrafowania, charakteryzowała wyłącznie inteligencję, tzw. ludzi „szlachetnych”, urzędników i literatów. Imperialny, trzystopniowy system egzaminacyjny testował kandydatów na urzędników państwowych poprzez sprawdzanie umiejętności ich wypowiedzenia się na piśmie. Szczególnie miało to miejsce pomiędzy okresami panowania dynastii Tang i Qing²⁹⁶. Kaligrafowanie służyło kształceniu moralnemu, osiągnięciu spokoju umysłu oraz zdobywaniu poważania, praktykowane było również przez mnichów. Kaligrafia przedstawiała nie tylko przekaz semantyczny, ale również walory estetyczne i wyraz osobowości autora²⁹⁷, stanowiąc jego „drugą twarz”²⁹⁸. Korzystając z kaligrafii zapisywano dokumenty przygotowywane przez m.in. władców, urzędników, dowódców, historyków i filozofów oraz dzieła pisarzy i poetów.

Kaligrafia chińska kojarzona jest przede wszystkim ze sztuką orientalną, a więc z artystami i mistrzami – nauczycielami, a dopiero w dalszej kolejności z rzemiosłem związanym z wytwarzaniem *czterech skarbów nauki/czterech skarbów gabinetu* człowieka uczonego [文房四宝], tzn.: pędzli [筆/笔], czarnego tuszu [墨], papieru [紙/纸] i kamieni, w których rozcierany jest tusz [硯/砚]. Celem niniejszego rozdziału nie jest opis powyższych „skarbów” z punktu widzenia twórców – kaligrafów (zagadnień występujących w literaturze przedmiotu i relatywnie dobrze zbadanych), lecz od strony efektów pracy rzemieślników, wykonywanej przez nich pracy oraz sylwetek rzemieślników – twórców pędzli, tuszu, papieru i kamieni tuszowych.

²⁹⁵ Cieślak E. *Dużo szumu o chiński spis*, <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8184775.duzo-szumu-o-chinski-spis.html>, dnia 18.08.21.

²⁹⁶ Greene J.M., *Calligraphy*, [w:] *Berkshire Encyclopedia of China*, Berkshire Publishing Group, Great Barrington, Massachusetts 2009, s. 264.

²⁹⁷ Wetzel A., *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008, s. 91, 103.

²⁹⁸ Yan Y.P., *The Sky Rained with Millet and the Ghosts Wailed in the Night: An Anthropological Study of Chinese Calligraphy*, PhD Dissertation, London School of Economics, London 1999.

2. Kaligrafia chińska

Kaligrafia chińska – tradycyjna sztuka pisania chińskich znaków [书法], to „idealny akt estetyczny, świadczący o doskonałości intelektualnej”²⁹⁹. Umiejętność kaligrafowania [書法/书法³⁰⁰] wraz z malarstwem [畫/画], grą w *weiqi* [棋] i grą na *quqinie* [琴] zaliczana była niegdyś do czterech sztuk charakteryzujących człowieka wykształconego i oświeconego [文人].

W głównej mierze pod wpływem konfucjanizmu pojawiła się koncepcja sztuki rozumianej jako działanie nie będące praktyką rzemieślniczą³⁰¹. Niektóre źródła podkreślają ścisły związek kaligrafii z malarstwem, lub też określają kaligrafię jako łącznik pomiędzy malarstwem i poezją³⁰². Kaligrafia określana bywa również jako sztuka nadrzędna w stosunku do malarstwa, jako jego emanacja, stając się autonomiczną dyscypliną³⁰³. Zdaniem Jerzego Künstlera błędem jest jednak nadmierne podkreślanie związków między malarstwem, kaligrafią i poezją oraz ich traktowanie jako zasadniczych od samych początków malarstwa chińskiego. Związek ten zdaniem badacza ma miejsce i może zostać z całą pewnością określony jako ważny, lecz odnosi się jedynie do danego typu malarstwa stosowanego przez warstwy oświecone³⁰⁴. Wielcy malarze byli zawsze wielkimi kaligrafami^{305,306}.

Wyróżnić można wiele stylów i szkół kaligrafii chińskiej. Najwcześniejsze znaki chińskie – pismo *jiaguwen* [甲骨文] pochodzą z czasów dynastii Shang. Do najpopularniejszych stylów kaligraficznych zalicza się pismo: pieczęciowe – *zhuanshu* [篆书], kancelaryjne – *lishu* [隶书], regularne/wzorcowe – *kaishu* [楷书] i półkursywę – *xingshu* [行书] oraz jego odmiana – pismo trawiaste/kur-sywe *caoshu* [草书]. Do pisania różnych stylów kaligraficznych niezbędne jest wykształcenie różnych umiejętności. Style pisma rozwijały się z czasem. Dotyczy to również czasów współczesnych, obejmujących wielką reformę pisma chińskiego zastosowaną w latach 50. XX w. – polegających na uproszczeniu znaków, czyli zmniejszeniu ilości kresek składowych. Wprawdzie kaligrafowaniem znaków nie zajmowali się rzemieślnicy, jednak to oni odpo-

²⁹⁹ Kneib A., *Kaligrafia*, [w:] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009, s. 108.

³⁰⁰ Zapis nieuproszony i uproszczony znaków chińskich.

³⁰¹ Mazur R., *Koncepcje sztuki w klasycznym konfucjanizmie*, Estetyka i Krytyka, 2014, 33(2): 9–23.

³⁰² Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 106.

³⁰³ Kneib A., *Kaligrafia*, [w:] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009, s. 108.

³⁰⁴ Künstler M.J., *Sztuka Chin*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1991, s. 107.

³⁰⁵ Künstler M.J., *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 266.

³⁰⁶ Wśród znanych kaligrafów wymienia się m.in.: Wang Xizhi [王羲之] – tworzącego za czasów wschodniej dynastii Jin, Ouyang Xun [欧阳询] – dynastia Tang, Yan Zhenqing [颜真卿] – dynastia Tang, Liu Gongquan [柳公权] – dynastia Tang, Zhao Mengfu [赵孟頫] – dynastia Yuan.

wiedzialni byli za ich zastosowanie, m.in. odwzorowywanie w kamieniu czy na szyldach – na pomnikach i budynkach użyteczności publicznej oraz w obiektach cesarskich, parkach, świątyniach i na cmentarzach (nagrobkach) – tzw. kaligrafia krajobrazu (fot. 15–18), jak i późniejszy druk. Przykładowo czcionka gazety *Dziennik Ludowy* [人民日报] przedstawia znaki ręki przewodniczącego Mao Zedonga.

Kaligrafowanie przenika do różnych dyscyplin naukowych, m.in. do:

- Matematyki – wyjaśniającej niektóre zasady i umiejętności kaligrafowania³⁰⁷;
- Informatyki i robotyki³⁰⁸ – tzw. komputeryzacja kaligrafii³⁰⁹ oraz tworzenie symulacji z wykorzystaniem sztucznej inteligencji, umożliwiającich generowanie nowych stylów kaligraficznych³¹⁰, jak również archiwizację dzieł sztuki i traktatów religijno-filozoficznych;
- Psychologii – będąc sposobem na wyciszenie, odstresowanie i odprężenie, generowanie dobrego samopoczucia – poprzez spowalniający wpływ na fizjologiczne parametry pobudzenia, obniżanie ciśnienia krwi i częstotliwości oddechów, łagodzenie objawów bezsenności, poprawę zaburzeń nastrojów i ćwiczenie samokontroli³¹¹. Kaligrafowaniu przypisuje się również powodowanie aktywizacji poznawczej, przeciwdziałanie spowolnieniu fizjologicznemu, wyostanie percepcji oraz osiągnięcie stabilności emocjonalnej³¹²;
- Turystyki – kaligrafia jako element charakterystyczny tworzący krajobraz kulturowy (m.in. wiszące zwoje, wachlarze, albumy, kamienne tablice, kali-

³⁰⁷ Wu Y.X., *An Analysis of the Characters of Chinese Calligraphy Art Based on Mathematical Elements*, Open Journal of Applied Sciences, 2020, 10, 25–40, <https://doi.org/10.4236/ojapps.2020.102003>.

³⁰⁸ Ma Z., Su J.B., *Aesthetics Evaluation for Robotic Chinese Calligraphy*, IEEE Transactions on Cognitive Development Systems, 2017, 9(1), 80–90, <https://doi.org/10.1109/TCDS.2016.2645598>.

³⁰⁹ Xu S.H., Lau F.C.M., Pan Y.H., *Automatic Artistic Calligraphy Generation*, Intelligent Systems, IEEE, 2005; Zhuang Y.T., Zhang X.F., Lu W.M., Wu F., *Chinese Brush Calligraphy Character Retrieval and Learning*, International Journal of Distance Education Technologies, 2007, 5(2): 29–39; Dai Y., *Research on the Application of Computer Multimedia in Calligraphy Education*, Journal of Physics: Conference Series 1915, 2021, 032019, <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1915/3/032019>.

³¹⁰ Dong J., Xu M., Zhang X.J., Gao Y.Q., Pan Y.H., *The Creation Process of Chinese Calligraphy and Emulation of Imagery Thinking*, IEEE Computer Society, 2008, 56–62.

³¹¹ Butucea M., *Calligraphy as psychotherapy for well-being state*, The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, EDU WORLD 2018 The 8th International Conference, 129–135, <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.08.03.15>; Yang K-L., Li H-H., Hong M-H., Kao H.S.R., *The effects of Chinese calligraphy handwriting and relaxation training in Chinese Nasopharyngeal Carcinoma patients: A randomized controlled trial*, International Journal of Nursing Studies, 2010, 47: 550–559, <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2009.10.014>.

³¹² Kao H.S.R., *Calligraphy therapy: A complementary approach to psychotherapy*, Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy, 2010, 1(1): 55–66.

- grafie na ścianach klifów, przyozdobiona ceramika, prezentacja kultury ludowej danego regionu, tablice i szyldy w miejscach turystycznych)³¹³;
- Folklorystyki – z uwagi na obecność w folklorze wiary (m.in. znaki opisujące bóstwa chińskie, kaligrafie zen i taoistyczne), folklorze społecznym (m.in. kaligrafie noworoczne – wiosenne, grafologia oparta na wróżbiarstwie, kaligrafia ludowa), folklorze żyjącym (kaligrafia wachlarzowa, wielkoformatowa), folklorze ekonomicznym (opisanym niżej), legendach (kaligrafia kontekstowych opowieści ludowych, idiomy kontekstowe kaligrafii i wulgaryzmów) oraz w grach i rekreacji (m.in. zagadki i logogryfy, kaligrafia jako rozrywka, aktywność i terapia)³¹⁴;
 - Nauki o kulturze fizycznej – m.in. do tańca, dla którego jest inspiracją³¹⁵;
 - Ekonomii – m.in. do produkcji czterech skarbów gabinetu, rękodzieła ludowego, techniki montażu, produkcji szyldów oraz rynku kaligrafii.

Kaligrafowanie w Chinach nie dotyczy więc jedynie sfery związanej ze sztuką i dziedzictwem kulturowym Chin oraz zmierzania do harmonijnej integracji umysłu i ciała³¹⁶, wiązane było i bywa nadal z wieloma innymi obszarami.

3. Cztery skarby gabinetu

Wytwarzanie czterech skarbów gabinetu, przedmiotów – narzędzi pracy kaligrafów, stanowiło niegdyś głównie domenę rzemieślników. Na łamach kart historii Chin, określenie wspomnianych skarbów kojarzone było z konkretnymi obszarami Państwa Środka. Przykładowo za czasów panowania południowej dynastii Tang odnosiło się ono do przedmiotów pochodzących z warsztatów zlokalizowanych głównie w prowincji Anhui [安徽]: pióra Zhuge w Xuancheng [宣城诸葛笔], tuszu Li Tingguimo w Huizhou [徽州李廷圭墨], papieru Chengxintang w Huizhou [徽州澄心堂纸] oraz kamienia pisarskiego Longwei w Wuyuan Huizhou [徽州婺源龙尾砚]. Od czasów panowania dynastii Song w tworzeniu czterech skarbów specjalizowali się również rzemieślnicy zamieszkujący w innych prowincjach, m.in. Gansu [甘肃] i Guangdong [广东]: pióro *xuanbi* [宣笔], tusz *huimo* [徽墨], papier *xuanzhi* [宣纸], kamień pisarski *sheyan* [歙砚] z Anhui oraz kamień pisarski *taoyan* z Gansu [洮砚] i kamień pisarski *duanyan* z Guangdong [端砚]. Warto nadmienić, że znaki sporządzone piórem i tuszem były zazwyczaj podpisywane i stemplowane pieczęcią autora,

³¹³ Zhang J., Tang W.Y., Shi C.Y., Liu Z.H., Wang X., *Chinese Calligraphy and Tourism: From Cultural Heritage to Landscape Symbol and Media of the Tourism Industry*, Current Issues in Tourism, 2008, 11(6), 529–548, <https://doi.org/10.1080/13683500802475836>.

³¹⁴ Zhang J., Tang W.Y., Shi C.Y., Liu Z.H., Wang X., *Chinese Calligraphy and Tourism: From Cultural Heritage to Landscape Symbol and Media of the Tourism Industry*, Current Issues in Tourism, 2008, 11(6), 529–548, <https://doi.org/10.1080/13683500802475836>.

³¹⁵ Iezzi A., *Contemporary Chinese Calligraphy Between Tradition and Innovation*, Journal of Literature and Art Studies, 2013, 3(3): 158–179.

³¹⁶ Goedhuis M., *The Ink art of China*, London 2015.

a w następnej kolejności nierzadko również i kolejnych właścicieli³¹⁷. Oprócz czterech skarbow gabinetu, wśród dodatków kaligraficznych wykonywanych przez rzemieślników, wymienić można również: pieczęcie, podstawki i wieszaki na pióra, podłokietniki, przyciski do papieru, naczynia na wodę, kamienie i inne ozdobny (tworzące m.in. nastrój niezbędny do procesu twórczego) oraz etui/pokrowce na każdy z czterech skarbow gabinetu (zabezpieczające przez uszkodzeniem), itd. – fot. 19.

Do największych, tradycyjnych sklepów oferujących w sprzedaży cztery skarby gabinetu zalicza się Sanduoxuan [三多轩] w Guangzhou, pekiński Rongbaozhai [荣宝斋] i szanghajski Duoyunxuan [朵云轩]. Czterem skarbow gabinetu poświęcane są również targi sztuki, m.in. Krajowe Targi Sztuki Czterech Skarbow [全国文房四宝艺术博览会] oraz powoływane stowarzyszenia – m.in. Chińskie Stowarzyszenie Czterech Skarbow Gabinetu [中国文房四宝协会]³¹⁸. W przestrzeni Internetu dostępne są również informacje na temat strategii rządowych poświęconych czterem skarbow oraz rzemiosłu z nimi związanemu. Powstają one nie tylko z uwagi na fakt, iż cztery skarby prócz wartości artystycznych niosą ze sobą również wartości natury praktycznej, kulturowej i kolekcjonerskiej, rozpoznawane są w kraju i za granicą, ale również z uwagi na problemy, z którymi generalnie mierzą się chińskie rzemiosła tradycyjne. Należą do nich m.in.: kurcząca się przestrzeń rynkowa i niedobór „talentów” rzemieślniczych. Strategie te skupiają się na: zwiększaniu różnorodności, poprawie jakości, tworzeniu marek (regionalnych i krajowych), promowaniu starożytnych technik, ochrony (w tym zrównoważonego rozwoju), dziedziczenia oraz innowacji i rozwoju, unowocześniania rzemiosła i wprowadzania w jego ramach nowych technologii³¹⁹. Tworzone są również filmy promujące tę gałąź rzemiosła chińskiego, jak m.in. wyemitowany przez CCTV Record Channel i Anhui Satellite TV³²⁰. Zdaniem Chen Jianguo [陈建国], prezesa Stowarzyszenia Czterech Skarbow Gabinetu, wprowadzane w życie strategie rządowe skutkują tym, iż w ostatnich latach wartość produkcji czterech skarbow gabinetu przekroczyła 7 miliardów RMB (1 mld USD), powołano 103 mistrzów tego rzemiosła, utworzono 35 klastrów przemysłowych i wykreowano ponad 50 marek³²¹.

³¹⁷ Por. Mazur-Kajta K., Drosik I., *Uwarunkowania popytu na rynku rzemiosła pieczęci chińskich na przestrzeni lat*, [w:] *Rzemiosło w wymiarze, lokalnym, regionalnym i międzynarodowym. Craftsmanship – it's local, regional and international dimension*, red. Musialik W., Śmietaniński R., Studia i Monografie z. 549, Politechnika Opolska, Opole 2020.

³¹⁸ 贾淘文, *四宝工匠让古法制笔工艺重生*,

https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_10317114, dnia 13.09.2021.

³¹⁹ *工业和信息化部关于促进文房四宝产业发展的指导意见*,

http://www.gov.cn/xinwen/2017-01/06/content_5157092.htm, dnia 13.09.2021.

³²⁰ 李军, *《中国文房四宝》: 讲述传承故事 感受文化体温*,

https://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2016-07/18/nw.D110000gmrB_20160718_4-14.htm?div=-1, dnia 13.09.2021.

³²¹ 贾淘文, *新创意新动能新发展 文房四宝迈上新台阶*,

<http://www.ivoicelife.cn/news/9k0q38.html>, dnia 12.09.2021.

Produkcja rzemieślnicza łączy się jednak przede wszystkim z tradycyjnymi wzorami czterech skarbow gabinetu. Ich współczesna wersja, nazywana najbardziej kreatywną, tworzona jest przez młode pokolenie, nawiązujące wprawdzie do elementów bogatego dziedzictwa kulturowego, lecz postrzegające siebie bardziej w kategorii artystów niż rzemieślników. Artyści ci zwracają uwagę zarówno na współczesne trendy, jak i wygodę użytkownika narzędzi kaligrafów³²².

3.1. Wytwarzanie pędzli

Zakłada się, że pędzel przeznaczony do pisania został najprawdopodobniej wynaleziony przez Meng Tian [蒙恬] – budowniczego Wielkiego Muru³²³. Bazując jednak na badaniach archeologicznych okazuje się, że był on używany w Chinach już na początku I w. p.n.e.³²⁴. Od czasów dynastii Yuan pędzle *hu* [湖笔] produkowane w Huzhou [湖州] (prowincja Zhejiang) są najbardziej znaną odmianą pędzli w Chinach. W Shanlian [善琰] pracują dziesiątki tysięcy rzemieślników zajmujących się przemysłem wytwarzania pędzli, którzy każdego roku mogą wyprodukować 8 mln pędzli³²⁵. Natomiast w Jinxian Wengang, nazywanej stolicą pędzli *Huaxia* [华夏笔都] (prowincja Jiangxi) znajduje się ponad 1,4 tys. warsztatów rodzinnych produkujących główki pędzli, zrzeszających ponad 6 tys. osób, zajmujących się ich produkcją.

Pędzle rzemieślnicze składają się z dwóch głównych elementów – główki i trzonka. Oba wykonywane są z naturalnych surowców, przy czym pierwszy m.in. z:

- sierści zwierzęcej (króliczej, jeleniej, owczej, a także piżmaka, konia, kozy, borsuka, szopa, norki, tygrysi, lisa, wydry, wilka, orangutana, świni, myszy, bawoła);
- piór (gęsich, kaczych, kurzych, bażancich);
- wąsów (owczych, szczurzych, ludzkich);
- włosów (ludzkich, np. z pierwszych postrzyżyn dziecka, o znaczeniu dobrowóznym).

Przy produkcji pędzli nie używa się sztucznego włosa. W zależności od materiałów oraz stosowanych proporcji w produkcji główki wyróżnić można

³²² Lin S.M., Ban X., *Study on Cultural and Creative Design of Traditional Chinese Calligraphy Tools in Digital Era*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 515 Proceedings of the 6th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2020): 427–430.

³²³ Künstler M.J., *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 286.

³²⁴ Miklós P., *Malarstwo chińskie. Wstęp do ikonografii malarstwa chińskiego*, Warszawa 1987, s. 20.

³²⁵ 数千根的羊毫才能组成这样一支“湖笔”,

<https://www.tspweb.com/key/%E6%B9%96%E7%AC%94%E4%B8%AD%E7%AC%94%E5%A4%B4%E7%9A%84%E7%BE%8A%E6%AF%AB%E4%B8%BB%E8%A6%81%E6%88%90%E5%88%86.html>, dnia 10.09.2021.

pędzle twarde [硬毫], mieszane [兼毫] i miękkie [软毫]. Okręg Luyi [鹿邑县] odpowiedzialny jest za ponad 70% chińskiej produkcji powiązanej z włosiem z ogonów. Ponad połowa rolników w okręgu jest zaangażowana w tę branżę. Roczna produkcja to 9–10 tys. ton włosia, o wartości 1,1 mld RMB [170 mln USD]. Przychody ze sprzedaży to 1 mld RMB [155,1 mln USD], w ich osiągnięcie zaangażowane jest około 20 tys. gospodarstw domowych i ponad 60 tys. osób³²⁶. Inna typologia zwraca uwagę na wielkość pędzli, wyszczególniając pędzle: duże [大楷], średnie [中楷] i małe [小楷]. Wielkość uzależniona jest od ilości materiału przeznaczanego na główkę i jej długości, jak również wielkości trzonka. Trzonki pędzli tworzone są najczęściej z: bambusa (różnych odmian), drewna (palisandru, drzewa sandałowego, drewna mahoniowego i innych), kości słoniowej, rogów zwierzęcych, jadeitu, kryształu, kruszcu (m.in. złota i srebra), porcelany, itd.

Pędzle z różnych okresów historycznych mają różne struktury i związane są z różnymi technikami wytwarzania, które są mniej lub bardziej zrównoważone w sensie ekonomicznym i ekologicznym (z uwagi na wykorzystywane materiały – m.in. sierść rzadkich zwierząt)³²⁷. Każdy pędzel musi przejść przez 70–120 procesów produkcyjnych, takich jak: selekcja (sklasyfikowanie surowca włosa według długości, grubości, koloru), odłuszczenie, czesanie, stylizacja, wiązanie, układanie, grawerowanie (m.in. nazwy pędzla i producenta na trzonku pędzla, jak również zamawianych sentencji³²⁸) i pisanie (m.in. sprawdzanie wykonania)³²⁹. Każdy proces wymaga długotrwałej i sprawnej obsługi realizacji danego etapu przez rzemieślników. Małe pędzle składają się z około 10 tys. włosów prostych o równej długości³³⁰.

Współcześnie pędzle kaligraficzne przeniknęły również do przestrzeni online³³¹, zwiększając możliwości treningu kaligrafii i jej dostępność dla najmłodszych pokoleń, sprzyjając kultywowaniu umiejętności pięknego stawiania znaków, lecz niekoniecznie wspomagając tradycyjne rzemiosło poświęcone tworzeniu pędzli.

Do rozpoznawalnych medialnie rzemieślników, trudniących się wyrobem tradycyjnych pędzli kaligraficznych zaliczyć można:

³²⁶李瑞才, 制笔工匠刘永杰创出“散卓”新明天, http://www.zhld.com/wap/content/2018-05/11/content_816424.html, dnia 11.09.2021.

³²⁷贾淘文, 四宝工匠让古法制笔工艺重生, https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_10317114, dnia 13.09.2021.

³²⁸【纪检监察人·镜头】匠心湖笔甲天下, http://www.zjsjw.gov.cn/zhuantizhuanlan/jingtoushouji/jingtou/202101/t20210118_3482425.shtml, dnia 13.09.2021.

³²⁹芝兰名笔历代传 工匠精神明珠亮, <http://www.zjzjc.com/show.php?id=35131>, dnia 11.09.2021.

³³⁰手工艺 / 湖笔芳华, <https://www.163.com/dy/article/FG8B3PTL0524D7FH.html>, dnia 10.09.2021.

³³¹Song M.H., Elias T., Mueller-Wittiga W., Chan T.K.Y., *Using the Chinese Calligraphy brush as a tangible user interface tool in virtual heritage scenarios*, Computers&Graphics, 2005, 29: 41–48, <https://doi.org/10.1016/j.cag.2004.11.006>.

- Chen Mingzhu [陈明珠], rzemieślniczkę tworzącą pędzle i pełniącą funkcję kierowniczą w Shao Zhiyan Bi Zhuang [邵芝岩笔庄]. Pani Chen nie tylko wprowadza innowacje do produkcji pędzli, ale i aktywnie udziela się w transmitowaniu dziedzictwa kulturowego. Współpracuje ze szkołami wyższymi w Hangzhou, gimnazjami, szkołami podstawowymi, a nawet przedszkolami (łącznie 20 tys. uczniów), jak również prowadzi zajęcia poświęcone pędzłom i kaligrafii chińskiej dla osób starszych (15 tys. mieszkańców)³³².
- Liu Yongjie [刘永杰], który opracował i wyprodukował ponad 120 odmian pędzli. Jest zwolennikiem obecnej polityki chińskiej skierowanej na innowacje. Dzięki silnemu wsparciu rządu odszedł od rodzinnej tradycji w tym sensie, że uczył omawianej umiejętności przodków, umożliwiając ponad 100 osobom rozwinięcie działalności w obszarze produkcji pędzli. Jego zdaniem rozwój rzemiosła poświęconego produkcji pędzli jest nierozzerwalnie związany nie tylko ze wsparciem polityki rządu, ale i opieką kaligrafów³³³.
- Zhou Pengcheng [周鹏程], zaangażowanego w produkcję pędzli od 59 lat, który wyszczególnia 128 procedur wytwarzania pędzli *wengang* [文港], spośród których prawie wszystkie są wykonywane ręcznie³³⁴.
- Liu Haoqin [刘好勤], rzemieślnika który w 2005 roku założył Xiangcheng Ruyang Liu Pen Industry Co., Ltd. [项城市汝阳刘笔业有限公司] w prowincji Henan. Pędzle jego ręki zostały poddane rygorystycznym procedurom i przeszły 128 procesów, m.in. takich jak sortowanie włosów, odtłuszczenie, depilacja, przycinanie sierści i przycinanie. W 2009 roku osiągnął przychód ze sprzedaży w wysokości 130 mln RMB (20,1 tys. USD). Dwa lata później rzemieślnik ten zaczął planować utworzenie Parku Kultury i Kreatywnego Przemysłu Ruyang Liu Maobi [汝阳刘毛笔文化创意产业园], obejmującego halę wystawową umiejętności tradycyjnych Ruyang Liu, Muzeum pędzli, rynku sztuki kaligrafii i malarstwa, Halę Wystawową Dziedzictwa Niematerialnego itp. W ramach przedsiębiorstwa opracowano ponad 120 odmian pędzli. Roczna produkcja pędzli osiąga 3,3 mln RMB (511,9 tys. USD)³³⁵.
- Yang Songyuan [杨松源], mistrza tworzenia pędzli, który podkreśla, że współcześnie jest wiele spraw, wpływających na rozkojarzenie i rozpraszających podczas nauki rękodzieła. Rzemieślnik ten zwraca uwagę na konieczność robienia notatek podczas nauki rzemiosła tworzenia pędzli, ponieważ nawet najlepsza pamięć potrafi płać figle. Sam wskazuje na własne notatki badawcze, obejmujące 50 tys. słów. Zwraca również uwagę, że dzie-

³³² 芝兰名笔历代传 工匠精神明珠亮, <http://www.zjzcj.com/show.php?id=35131>, dnia 11.09.2021.

³³³ 李瑞才, 制笔工匠刘永杰杰出“散卓”新明天, http://www.zhld.com/wap/content/2018-05/11/content_816424.html, dnia 11.09.2021.

³³⁴ 【中国梦·大国工匠篇】一支毛笔传承百年精神 走近“中国笔王”, <https://m.jxnews.com.cn/jx/system/2018/06/19/016968922.shtml>, dnia 11.09.2021.

³³⁵ 一位制笔工匠的执著坚守--非遗汝阳刘毛笔, <https://kknews.cc/zh-my/culture/ooqjzp.html>, dnia 11.09.2021.

dziectwo pędzli *Hu* wymaga innowacji (m.in. w ramach surowców i procesów produkcyjnych), które winny zaspakajać potrzeby nie tylko strony podażowej, ale i popytowej – kaligrafów, którzy nierzadko sami dostarczają pomysłów na innowacje³³⁶.

- Yao Zhenquan [姚真泉], dyrektora Chińskiego Stowarzyszenia Czterech Skarbów Gabinetu [中国文房四宝协会], Stowarzyszenia Pędzli *Hu* w Huzhou [湖州市湖笔协会], Stowarzyszenia Pędzli *Hu* Shanlian Zhenhu [湖州市湖笔协会]. Pan Yao podkreśla wagę miękkiej siły oddziaływania [*soft power*], która nie tylko jest rozpoznawana ale i akceptowana za granicą ChRL – oprócz międzynarodowych wydarzeń mających miejsce w Chinach, działalność Instytutów Konfucjusza, co również wpływa na zainteresowanie kaligrafią i wartość zamówień pędzli *Hu* z przeznaczeniem na upominki³³⁷.

3.2. Wytwarzanie tuszu

Głównym składnikiem tuszu [墨] są: sosnowa sadza (odpowiedzialna za ciemny kolor), olej z drzewa *tong* i naturalne kleje (wpływające na konsystencję) wzbogacane o dodatek aromatyzujący (np. piżmo, goździki oraz zioła stosowane w medycynie chińskiej). Niegdyś drogą eksperymentowania dodawano również sproszkowane perły i nefrytowy pył. Pochodzenie rękodziela Huizhou [徽州] jest nierozzerwalnie związane z unikalnymi zasobami naturalnymi, m.in. wysokiej jakości sosnami, których zasoby zostały mocno wyeksploatowane. Roztwór kleju z węglem tworzy mieszankę przypominającą ciasto, która poddawana jest żmudnym i długotrwałym procesom mieszania, ugniatania i gotowania³³⁸. Uzyskana masa jest modelowana w formy, w których zastyga. Tusz formowany jest najczęściej w formy pałeczek, tabliczek i graniastosłupów. Górna powierzchnia tabliczek często jest ozdabiana inskrypcjami, ornamentem, obrazkami – motywami roślinnymi, znakami dobrowróżnymi, wizerunkami postaci, znakami firmowymi, nazwiskiem wytwórcy i datą produkcji. Gotowy produkt ma kolor czarny, intensywny i błyszczący, stosowany podczas kreślenia znaków nie pozostawia „aureoli” i nie skleja główki pędzla, ponadto posiada piękną formę i wzornictwo. Rzemiosło wytwarzania tuszu integruje więc w sobie elementy m.in. malarstwa, kaligrafii, rzeźby i modelarstwa. Najstarsze zachowane traktaty, zawierające receptury produkcji tuszu, pochodzą z V w. Rozpoczęcie produkcji tuszu w Huizhou nastąpiło za czasów panowania dynastii Tang, której władcy upodobał sobie twórczość kaligrafów i malarzy.

³³⁶ 施紫楠, 笔尖上的轻工“大国工匠”: 一辈子只从事一个行当, http://www.nxnews.net/ms/jyzx/202101/t20210104_6990971.html, dnia 11.09.2021; 杨松源, 只为留住笔尖上的美, http://www.clii.com.cn/qgdggj/sjgj/201903/t20190326_3926818.html, dnia 11.09.2021; 笔尖上的轻工“大国工匠”: 一辈子只从事一个行当, <http://www.chinanews.com/m/sh/2021/01-03/9377571.shtml>, dnia 10.09.2021.

³³⁷ 【工美集专访】浙江湖州湖笔工匠姚真泉: 成就湖笔为邦交国礼,

https://www.zjaca.com/news_details_3715.html, dnia 10.09.2021.

³³⁸ Swider J.R., Hackley V.A., Winter J., *Characterization of Chinese ink in size and surface*, *Journal of Cultural Heritage*, 2003, 4: 175–186.

Rzemiosło związane z wytwarzaniem tuszu ukształtowało się więc głównie dzięki przemysłowi kulturalnemu³³⁹. Produkcja tuszu znacząco rozwinęła się pod panowaniem dynastii Song. Sztuka wyrobu tuszu osiągnęła najwyższe stadium w XII w.³⁴⁰. W tym okresie stało się modne kolekcjonowanie tuszu, a samo słowo *tusz* [墨] wpłynęło na rozwój języka chińskiego. Tworząc m.in. takie związki frazeologiczne jak: *morze atramentu* [墨海] – *wszechstronne wykształcenie* oraz *rozpuszczony tusz* [墨汁] – *talent pisarski*. Tusze ozdobne kolekcjonowane są głównie ze względu na dwa elementy: motyw przewodni oraz kształt (formę)³⁴¹. Produkcja tuszu rozwijała się również za panowania kolejnych dynastii, m.in. Ming i Qing³⁴². Podczas panowania tej ostatniej, nastąpił rozwój rynku rzemiosła tuszowego³⁴³. W 2006 r. techniki produkcji tuszu zostały włączone na listę krajowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W ostatnich dziesięcioleciach tusz nie jest już tak popularnym produktem jak kiedyś, z uwagi na powyższe w ciągu ostatnich 50 lat, produkcja większości fabryk tuszu gwałtownie spadła³⁴⁴. Pomimo tych spadków, sektor ten wciąż stanowi miejsce pracy dla wielu rzemieślników. Przykładowo w 2016 r. w samym mieście Huangshan [黄山] w prowincji Anhui zatrudnionych było około 16 tys. pracowników zaangażowanych w produkcję tuszu³⁴⁵. Jego wytwarzanie składa się z 11 procedur, m.in.: wykrawania, klejenia, bicia (około 100 tys. uderzeń umożliwiających zmieszanie składników), ważenia, formowania, suszenia (przeważnie 4 miesiące, ale niekiedy nawet przez rok), woskowania, polerowania, przycinania, zdobienia (m.in. grawerowania i malowania) oraz kontroli jakości³⁴⁶. Każdy z etapów wymaga zaangażowania wysiłku, precyzji wykonania, a nawet siły fizycznej. Zdaniem mistrza Dong Yu'an [董玉安] najbardziej żmudnym elementem tworzenia tuszu jest jego rafinacja, przeprowadzana w palarni przy wysokim temperaturach. Rzemieślnik ten określa pracę jako brudną i męczącą, jednakże w miarę jej wykonywania zwiększa się szacunek i sympatię do rzemiosła i samego tuszu. Podsumowując to sformułowaniem *jeśli nie czujesz zapachu tuszu przez jeden dzień, nie będziesz miał apety-*

³³⁹ 在徽州，尋訪工藝千年，

<https://min.news/culture/dbefc3fe9ec2b648fcce9f462b3a40dc.html>, 09.09.2021.

³⁴⁰ Wetzel A., *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008, s. 105.

³⁴¹ 本帖最后由 黄山知名导游, <http://www.huangshanonline.com/thread-18861-1-1.html>, dnia 09.09.2021.

³⁴² 晋华, 千锤万杵 一锭徽墨初始成, <http://www.ccpvip.com/m/wx.php?aid=13412>, dnia 09.09.2021.

³⁴³ 徽墨是一种综合性的艺术珍品, 它在古代有着怎样的美誉?, <https://www.lsbkw.com/zh-my/wsyl/349762.html>, dnia 09.09.2021.

³⁴⁴ 墨锭 徽墨精粹: “文革”徽墨, <https://m.zhonghaodzby.com/caijing/126868.html>, dnia 09.09.2021.

³⁴⁵ 徽墨是一种综合性的艺术珍品, 它在古代有着怎样的美誉?, <https://www.lsbkw.com/zh-my/wsyl/349762.html>, dnia 09.09.2021.

³⁴⁶ 安徽歙县: 工匠精神传承徽墨技艺, http://www.xinhuanet.com/culture/2017-09/06/c_1121611632_4.htm, dnia 10.09.2021; 晋华, 千锤万杵 一锭徽墨初始成, <http://www.ccpvip.com/m/wx.php?aid=13412>, dnia 09.09.2021.

tu/smaku przez trzy dni [“一日不闻墨香，三天不知食味。”]³⁴⁷. Dodatkowo można jeszcze określić tą rodzącą się sympatię do tuszu słowami: jeśli ktoś jest bardzo na czymś skupiony i wszystko podporządkowuje jednemu celowi (wyrabianiu tuszu), to nie jest dla niego ważne nic innego, nawet jedzenie.

W fabrykach tuszu, gdzie również zatrudniani są rzemieślnicy, nie każdy etap produkcji wykonywany jest ręcznie. Maszyny wspomagają człowieka szczególnie w procesach związanych z mieszaniem składników (więc wymagających wyjątkowej siły fizycznej), zapalaniem lamp (z uwagi na poprawę wydajności) oraz formowaniem tłoczonym (oszczędność surowców). Grawerowanie odbywa się jednak w pełni ręcznie. Rzemieślnik Zhang Weimin [章伟民] jest zdania, iż tradycyjne rzemiosło tuszu może zniknąć za czterdzieści do pięćdziesięciu lat. Z jednej strony rosną ceny surowców i siły roboczej, rynek się nie powiększa, a z drugiej coraz mniej młodych osób jest zainteresowanych wykonywaniem pracy fizycznej, określanej jako męcząca i brudna. Osoby, które są specami w rzemiosle, osiągnęły już wiek poprodukcyjny. Ponadto cena jednej (nie kolekcjonerskiej) kostki tuszu to wydatek rządu kilkunastu RMB, co nie wpływa na zwiększanie się zysków z produkcji tuszu³⁴⁸.

Aby uzyskać tusz w postaci płynnej, należy zeszkrobać część tabliczki tuszu i rozrobić go w wodzie, bądź też nalać wody do płaskiego naczynia (kamienia tuszowego), w którym ruchem kolistym należy pocierać tabliczką tuszową.

Tusz wykorzystywany jest nie tylko w tworzeniu kaligrafii, ale również w malarstwie (wówczas bywa uszlachetniany pięcioma pigmentami mineralnymi: czerwonym, żółtym, niebieskim, zielonym i białym), w tworzeniu rysunku przemysłowego, sztukach dekoracyjnych, wytwarzaniu porcelany, medycynie chińskiej (jako zamiennik dla węgla³⁴⁹) i innych³⁵⁰. Przeznaczany bywa również na prezenty oraz upominki. Niektóre z egzemplarzy przekazywane są z pokolenia na pokolenie.

3.3. Wytwarzanie papieru

Przed wynalezieniem papieru znaki były złobione rylcem w glinie, kościach, w kamieniu i w bambusie. Stosowano również deszczułki/tabliczki bambusowe, które wiązano konopijskim sznurkiem, tworząc odpowiednik bambusowego zwoju lub księgi (złożone w odpowiednik harmonijki). Deszczułki te wykorzystywano najprawdopodobniej już od II w. p.n.e. do sporządzania dokumentów państwowych i prywatnych³⁵¹. Przygotowanie tabliczek polegało nie tylko na selekcji bambusa, obraniu go z zewnętrznej warstwy, ale również na wygładzeniu jego powierzchni, pocięciu i wysuszeniu. Następnie znaki pisane były na

³⁴⁷ 信有人間翰墨香--老胡開文墨廠探訪徽墨匠人, <https://aijianggu.com/collect/14683.html>, dnia 14.09.2021.

³⁴⁸ 制墨·賞墨·惜墨, <http://www.izhsh.com.cn/cover/308/3248.html>, dnia 09.09.2021.

³⁴⁹ Klejnowski-Różycki D., *Filozofia sztuki chińskiej*, Śląska Szkoła Ikonograficzna, Warszawa-Zabrze 2015.

³⁵⁰ 晋华, 千錘万杵一錠徽墨初始成, <http://www.ccpvip.com/m/wx.php?aid=13412>, dnia 09.09.2021.

³⁵¹ Wetzel A., *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008, s. 98.

jedwabiu, wskazuje na to sam znak *papiert* [纸], którego główny element [纡] to symbol *jedwabiu* [丝]. Początkowo do jego wytworzenia używano zniszczonych kokonów jedwabników, startych na miazgę i rozprowadzonych na bambusowych matach. Cai Lun [蔡伦] z okresu wschodniej dynastii Han, uchodzi za twórcę tańszego w produkcji papieru, wykonanego ze starych sieci rybackich. Skład papieru zmieniał się z biegiem lat, wprowadzano nowe składniki, eksperymentowano. W skład papieru wchodziły m.in. łodygi traw, łodygi hibiskusa, słoma ryżowa, konopie, kora drzew (morwowego, sandałowego), włókna bambusowe, ratan, wodorosty, itd. W produkcji papieru znaczenie ma również jakość wody. Jego jakość znacznie wzrosła pod koniec okresu Han³⁵². W IV w. papier całkowicie wyparł bambusowe tabliczki³⁵³. Za panowania dynastii Song w skład papieru wchodziła kora drzewa morwowego. Technika produkcji papieru różniła się w zależności od regionu, w którym powstawał. Wynalezienie druku wymusiło kolejne innowacje w celu produkcji papieru grubszego, przystosowanego do metalowych bloków czcionek. Sam papier skierowany był nie tylko do osób potrafiących kaligrafować, ale również dla malarzy, urzędników (papier sam w sobie stanowił pieniądz, to nim płacono niegdyś daniny i podatki; pod tworzenie dokumentów prawnych, rządowych i w celach komunikacji ze środowiskiem religijnym), pracowników mennic (pieniądz papierowy dynastii Tang), jak również innych rzemiosł (produkcja kapeluszy, map topograficznych i wojskowych, zbroi, okien, parawanów, prześcieradeł, zasłon i ubrań³⁵⁴). Tao Li przybliży charakterystykę papieru określanego jako chiński – dotyczą one następujących warunków³⁵⁵:

- miazga wykonana jest z włókien roślinnych, pozyskiwanych z dzikich lub uprawnych roślin;
- związany jest z tradycją ręcznego wytwarzania papieru;
- pulpa zawiera dodatek ekstraktów roślinnych;
- w tworzeniu arkuszy zostały zastosowane formy.

Za panowania dynastii Qing za „króla papieru” został uznany papier *xuan* z prowincji Anhui, który przeznaczany był głównie dla kaligrafów i malarzy. Papier *xuan* nie jest tak miękki i chłonny jak jego bardziej nowoczesne odpowiedniki³⁵⁶, opisywany jest również jako papier gęsty, odporny na pocieranie, a nawet starzenie³⁵⁷.

³⁵² Cartwright M., *Paper in Ancient China*, <https://www.worldhistory.org/article/1120/paper-in-ancient-china/>, dnia 18.08.2021.

³⁵³ Kajdański E., *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 185.

³⁵⁴ Cartwright M., *Paper in Ancient China*, <https://www.worldhistory.org/article/1120/paper-in-ancient-china/>, dnia 18.08.2021.

³⁵⁵ *Chinese Paper as Writing Support: Terminology and Standards*, The Centre for the Study of Manuscript Cultures, University of Hamburg, <https://www.manuscript-cultures.uni-hamburg.de/cal-details/Chinese%20workshop-programme%20final.pdf>, dnia 19.08.2021.

³⁵⁶ Qian Z.Z., Fang D.S., *Towards Chinese Calligraphy*, Macalester International, 2007, 18: 100–125.

³⁵⁷ “文房四宝”焕发新生机,

http://ah.wenming.cn/yinxiang/201409/t20140906_2163919.shtml, dnia 09.09.2021.

Współczesna produkcja papieru w sposób tradycyjny polega na zebraniu surowców niezbędnych do przygotowania masy, ich oczyszczaniu oraz moczeniu w celu oddzielania włókien, gotowaniu i rozbijaniu (zmiękczeniu), równomiernym pokrywaniu powierzchni formy³⁵⁸, suszeniu oraz cięciu. Procesy połowu i suszenia są procesami określanymi jako najważniejsze w tworzeniu papieru. Zdolne osoby mogą opanować sztukę poławiania w ciągu trzech lat. Rzemieślnicy-poławiacze papieru pracują w dwuosobowych zespołach, stojących na zewnątrz koryta i powtarzających ruchy zginania i prostowania kończyn, używając bambusowych zastów do wyciągania pulpy z papierowego koryta, po czym następuje odrywanie jej i staranne układanie. Z uwagi na to, że istnieje ponad 100 rodzajów papieru ryżowego, poławiacze muszą poznać specyfikę każdej z nich, dynamikę zawiesiny wodnej, specyfikę dotyku oraz mniejsze niuanse. Rzemieślnik Zhou Donghong [周东红] w ciągu ponad 30 lat pracy przy wytwarzaniu papieru miał pod swoimi skrzydłami 30 uczniów. Zauważa jednak, że z roku na rok liczba nowych pracowników zajmujących się połowem papieru w przemyśle papieru ryżowego spada³⁵⁹. Rzemieślnik ten zwraca również uwagę na liczne trudności związane z pracą wyławiacza papieru. Czynności są czasochłonne, wymagają niekiedy 12–15 h pracy dziennie. Ponadto nie jest to praca obojętna dla kondycji zdrowotnej – wyjątkowo obciąża ręce. Ręczna produkcja 300 tys. kawałków papieru ryżowego oznacza powtarzanie czynności łowienia papieru ponad tysiąc razy dziennie. Sprawia to m.in., że skóra dłoni i przedramion staje się szorstka i pożółkła, odczuwalne są bóle stawów³⁶⁰, ponadto podczas pracy w zimie możliwe są odmrożenia i opuchnięcia, natomiast latem i jesienią – owrzodzenia³⁶¹. Rzemieślnik Mao Shengli [毛胜利] wskazuje ponadto na inne trudności pracy z papierem. Podkreśla m.in. trudność niektórych ręcznych czynności wykonywanych w pomieszczeniach, w których ponadto temperatura przekracza 40°C, bez możliwości włączenia wentylatora. W trakcie jednego dnia w samej suszarni rzemieślnik pokonuje dystans 10 km. Do zajęć określanych jako wyjątkowo ciężkie zalicza się również umieszczanie arkuszy na przeznaczonych dla nich półkach – trudność związana z przewracaniem 1 tys. kg papieru bez jego uszkodzenia³⁶².

³⁵⁸ Helman-Ważny A., *More than meets the eye: Fibre and Paper Analysis of the Chinese Manuscripts from the Silk Roads*, STAR: Science&Technology of Archaeological Research, 2016, 2(2): 127–140, <https://doi.org/10.1080/20548923.2016.1207971>.

³⁵⁹ 胡方玉, “大国工匠”周东红和宣纸的故事, <http://www.xcszx.gov.cn/show/?id=11948>, dnia 14.09.2021.

³⁶⁰ “捞纸大师”周东红,

http://www.wenming.cn/sbhr_pd/hr365/jyfx/201704/t20170426_4208942.shtml, dnia 15.09.2021; 张岳, 周东红: “大国工匠”传承宣纸绝活,

<http://character.workercn.cn/30537/201605/16/160516092531892.shtml>, dnia 15.09.2021.

³⁶¹ 胡方玉, “大国工匠”周东红和宣纸的故事, <http://www.xcszx.gov.cn/show/?id=11948>, dnia 14.09.2021.

³⁶² 大国工匠毛胜利: 专注晒纸三十年, https://www.sohu.com/a/478512027_121106991, dnia 15.09.2021.

Produkcja papieru obejmuje 108 procesów. Ręcznie wykonywanych jest około 80%, m.in. procesy związane ze zbieraniem, suszeniem i cięciem. Mieszanie wykonywane jest przy użyciu maszyn. W jego produkcji wykorzystywana jest m.in. słoma ryżowa, kora sandałowa oraz woda źródłana³⁶³.

Przed wojną antyjapońską branża związana z przemysłem papierniczym *xuan* zatrudniała 25 tys. pracowników³⁶⁴. Zdaniem Zhuang Zhong, Ding Lan i Li Haizheng, chiński przemysł papierniczy od 1978 r. doświadczył gwałtownego rozwoju. Pomimo tego potencjał dla rynku papieru w Chinach jest nadal olbrzymi. Wynika to m.in. z faktu, iż Chiny, kojarzone przez wielu z produkcją papieru, same produkty papierowe i tekturowe importują³⁶⁵. Powyższe dotyczy jednak nie tylko produktów rzemieślniczych, ale również wykonywanych na skalę masową, w pełni maszynowo. Na drugim biegunie odnaleźć można opinie, iż produkcja papieru zmaga się ze wzmożoną konkurencją i rosnącymi kosztami pracy. Maszyny poprawiają wydajność i wpływają na obniżanie kosztów produkcji, niemniej jednak praca ta opisywana jest jako monotonna, a więc mało atrakcyjna dla młodego pokolenia – potencjalnych rzemieślników. Z tego powodu stopniowe zastępowanie ludzi maszynami i pełne wkraczanie w epokę 4.0 staje się nieuniknione, aby sprostać popytowi i pozostać na rynku. Jest to również zadanie nie należące do łatwych, ponieważ doświadczeni rzemieślnicy, bazujący na własnym wieloletnim doświadczeniu, postępują na podstawie parametrów ocenianych własnymi zmysłami (wzrokiem i dotykiem), a nie danymi pozyskanymi komputerowo³⁶⁶. Przemysł papieru ryżowego jest niewątpliwie jednym z głównych filarów ekonomii hrabstwa Jing [涇县], z roczną sprzedażą przekraczającą 300 mln RMB (46,5 mln USD)³⁶⁷.

Rzemiosło związane z produkcją papieru nie jest więc rzemiosłem statycznym. Na kartach historii wielokrotnie ewaluowało, wprowadzając nowe elementy i technologie³⁶⁸. Rzemiosło wytwarzania papieru *xuan* zostało wpisane na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Wśród działań skierowanych w celu jego podtrzymywania wymienić można m.in. wdrożenie planu działania dotyczącego rewitalizacji papieru *xuan*, utworzenie Parku Kultury Chińskiego Papieru Ryżowego (będącego bazą transferu i szkoleń), powołanie Stowarzyszenia Chińskiego Papieru Ryżowego Jingxian³⁶⁹, jak również

³⁶³ 安徽, 宣纸工匠的现代转型: 订制产生大效益, <http://www.ahcid.com/ahwc/p/4531.html>, dnia 09.09.2021.

³⁶⁴ “文房四宝”焕发新生机, http://ah.wenming.cn/yinxiang/201409/t20140906_2163919.shtml, dnia 09.09.2021.

³⁶⁵ Zhuang Z., Ding L., Li H.Z., *China's Pulp and Paper Industry: A Review*, https://cpbis.gatech.edu/files/papers/CPBIS-FR-08-03%20Zhuang_Ding_Li%20FinalReport-China_Pulp_and_Paper_Industry.pdf, dnia 19.08.2021.

³⁶⁶ 安徽, 宣纸工匠的现代转型: 订制产生大效益, <http://www.ahcid.com/ahwc/p/4531.html>, dnia 09.09.2021.

³⁶⁷ “文房四宝”焕发新生机, http://ah.wenming.cn/yinxiang/201409/t20140906_2163919.shtml, dnia 09.09.2021.

³⁶⁸ 宣纸工匠的现代转型, <https://kknews.cc/culture/np34468.html>, dnia 09.09.2021.

³⁶⁹ 宣纸发展简史, <http://www.ahjxzx.gov.cn/d/2778.html>, dnia 15.09.2021.

wprowadzanie medialnych akcji – np. ręczne tworzenie dużych arkuszy papieru *sanzhangsan* [三丈三] o szerokości 3,6 m i długości 11 m, przy którego wytwarzaniu zaangażowane są aż 52 osoby³⁷⁰. Cena jednego arkusza wynosi 10 tys. RMB (1551 USD)³⁷¹.

3.4. Wytwarzanie kamieni tuszowych

Kamień tuszowy służy do wyrabiania płynnego tuszu i otrzymania jego pożądanego konsystencji. Kamienie te nazywane bywają również kamieniami pisarskimi, atramentowymi, jak również kałamarzami. Określane bywają jako te najcenniejsze spośród czterech skarbów gabinetu³⁷². Od nich w dużej mierze zależy jakość i konsystencja rozartego tuszu, co przekłada się na jakość kaligrafii³⁷³. Ręcznie wyrabiany kamień tuszowy charakteryzuje się m.in. ich: głęboką barwą i połyskiem oraz tym, iż w trakcie użytkowania nie przykleja się od do pędzla, jest trwałe, odporny na działanie szkodników oraz charakteryzuje się silnym zapachem³⁷⁴. Cenne egzemplarze, porównywane do biżuterii, przekazywane są z pokolenia na pokolenie, posiadają również wielką wartość kolekcjonerską. Moda na kolekcjonowanie kamieni *duan* rozpoczęła się za czasów panowania dynastii Song. Trend ten osiągnął swój szczyt w czasach dynastii Ming i Qing³⁷⁵. Rozwój tego rzemiosła uzależniony był od popularności przemysłu papierniczego oraz rozwoju druku.

Najbardziej znane kamienie tuszowe w Chinach to: *duanshi yan* [端石砚] – kamień z Duanxi w prowincji Guangdong, *she yan* [歙砚] – kamień z powiatu w She w prowincji Anhui, *tao he yan* [洮河砚] – kamień z południa prowincji Gansu oraz *chengni yan* [澄泥砚] – kamień z prowincji Henan i w prowincji Shanxi. Są one cenione z uwagi na trzy rodzaje wartości³⁷⁶:

- praktyczną;
- estetyczną – m.in. możliwość tworzenia zgodnie z naturalnymi teksturami kamieni, możliwość doboru ich koloru, różnorodności materiału i kształtu,

³⁷⁰ 【大国工匠】毛胜利：坚守宣纸制作古法，

<http://news.cctv.com/2016/10/04/ARTIau2KYKf8CTJMtZc6xAc8161004.shtml>, dnia 15.09.2021.

³⁷¹ 【剔透3-纸】笔墨纸砚文化之旅——第九期海峡两岸大学生文化体验营，<https://iashr.bnu.edu.cn/tzgg/51169.html>, dnia 12.09.2021.

³⁷² Qian Z.Z., Fang D.S., *Towards Chinese Calligraphy*, Macalester International, 2007, 18: 100–125.

³⁷³ Klejnowski-Różycki D., *Filozofia sztuki chińskiej*, Śląska Szkoła Ikonograficzna, Warszawa–Zabrze 2015.

³⁷⁴ 百年修得一工匠，千年修得一艺人，https://www.sohu.com/a/249805198_383516, dnia 14.09.2021.

³⁷⁵ 正涛、晓笛，到肇庆来一次“砚遇”之旅吧！感悟端砚文化的博大精深！，<https://page.om.qq.com/page/OJhm3AnpXjaN76n75Fz93qw0>, dnia 15.09.2021.

³⁷⁶ 广东博物馆有两方珍贵的砚台，但很多懂行的人说：可惜少了一块，https://twgreatdaily.com/zh-cn/sHovf3MBiuFnsJQVo_26.html, dnia 15.09.2021.

jak również osiągnięcia artystycznej harmonii pomiędzy człowiekiem a naturą³⁷⁷;

- niedoboru – kurczących się i nadeksplorowanych zasobów kamienia.

Pierwsze kamienie tuszowe były wykonane właśnie z kamienia. Po wynalezieniu sztucznego atramentu (dynastia Han) pojawiły się również kamienie tuszowe miedziane i ceramiczne (w tym z gliny i porcelanowe)³⁷⁸ oraz z laki. Kamień do tuszu – czy to o kształcie okrągłym, owalnym bądź czworokątnym – ma dwie główne części: *kopiec/pagórek* [丘] lub *grzbiet* [冈], na którym rozciera się pędzlem tusz, znajdujący się w części nazywanej *morzem* [海]³⁷⁹.

Kamienie tuszowe *duan* powstawały w Duanzhou [端州] (Zhaoqing [肇庆]) na początku panowania dynastii Tang. Kamienie *duan* występują w wielu odcieniach, m.in. niebieskoszarym, ciemnoszarym, fioletowo-niebieskim i fioletowym. W czasach dynastii Ming i Qing rzemiosło *duan* osiągnęło swój szczytowy rozwój³⁸⁰. Produkcja tych kamieni tuszowych wiąże się z wieloma procesami, takimi jak m.in.: wybór materiału, cięcie, projektowanie i rysowanie, grawerowanie, polerowanie, dopasowanie etui, szlifowanie, zastosowanie atramentu, odbarwianie, woskowanie i pakowanie³⁸¹. Zdaniem rzemieślnika Du Yongsheng [杜永胜] najtrudniejsze jest tworzenie rysunków projektowych w oparciu o kształt i fakturę kamienia³⁸². Natomiast rzemieślnik Li Keng [黎铿] podkreśla wagę estetycznej strony kamieni tuszowych, które jego zdaniem „(...) muszą być ładne, nie mogą być tandetne, w przeciwnym razie jak mogłyby być godne daru natury”. W jego opinii projektowanie koncepcyjne zajmuje tydzień czasu, natomiast wykonanie – miesiąc przy zaangażowaniu 8 h pracy dziennie³⁸³.

Obecnie w Zhaoqing, nazywanym *kamienną stolicą Chin* [中国砚都], istnieje ponad 2 tys. firm związanych z kamieniami tuszowymi, w których zatrudnionych jest ponad 10 tys. pracowników, w tym mistrzów tworzenia kamieni tuszowych oraz mistrzów sztuki i rzemiosła. Do mistrzów tego rzemiosła zalicza się m.in.: Liu Yanliang [刘演良], Li Keng [黎铿], Zhang Qingming [张庆明],

³⁷⁷ 中国文房四宝制砚艺术大师 刘演良, <http://47.107.78.136/mingjiangfengcai/info-852.html>, dnia 13.09.2021.

³⁷⁸ 端砚的材质是什么石头, <http://373479.com/cz/jertujetmotjeotghjiocomjgrhtgjiogtujhrrgmjhrrogjeourbjvthr/>, dnia 16.09.2021.

³⁷⁹ Klejnowski-Różycki D., *Filozofia sztuki chińskiej*, Śląska Szkoła Ikonograficzna, Warszawa-Ząbrze 2015.

³⁸⁰ 肇庆出产的这种千年“宝物”是书香标配，却遭疯狂盗采濒临枯竭.

<http://static.nfapp.southcn.com/content/201704/23/c385578.html>, dnia 15.09.2021.

³⁸¹ “工匠精神”涵养时代“砚气”, <http://www.slddy.com/Item/Show.asp?m=1&d=2974>, dnia 15.09.2021.

³⁸² 锲而不舍 卓尼制砚师的工匠心, <http://www.newsrc.com/news/folder147/2018-11-23/372473.html>, dnia 15.09.2021.

³⁸³ “工匠精神”涵养时代“砚气”, <http://www.slddy.com/Item/Show.asp?m=1&d=2974>, dnia 15.09.2021.

Liang Hongjian [梁弘健] i Liang Jinling [梁金陵]³⁸⁴. Przykładowo rzemieślnik Kong Fanzhan [孔凡湛] w 2015 r. osiągał miesięcznym dochód w wysokości ponad 10 tys. RMB (1551 USD)³⁸⁵.

W 2006 roku techniki tworzenia kamieni tuszowych *duan* zostały wpisane na narodową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego³⁸⁶. W celu transmisji dziedzictwa kulturowego produkcji kamieni tuszowych organizowane są konkursy takie jak Krajowy Konkurs Rzeźbienia Kamieni tuszowych Czterech Skarbów Gabinetu [全国文房四宝用品制作职业技能竞赛砚雕首赛] w hrabstwie She prowincji Anhui [安徽歙县]³⁸⁷. Prowadzone są także szkolenia oraz nawiązywana jest współpraca pomiędzy szkołami, akademiami artystycznymi i przedsiębiorstwami w celu podnoszenia umiejętności tworzenia kamieni tuszowych oraz dostosowywaniu oferty do zmieniającego się rynku. Ponadto rozpoczęto szereg innych aktywności promujących to rzemiosło, takich jak m.in. zrzeszenie 12 chińskich mistrzów w celu przygotowania przez nich opowieści o pobożności synowskiej, przedstawionych na wykonanych w różnych stylach kamieniach tuszowych. Przedsięwzięcia promującego zarówno kulturę kamieni tuszowych, jak również tradycyjne elementy kultury chińskiej³⁸⁸.

4. Podsumowanie

Kaligrafia to połączenie wartości praktycznej i artystycznej, będącej jednocześnie przekazem tradycyjnej kultury chińskiej. Także potrzebne do stworzenia kaligrafii cztery skarby chińskiego gabinetu reprezentują zarówno artystyczne zainteresowania uczonych, jak i twórczość rzemieślników. Niosą także ze sobą styl i ducha tradycyjnej chińskiej kultury. Niegdyś stanowiły element obowiązkowy na biurkach literatów, kaligrafów i malarzy.

Chińska kaligrafia przechodzi obecnie metamorfozę³⁸⁹. W licznych artykułach zawarte są sugestie, aby wzmocnić w Chinach nauczanie kaligrafii (przede wszystkim na poziomie collegów) i zachęcić bardziej wykwalifikowanych nauczycieli do oferowania obieralnych kursów kaligrafii³⁹⁰. Również stosowanie

³⁸⁴ 三度卫冕“中国砚都”肇庆为粤港澳大湾区注入千年文化底蕴, http://gd.ifeng.com/a/20190401/7351889_0.shtml, dnia 15.09.2021.

³⁸⁵ 卢舒曼, 端砚业“联姻”高校效益“合聚变”,

<http://www.xjrb.com/2015/1118/286441.shtml>, dnia 15.09.2021.

³⁸⁶ 正涛、晓笛, 到肇庆来一次“砚遇”之旅吧! 感悟端砚文化的博大精深!,

<https://page.om.qq.com/page/OJhm3AnpXjaJn76n75Fz93qw0>, dnia 15.09.2021.

³⁸⁷ 大国工匠 | 砚雕传承人冯长文杀进全国文房四宝用品制作职业技能竞赛决赛,

<https://www.163.com/dy/article/FND3VI9M0544AULT.html>, dnia 15.09.2021.

³⁸⁸ 彭志强, 黄雪丽, 二十四孝端砚: 文化创意产品或成投资收藏新宠,

https://m.cqn.com.cn/wh/content/2016-05/10/content_2902952.htm, dnia 15.09.2021.

³⁸⁹ Iezzi A., *What is “Chinese Modern Calligraphy”? An Exploration of the Critical Debate on Modern Calligraphy in Contemporary China*, *Journal of Literature and Art Studies*, 2015, 5(3), 206–216, <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2015.03.007>.

³⁹⁰ Yang Y.P., *The Countermeasures for Calligraphy Education in Colleges and Universities of Yunnan Province*, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol-

rozwiązań przedstawiania kultury chińskiej poprzez współczesne projektowanie³⁹¹ daje perspektywy młodym pokoleniom rzemieślników. Oprócz narzędzi online wspomagających naukę pięknego pisania znaków chińskich, także czterech skarbów gabinetu wytwarzanych na skalę masową, ręcznie wytwarzane produkty mogą docierać nadal do grupy zainteresowanych odbiorców, kupowanych indywidualnie bądź w zestawach.

Można dostrzec wzajemne dopełnianie się pracy rzemieślnika tworzącego skarby chińskiego gabinetu i artysty wykonującego kaligrafię. Potencjalne możliwości artysty–kaligrafa i potrzebny mu klimat twórczy są motywujące dla rzemieślnika. Z kolei sztuka rzemieślników wytwarzających ręcznie każdy z czterech skarbów kaligrafa przekłada się nie tylko na ergonomię użytkownika, ale przede wszystkim na tworzenie miejsca pracy kaligrafa, sprzyjającego skupieniu i twórczości artystycznej oraz finalnie na jakość i estetykę wykonania kaligrafii oraz jej artyzm. W ten właśnie sposób zmysł artystyczny rzemieślnika i trud wkładany w wytwarzanie poszczególnych skarbów wzbogacać może dzieło kaligrafa. Młode pokolenie rzemieślników, twórców skarbów chińskiego gabinetu, ma jak się wydaje – odpowiednio zachęcane – perspektywę ekonomicznego sukcesu oraz możliwość współdziałania w przekazie artystycznym i kulturowym.

Bibliografia

- [1] *Berkshire Encyclopedia of China*, Berkshire Publishing Group, Great Barrington, Massachusetts 2009.
- [2] BUTUCEA M.: *Calligraphy as psychotherapy for well-being state*, The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, EDU WORLD 2018 The 8th International Conference, 129-135, <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.08.03.15>.
- [3] *Chinese Paper as Writing Support: Terminology and Standards*, The Centre for the Study of Manuscript Cultures, University of Hamburg, <https://www.manuscript-cultures.uni-hamburg.de/cal-details/Chinese%20workshop-programme%20final.pdf>, dnia 19.08.2021.
- [4] CARTWRIGHT M.: *Paper in Ancient China*, <https://www.worldhistory.org/article/1120/paper-in-ancient-china/>, dnia 18.08.2021.
- [5] CIEŚLIK E.: *Dużo szumu o chiński spis*, <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8184775,duzo-szumu-o-chinski-spis.html>, dnia 18.08.21.
- [6] DAI Y.: *Research on the Application of Computer Multimedia in Calligraphy Education*, Journal of Physics: Conference Series 1915, 2021, 032019, <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1915/3/032019>.

ume 555 Proceedings of the 1st International Conference on Education: Current Issues and Digital Technologies (ICECIDT 2021), 194–198.

³⁹¹ Yin L.J., *The organic combination of calligraphy art and environmental design opens up a new path for the development of contemporary calligraphy*, 2020 Asia Conference on Geological Research and Environmental Technology IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 632 (2021) 052043, <https://doi.org/10.1088/1755-1315/632/5/052043>.

- [7] DONG J., XU M., ZHANG X.J., GAO Y.Q., PAN Y.-H.: *The Creation Process of Chinese Calligraphy and Emulation of Imagery Thinking*, IEEE Computer Society, 2008, 56–62.
- [8] GOEDHUIS M.: *The Ink art of China*, London 2015.
- [9] HELMAN-WAŻNY A.: *More than meets the eye: Fibre and Paper Analysis of the Chinese Manuscripts from the Silk Roads*, STAR: Science&Technology of Archaeological Research, 2016, 2(2): 127–140, <https://doi.org/10.1080/20548923.2016.1207971>.
- [10] IEZZI A.: *Contemporary Chinese Calligraphy Between Tradition and Innovation*, Journal of Literature and Art Studies, 2013, 3(3): 158–179.
- [11] IEZZI A.: *What is “Chinese Modern Calligraphy”? An Exploration of the Critical Debate on Modern Calligraphy in Contemporary China*, Journal of Literature and Art Studies, 2015, 5(3), 206–216, <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2015.03.007>.
- [12] KAJDAŃSKI E.: *Chiny. Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005.
- [13] KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI D., *Filozofia sztuki chińskiej*, Śląska Szkoła Ikonograficzna, Warszawa–Zabrze 2015.
- [14] KNEIB A.: *Kaligrafia*, [w:] *Leksykon wiedzy o Chinach współczesnych*, Dialog, Warszawa 2009.
- [15] KAO H.S.R.: *Calligraphy therapy: A complementary approach to psychotherapy*, Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy, 2010, 1(1): 55–66.
- [16] KÜNSTLER M.J.: *Dzieje kultury chińskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- [17] KÜNSTLER M.J.: *Sztuka Chin*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1991.
- [18] LAUFER B.: *Paper and Printing in Ancient China*, Caxton Club, Chicago 1931.
- [19] LIN S.M., BAN X.: *Study on Cultural and Creative Design of Traditional Chinese Calligraphy Tools in Digital Era*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 515 Proceedings of the 6th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2020): 427–430.
- [20] MA Z., SU J.B.: *Aesthetics Evaluation for Robotic Chinese Calligraphy*, IEEE Transactions on Cognitive Development Systems, 2017, 9(1), 80–90, <https://doi.org/10.1109/TCDS.2016.2645598>.
- [21] MAZUR R.: *Koncepcje sztuki w klasycznym konfucjanizmie*, Estetyka i Krytyka, 2014, 33(2): 9–23.
- [22] MAZUR-KAJTA K., DROSIK I.: *Uwarunkowania popytu na rynku rzemiosła pieczęci chińskich na przestrzeni lat*, [w:] *Rzemiosło w wymiarze, lokalnym, regionalnym i międzynarodowym. Craftsmanship – it’s local, regional and international dimension*, red. Musiałik W., Śmietański R., Studia i Monografie z. 549, Politechnika Opolska, Opole 2020.
- [23] MIKLÓS P.: *Malarstwo chińskie. Wstęp do ikonografii malarstwa chińskiego*, Warszawa 1987.
- [24] NG W.L.: *Comparison of Chinese calligraphy and ink painting brushes with Western water-media painting brushes*, Proceedings of the 2nd International Colloquium of Art and Design Education Research (i-CADER 2015), 2016, 571–576, https://doi.org/10.1007/978-981-10-0237-3_56.
- [25] QIAN Z.Z., FANG D.S.: *Towards Chinese Calligraphy*, Macalester International, 2007, 18: 100–125.
- [26] SONG M.H., ELIAS T., MUELLER-WITTIGA W., CHAN T.K.Y.: *Using the Chinese Calligraphy brush as a tangible user interface tool in virtual heritage scenarios*, Computers&Graphics, 2005, 29: 41–48, <https://doi.org/10.1016/j.cag.2004.11.006>.

- [27] SWIDER J.R., HACKLEY V.A., WINTER J.: *Characterization of Chinese ink in size and surface*, Journal of Cultural Heritage, 2003, 4: 175–186.
- [28] WETZEL A.: *Chiny. Leksykon cywilizacje*, Arkady, Warszawa 2008.
- [29] WU Y.X.: *An Analysis of the Characters of Chinese Calligraphy Art Based on Mathematical Elements*, Open Journal of Applied Sciences, 2020, 10, 25–40, <https://doi.org/10.4236/ojapps.2020.102003>.
- [30] XU S.H., LAU F.C.M., PAN Y.H.: *Automatic Artistic Calligraphy Generation*, Intelligent Systems, IEEE, 2005.
- [31] YAN Y.P.: *The Sky Rained with Millet and the Ghosts Wailed in the Night: An Anthropological Study of Chinese Calligraphy*, PhD Dissertation, London School of Economics, London 1999.
- [32] YANG K-L., LI H-H., HONG M-H., KAO H.S.R.: *The effects of Chinese calligraphy handwriting and relaxation training in Chinese Nasopharyngeal Carcinoma patients: A randomized controlled trial*, International Journal of Nursing Studies, 2010, 47: 550–559, <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2009.10.014>.
- [33] YANG L.J., XU T.C.: *Animating Chinese ink painting through generating reproducible brush strokes*, Sci China Inf Sci, 2013, 56: 012103(13), <https://doi.org/10.1007/s11432-012-4740-2>.
- [34] YANG Y.P.: *The Countermeasures for Calligraphy Education in Colleges and Universities of Yunnan Province*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 555 Proceedings of the 1st International Conference on Education: Current Issues and Digital Technologies (ICECIDT 2021), 194–198.
- [35] YIN L.J.: *The organic combination of calligraphy art and environmental design opens up a new path for the development of contemporary calligraphy*, 2020 Asia Conference on Geological Research and Environmental Technology IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 632 (2021) 052043, <https://doi.org/10.1088/1755-1315/632/5/052043>.
- [36] YU J.H., PENG Q.S.: *Realistic synthesis of cao shu of Chinese calligraphy*, Computers & Graphics, 2005, 29(1), 145–153, <https://doi.org/10.1016/j.cag.2004.11.013>.
- [37] ZHANG J., TANG W.Y., SHI C.Y., LIU Z.H., Wang X.: *Chinese Calligraphy and Tourism: From Cultural Heritage to Landscape Symbol and Media of the Tourism Industry*, Current Issues in Tourism, 2008, 11(6), 529–548, <https://doi.org/10.1080/13683500802475836>.
- [38] ZHUANG Y.T., ZHANG X.F., LU W.M., WU F.: *Chinese Brush Calligraphy Character Retrieval and Learning*, International Journal of Distance Education Technologies, 2007, 5(2): 29–39.
- [39] ZHUANG Z., DING L., LI H.Z.: *China's Pulp and Paper Industry: A Review*, https://cpbis.gatech.edu/files/papers/CPBIS-FR-08-03%20Zhuang_Ding_Li%20FinalReport-China_Pulp_and_Paper_Industry.pdf, dnia 19.08.2021.
- [40] 安徽, 宣纸工匠的现代转型: 订制产生大效益, <http://www.ahcid.com/ahwc/p/4531.html>, dnia 09.09.2021.
- [41] 安徽歙县: 工匠精神传承徽墨技艺, http://www.xinhuanet.com/culture/2017-09/06/c_1121611632_4.htm, dnia 10.09.2021.
- [42] 百年修得一工匠, 千年修得一艺人, https://www.sohu.com/a/249805198_383516, dnia 14.09.2021.
- [43] 本帖最后由 黄山知名导游, <http://www.huangshanonline.com/thread-18861-1-1.html>, dnia 09.09.2021.

- [44] 笔尖上的轻工“大国工匠”：一辈子只从事一个行当，
<http://www.chinanews.com/m/sh/2021/01-03/9377571.shtml>, dnia 10.09.2021.
- [45] 大国工匠毛胜利：专注晒纸三十年，
https://www.sohu.com/a/478512027_121106991, dnia 15.09.2021.
- [46] 【大国工匠】毛胜利：坚守宣纸制作古法，
<http://news.cctv.com/2016/10/04/ARTIau2KYKf8CTJMtZc6xAc8161004.shtml>, dnia 15.09.2021.
- [47] 大国工匠 | 砚雕传承人冯长文杀进全国文房四宝用品制作职业技能竞赛决赛，
<https://www.163.com/dy/article/FND3VI9M0544AULT.html>, dnia 15.09.2021.
- [48] 端砚的材质是什么石头，
<http://373479.com/cz/jetrutjetmotjeotghjiocomjgrhtgjiogtujhrrgmjhroggjeourbjvthrh/>, dnia 16.09.2021.
- [49] 工匠精神“涵养时代”砚气，
<http://www.slddy.com/Item/Show.asp?m=1&d=2974>, dnia 15.09.2021.
- [50] 【工美集专访】浙江湖州湖笔工匠姚真泉：成就湖笔为邦交国礼，
https://www.zjaca.com/news_details_3715.html, dnia 10.09.2021.
- [51] 工业和信息化部关于促进文房四宝产业发展的指导意见，
http://www.gov.cn/xinwen/2017-01/06/content_5157092.htm, dnia 13.09.2021.
- [52] 广东博物馆有两方珍贵的砚台，但很多懂行的人说：可惜少了一块，
https://twgreatdaily.com/zh-cn/sHovf3MBiuFnsJQVo_26.html, dnia 15.09.2021.
- [53] 胡方玉，“大国工匠”周东红和宣纸的故事，
<http://www.xcszx.gov.cn/show/?id=11948>, dnia 14.09.2021.
- [54] 胡方玉，“大国工匠”周东红和宣纸的故事，
<http://www.xcszx.gov.cn/show/?id=11948>, dnia 14.09.2021.
- [55] 徽墨是一种综合性的艺术珍品，它在古代有着怎样的美誉？，
<https://www.lsbkw.com/zh-my/wsyl/349762.html>, dnia 09.09.2021.
- [56] 【纪检监察人·镜头】匠心湖笔甲天下，
http://www.zjsjw.gov.cn/zhuantizhuanlan/jingtouhouji/jingtou/202101/t20210118_3482425.shtml, dnia 13.09.2021.
- [57] 贾淘文，四宝工匠让古法制笔工艺重生，
https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_10317114, dnia 13.09.2021.
- [58] 贾淘文，新创意新动能新发展 文房四宝迈上新台阶，
<http://www.ivoicelife.cn/news/9k0q38.html>, dnia 12.09.2021.
- [59] 晋华，千锤万杵一锭徽墨初始成，<http://www.ccpvip.com/m/wx.php?aid=13412>, dnia 09.09.2021.
- [60] 【剧透3·纸】笔墨纸砚文化之旅——第九期海峡两岸大学生文化体验营，
<https://iashr.bnu.edu.cn/tzgg/51169.html>, dnia 12.09.2021.
- [61] “捞纸大师”周东红，
http://www.wenming.cn/sbhr_pd/hr365/jyfx/201704/t20170426_4208942.shtml, dnia 15.09.2021.
- [62] 李军，《中国文房四宝》：讲述传承故事 感受文化体温，
https://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2016-07/18/nw.D110000gmr_20160718_4-14.htm?div=-1, dnia 13.09.2021.
- [63] 李瑞才，制笔工匠刘永杰创出“散卓”新明天，
http://www.zhld.com/wap/content/2018-05/11/content_816424.html, dnia 11.09.2021.

- [64] 卢舒曼, 端砚业“联姻”高校效益“合聚变”,
<http://www.xjrb.com/2015/1118/286441.shtml>, dnia 15.09.2021.
- [65] 墨锭 徽墨精粹: “文革”徽墨, <https://m.zhonghaodzby.com/caijing/126868.html>,
dnia 09.09.2021.
- [66] 彭志强, 黄雪丽, 二十四孝端砚: 文化创意产品或成投资收藏新宠,
https://m.cqn.com.cn/wh/content/2016-05/10/content_2902952.htm, dnia
15.09.2021.
- [67] “锲而不舍 卓尼制砚师的工匠精神”,
<http://www.newsrc.com/news/folder147/2018-11-23/372473.html>, dnia
15.09.2021.
- [68] 三度卫冕“中国砚都”肇庆为粤港澳大湾区注入千年文化底蕴,
http://gd.ifeng.com/a/20190401/7351889_0.shtml, dnia 15.09.2021.
- [69] 施紫楠, 笔尖上的轻工“大国工匠”: 一辈子只从事一个行当,
http://www.nxnews.net/ms/jyzx/202101/t20210104_6990971.html, dnia
11.09.2021.
- [70] 手工艺 | 湖笔芳华,
<https://www.163.com/dy/article/FG8B3PTL0524D7FH.html>, dnia 10.09.2021.
- [71] 数千根的羊毫才能组成这样一支“湖笔”,
<https://www.tspweb.com/key/%E6%B9%96%E7%AC%94%E4%B8%AD%E7%AC%94%E5%A4%B4%E7%9A%84%E7%BE%8A%E6%AF%AB%E4%B8%B%E8%A6%81%E6%88%90%E5%88%86.html>, dnia 10.09.2021.
- [72] “文房四宝”焕发新生机,
http://ah.wenming.cn/yinxiang/201409/t20140906_2163919.shtml, dnia
09.09.2021.
- [73] 信有人间翰墨香--老胡开文墨厂探访徽墨匠人,
<https://aijiangu.com/collect/14683.html>, dnia 14.09.2021.
- [74] 宣纸发展简史, <http://www.ahjxzx.gov.cn/d/2778.html>, dnia 15.09.2021.
- [75] 宣纸工匠的现代转型, <https://kknews.cc/culture/np34468.html>, dnia
09.09.2021.
- [76] 杨松源: 只为留住笔尖上的美,
http://www.clii.com.cn/qdggj/sjg/201903/t20190326_3926818.html, dnia
11.09.2021.
- [77] 一位制笔工匠的执著坚守--非遗汝阳刘毛笔, <https://kknews.cc/zh-my/culture/ooqjzp.html>, dnia 11.09.2021.
- [78] 在徽州, 寻访工藝千年,
<https://min.news/culture/dbefc3fe9ec2b648fce9f462b3a40dc.html>,
09.09.2021.
- [79] 肇庆出产的这种千年“宝物”是书香标配, 却遭疯狂盗采濒临枯竭,
<http://static.nfapp.southcn.com/content/201704/23/c385578.html>, dnia
15.09.2021.
- [80] 张岳, 周东红: “大国工匠”传承宣纸绝活,
<http://character.workercn.cn/30537/201605/16/160516092531892.shtml>,
dnia 15.09.2021.
- [81] 正涛、晓笛, 到肇庆来一次“砚遇”之旅吧! 感悟端砚文化的博大精深!,
<https://page.om.qq.com/page/OJhm3AnpXjaJn76n75Fz93qw0>, dnia 15.09.2021.
- [82] 芝兰名笔历代传 工匠精神明珠亮, <http://www.zjzcj.com/show.php?id=35131>,
dnia 11.09.2021.

- [83] 制墨·赏墨·惜墨, <http://www.izhsh.com.cn/cover/308/3248.html>, dnia 09.09.2021.
- [84] 【中国梦·大国工匠篇】一支毛笔传承百年精神 走近“中国笔王”, <https://m.jxnews.com.cn/jx/system/2018/06/19/016968922.shtml>, dnia 11.09.2021.
- [85] 中国文房四宝制砚艺术大师 刘演良, <http://47.107.78.136/mingjiangfengcai/info-852.html>, dnia 13.09.2021.

Załączniki

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 15. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca bramę murów miejskich w Luoyang, prowincja Henan

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 16. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca bramę parku Xihu w Fuzhou, prowincja Fujian

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 17. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca sklep z herbatą w Nanjing, prowincja Fujian

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot.18. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafie zdobiące bramę świątyni w Fuzhou, prowincja Fujian

Źródło: Fot. K. Mazur-Włodarczyk.

Fot. 19. Miejsce pracy współczesnego kaligrafa chińskiego w Jinan, prowincja Shandong. Na zdjęciu widoczne są m.in.: pędzle kaligraficzne, stojak i podstawki na pędzle, kamienie pisarskie, papier ryżowy, przyciski do papieru, naczynia na wodę, naczynie z pastą do odciskania pieczęci oraz tusz w formie płynnej

9. Perspektywy kariery rzemieślniczej w Chinach

Słowa kluczowe: rzemiosło, rzemiosło chińskie, młodzi rzemieślnicy, mistrzowie rzemiosła, kariera, transmisja międzypokoleniowa, kultura gospodarcza

Keywords: crafts, chinese crafts, jung craftsman, crafts masters, career, intergenerational transmission, economic culture

1. Wstęp

Rzemiosło wiązane było kiedyś z powołaniem, drogą życiową obieraną przez młodych ludzi, o czym świadczy chociażby tytuł książki z 1898 r. – „*Co i jak robią rzemieślnicy. Opis rzemiosł dla młodzieży, tudzież przewodnik przy wyborze powołania*”³⁹². Współcześnie w decyzjach dotyczących wyboru ścieżki kształcenia oraz przyszłego zawodu decyduje głównie czynnik ekonomiczny – opłacalność szacowana przeważnie na podstawie obserwacji sytuacji zawodowej starszych pokoleń rękodzielników oraz ogólnych tendencji rynkowych, rozpatrywanych głównie w kontekście rynku lokalnego, krajowego lub globalnego.

Zdaniem Katarzyny Matuszczak-Lu, odbiorców chińskiego rzemiosła artystycznego podzielić można na dwie grupy³⁹³: „bogaty” rynek wewnętrzny (w tym rynek partyjny opisywany przez badaczkę jako w „służbie partii”) oraz rynek zagraniczny (produkcja na eksport). Na powyższe wpływ ma nie tylko liczba potencjalnych odbiorców (wynikająca z dużej populacji ChRL), ale również uwarunkowania kulturowe, a właściwie polityczno-kulturowe – m.in. tradycja obdarowywania drogimi prezentami wysokiej jakości (w ramach sztuki i rzemiosła) i aktywne kształtowanie chińskiej tożsamości kulturowej. W kontekście „służby partii” prace rąk rzemieślników stanowią ponadto nie tylko element promocji regionu, narzędzie *soft power* (w tym przypadku sztuka i rzemiosło postrzegane są w kategoriach międzynarodowego języka dyplomacji), ale również są nośnikiem idei kształtującej nastawienie patryjotyczne – dumę z własnego (postrzeganego w ujęciu kolektywistycznym) dziedzictwa kulturowego.

Szacowanie sytuacji rynkowej przez młodych Chińczyków (w kontekście rzemiosł artystycznych i pozostałych) odbywa się głównie w ujęciu lokalnym i krajowym, ma to miejsce z uwagi na dwa rodzaje czynników utrudniających rozeznanie w ujęciu międzynarodowym³⁹⁴:

- brak opublikowanych, szczegółowych statystyk poświęconych rzemiosłu (np. dotyczących międzynarodowych przepływów handlowych);

³⁹² *Co i jak robią rzemieślnicy. Opis rzemiosł dla młodzieży, tudzież przewodnik przy wyborze powołania*, Druk K. Kowalewskiego, Warszawa 1898.

³⁹³ Matuszczak-Lu K., wystąpienie *Krucze dziedzictwo czy białe złoto? Sposoby wykorzystywania potencjału ceramicznego dziedzictwa na przykładach Polski i Chin*, Konferencja naukowa i forum biznesowe *Dolny Śląsk-Polska-Azja. Wczoraj. Dziś. Jutro*, Centrum Studiów Azjatyckich, Wrocław 30.06.–01.07.2021.

³⁹⁴ *Global Market Assessment for Handicrafts*, Vol. 1., USAID, 2006.

- brak bezpośredniego kontaktu rzemieślnika (twórcy/producenta) z zagranicznym konsumentem finalnym (w ramach kanału obejmującego m.in.: agentów/eksporterów → importerów hurtowych → sprzedawców masowych/domy handlowe/sklepy specjalistyczne/sprzedawców katalogowych/sprzedawców internetowych/niezależnych sprzedawców/sklepy muzealne/sklepy z akcesoriami domowymi/sklepy z pamiątkami/alternatywne organizacje handlowe).

Osiągnięcie mistrzostwa w danym rzemiośle wymaga długoterminowego cyklu akumulacji z systematycznym uczeniem się i powtarzaniem praktykami³⁹⁵. Jeśli obserwacje młodej osoby wskazują na wysokie prawdopodobieństwo nadwyżki kosztów, związanych z trudem nabycia umiejętności rzemieślniczych, nad przyszłymi korzyściami z nich płynącymi, po prostym rachunku zysków i strat następuje decyzja, aby nie kultywować tradycji, lecz obrać alternatywną ścieżkę zawodową.

W niniejszym tekście podjęto próbę przybliżenia sytuacji rzemieślniczej kariery w Chinach, zarówno od strony problemów z transmisją międzypokoleniową, praktyki rzemieślniczej, jak i rzemioł zanikających.

2. Terminator → czeladnik → mistrz

Niegdyś rzemieślnikiem mógł być tylko mistrz³⁹⁶, osoba kompetentna, przewyższająca innych biegłością w danej dziedzinie, posiadająca wysokie kwalifikacje i bogate doświadczenie³⁹⁷. Tylko mistrz mógł być członkiem gildii, charakteryzowały go ponadto profesjonalizm oraz wiek senioralny. Mistrz rzemiosła winniem był stworzyć arcydzieło zaakceptowane przez innych mistrzów³⁹⁸ i po uzyskaniu tytułu mógł założyć własny warsztat³⁹⁹. Z czasem rzemieślnikami określało się również *terminatorów* – uczniów i *czeladników* – wykwalifikowanych pracowników posiadających określony staż pracy. Współcześnie z kategorią rzemieślników kojarzeni są również młodociani pracownicy – najczęściej uczniowie oraz instruktorzy praktyczni – mistrzowie w zawodzie, kształcący tych pierwszych⁴⁰⁰. Mistrzowie rzemiosła winni posiadać znaczący i uznany dorobek zawodowy w zakresie wytwarzania lub odtwarzania przed-

³⁹⁵ Zhang W.L., Walker S., Mullagh L., *Craft and Sustainability: Reflections on Design Interventions in Craft Sector in China*, International Association of Societies of Design Research Conference 2019, 02–05 September 2019.

³⁹⁶ Musialik W., dyskusja podczas międzynarodowej konferencji naukowej *The 4th Scientific Conference on Craft: Craftsmanship – its Local, Regional and International Dimension*, Politechnika Opolska, Opole, 11.06.2021.

³⁹⁷ *Master craftsman*, https://www.lexico.com/definition/master_craftsman, dnia 28.06.2021.

³⁹⁸ *Master craftsman*, <https://www.definitions.net/definition/master+craftsman>, dnia 28.06.2021.

³⁹⁹ *Cechowe wychowanie*, Interia Encyklopedia, <https://encyklopedia.interia.pl/nauki-spoeczne-humanistyka/news-cechowe-wychowanie.nId,2012997>, dnia 28.06.2021.

⁴⁰⁰ Stępnikowski A.W., *Mistrz w rzemieślniczym przygotowaniu zawodowym. Kompetencje społeczne i pedagogiczne*, Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji Wydawnictwo Naukowe, Radom 2020.

miotów, jak również naprawy i konserwacji⁴⁰¹. Natomiast rzemieślnik definiowany jest w ujęciu ogólnym jako osoba wykwalifikowana w rzemiośle, wykonująca zawód lub rękodzieło, niemniej jednak w świadomości społecznej nie zawsze kojarzony jest z poziomem mistrzowskim.

W języku chińskim mistrz rzemiosła [大师] opisywany może być albo ze względu na techniczne umiejętności rzemieślnicze [jako 工匠大师] lub też ze względu na wykonywanie rzemiosła artystycznego [jako 工美大师]. W 1979 r. status mistrza rzemiosła przyznano w Chinach 365 osobom, w 2010 r. pozostało ich już tylko 200⁴⁰². Współcześnie, zgodnie z informacjami opublikowanymi przez Chińskie Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła w Chinach 1290 rzemieślników wyróżniono w ChRL tytułem chińskiego mistrza sztuki i rzemiosła [中国工艺美术大师]⁴⁰³. Spośród tych mistrzów najwięcej żyje i pracuje na terenie prowincji Guangxi (222 osoby), w Pekinie (162) i w prowincji Sichuan (149) – szczegółowe informacje znajdują się w tabeli 3 (załącznik). Rzemieślnicy ci nierzadko w trakcie życia podejmowali się pracy w ramach kilku rzemioł.

3. Ścieżki kariery rzemieślniczej

Przyswajanie przez młodocianego pracownika umiejętności praktycznych składa się z następujących etapów: poznania i zrozumienia umiejętności do opanowania, prowadzenia prób i ćwiczeń czynności (praktycznego zastosowania obserwacji) oraz przyswajania i ugruntowania umiejętności (na podstawie instruktażu i dokumentacji technologicznej). Osiągnięcie mistrzostwa w rzemiośle określane jest jako proces całościowy, będący głównym celem przygotowania zawodowego⁴⁰⁴.

Praktyka rzemieślnicza jest wykonywana zazwyczaj w ramach jednej z czterech ścieżek kariery (przedstawionych graficznie na wykresie 5), tj.:

- rozpoczęcie działalności gospodarczej bezpośrednio po ukończeniu edukacji rzemieślniczej,
- prowadzenie prac rzemieślniczych, pomimo nieukończenia szkoły rzemiosła,
- przekwalifikowanie (najczęściej osób w wieku średnim),
- podjęcie alternatywnej pracy po zakończeniu edukacji rzemieślniczej, a następnie powrót do wyuczonego zawodu.

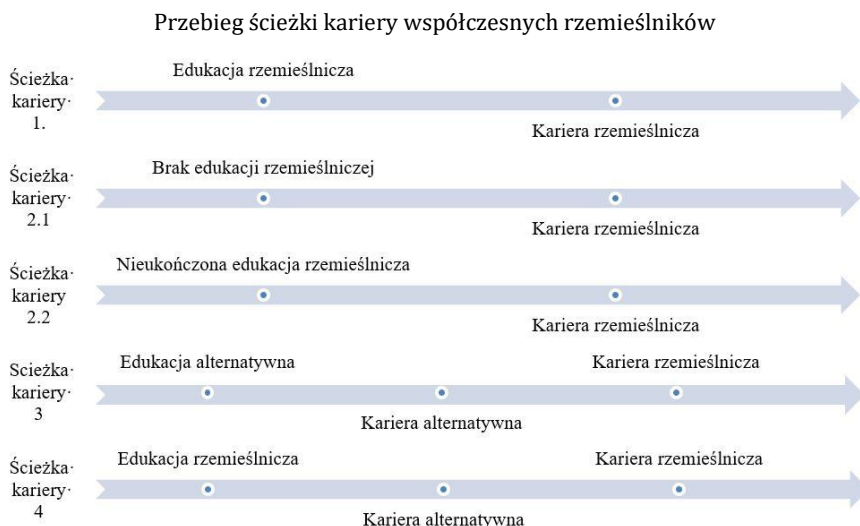
⁴⁰¹ *Mistrz Rzemiosł Artystycznych*, <https://www.gov.pl/web/kultura/sport/mistrz-rzemiosl-artystycznych>, dnia 28.06.2021.

⁴⁰² Zhang Y.C., *Ancient crafts may end up art of the past*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/26/content_9644173_2.htm, dnia 29.06.2021.

⁴⁰³ W ramach mistrzów samego rzemiosła Chińskie Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła wyszczególniło: listę 1 – 34 mistrzów, listę 2 – 63 mistrzów, listę 3 – 64 mistrzów, listę 4 – 44 mistrzów, listę 5 – 164 mistrzów, listę 6 – 78 mistrzów, listę 7 – 89 mistrzów.

⁴⁰⁴ Stępnikowski A.W., *Mistrz w rzemieślniczym przygotowaniu zawodowym. Kompetencje społeczne i pedagogiczne*, Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji Wydawnictwo Naukowe, Radom 2020.

Wykres 5.

Opracowanie własne na podstawie: Luckman S., Andrew J., Craftspeople and Designer Makers in the Contemporary Creative Economy, Creative Working Lives, 2020: 27–63, https://doi.org/10.1007/978-3-030-44979-7_2.

Bez względu na to jak kształtowało się życie osób finalnie zajmujących się rzemiosłem, poświadczenie umiejętności rzemieślniczych może okazać się przydatne na rynku pracy w związku z wymaganym przedłożeniem dowodu posiadanych kwalifikacji. Podobnie jest w przypadku ubiegania się o dofinansowanie np. związane z rozpoczęciem działalności gospodarczej lub jej powiększeniem⁴⁰⁵, uczestnictwem w programach stypendialnych i konkursach – jako wymóg formalny, bądź ważna część curriculum. Część osób podejmuje się uczestnictwa w szkoleniach rzemieślniczych wyłącznie z uwagi na plany związane z samozatrudnieniem, natomiast dalsze kształcenie w rzemiośle, bądź podjęcie się edukacji wyższej na kierunkach pokrewnych (inżynierskich), stanowić może również próbę uniknięcia konieczności wykonywania w przyszłości – jako pracownicy niewykwalifikowani – ciężkiej pracy fizycznej, mogącej skutkować przyszłymi problemami natury zdrowotnej⁴⁰⁶. Zainteresowanie zawodami rzemieślniczymi i zdobywaniem kwalifikacji dotyczy również osób,

⁴⁰⁵ *I po co mi ten dyplom? Czyli o mistrzach i czeladnikach*, Kurier kamieniarski, <https://www.kurierkamieniarski.pl/artykuly/z-branzy/304-i-po-co-mi-ten-dyplom-czyli-o-mistrzach-i-czeladnikach.html>, dnia 28.06.2021.

⁴⁰⁶ *The master craftsman is highly respected throughout the world*, <https://www.imove-germany.de/en/news/The-master-craftsman-is-highly-respected-throughout-the-world.htm>, dnia 28.06.2021.

które planują przebranżowienie⁴⁰⁷, a tym samym odczuwają konieczność/potrzebę nabycia nowych kwalifikacji.

4. Malejące zainteresowanie rzemiosłem wśród reprezentantów młodego pokolenia

Generalnie do grupy zagrożeń dla rzemiosła wymienia się m.in.: nadmierną konsumpcję, objawiającą się zakupami przeważnie nowych produktów zamiast naprawiania już posiadanych (spadek wykorzystania narzędzi), tendencje do oddzielenia procesu myślenia teoretycznego od działania (m.in. nauka teorii pod egzaminy pisemne, które w praktyce pedagogicznej nadal odgrywają kluczową rolę⁴⁰⁸), presję czasu (np. podczas nabywania umiejętności i tworzenia – tylko wieloletnia praktyka pozwala osiągnąć poziom mistrzowski), niewystarczającą liczbę nauczycieli zawodowych i preferowanie coraz bardziej akademickiego akcentu w szkołach (wypierającego przedmioty tradycyjnie kojarzone z rzemiosłem)⁴⁰⁹. Ponadto wymienić można również⁴¹⁰: zanikanie niektórych umiejętności w społeczeństwie (przykładowo tylko niektórzy eksperci i uczeni mogą odczytywać znaki pisma pieczętowego, a umiejętność kaligrafowania nie charakteryzuje już każdego młodego człowieka), zmiany nawyków konsumpcyjnych (np. ręcznie wykonywane pieczęcie nie pełnią już wyłącznie roli potwierdzającej oryginalność), oganiczenia danego rzemiosła do zasięgu lokalnego (przykładowo zakres praktyki w ramach rzemiosła brokatu Nanjing Yunjin ogranicza się głównie do Nanjing) oraz brak udziału młodych ludzi w rzemiosle, który uniemożliwia kontynuowanie tradycyjnego rękodzieła (np. wytwarzania papieru Xuan). Z uwagi na powyższe, część profesji rzemieślniczych „odchodzi w niebyt”, ponieważ mistrzowie nie mają swoich następców⁴¹¹. Dotyczy to zarówno uczniów poszukiwanych na rynku wewnętrznym – w ramach kolejnych pokoleń w rodzinach rzemieślniczych, jak i rynku zewnętrznym, co jest potęgowane faktem, iż niektóre kraje radzą sobie z problemem natury demogra-

⁴⁰⁷ *Młodzi ludzie jako rzemieślnicy? „Więcej przeszkód niż możliwości,*

<https://www.rdc.pl/informacje/mlodzi-ludzie-zainteresowani-praca-rzemieslnika-wiecej-przeszkod-niz-mozliwosci-posluchaj/>, dnia 28.06.2021.

⁴⁰⁸ Wang Z.Y., *Chinese students' perspectives on learner identity*, Educational Studies, 2020, <https://doi.org/10.1080/03055698.2020.1850425>.

⁴⁰⁹ Lucas B., Spencer E., *A Practical Guide to Craftsmanship. Creating the craftsmen and women that Britain needs*, Centre for Real-World-Learning, https://pdfs.semanticscholar.org/0729/e9381f6ba383213863133585b8cd967ad84e.pdf?_ga=2.221583581.479295930.1599455917-471672534.1597229024, dnia 07.09.20.

⁴¹⁰ *Report on the implementation of the convention and on the status of elements inscribed on the representative list of the intangible cultural heritage of humanity*, People's Republic of China, UNESCO 2017.

⁴¹¹ Jako przykład na gruncie polskim można wymienić zawód zegarmistrza. Źródło: *Mogliby mieć pracę, ale młodzi nie chcą być rzemieślnikami*, <https://www.pulshr.pl/edukacja/mogliby-miec-prace-ale-mlodzi-nie-chca-byc-rzemieslnikami,24834.html>, dnia 28.06.2021.

ficznej m.in. poprzez otwieranie granic dla rzemieślników (w tym potencjalnych uczniów rzemiosła) z zagranicy⁴¹².

W 2008 r. spośród 1881 rodzajów wyrobów rękodzielniczych objętych spisem powszechnym w Chinach, ponad połowa – 988 było aktywnie rozwijanych, 535 walczyło o przetrwanie, 244 było zagrożonych, a 114 przerwano⁴¹³. Z 1865 uznanych w Chinach odmian rękodzieła już w 2009 r. 28% borykało się z trudnościami, 13% było zagrożonych, natomiast 6% praktycznie zniknęło. W 2010 r. spośród 764 odmian tradycyjnego rzemiosła artystycznego 52% było zagrożonych, natomiast wskaźnik utraty tradycyjnego rękodzieła spadkobierców został oszacowany pomiędzy 80 a 90%⁴¹⁴. W samym Pekinie występowało kiedyś ponad 1500 rodzajów rękodzieła. Współcześnie część rzemieślników otrzymuje dość niskie wynagrodzenia za pracę, które wprawdzie starcza na pokrycie kosztów bieżących⁴¹⁵, niemniej jednak nie pozwala na wiele więcej. Na przeciwnym biegunie znajdują się jednak rzemieślnicy zarabiający wprost wzorcowo – przykład Hong Jiaguang [洪家光], wykształconego rzemieślnika – inżyniera, który w wieku 39 lat rozwiązywał problemy silników lotniczych i zgłaszał patenty. W mediach chińskich pojawiają się artykuły podające, iż jego zarobki osiągają taki poziom, że jest w stanie kupić samochód za jednodniowe wynagrodzenie⁴¹⁶. Kolejny z przykładów nie obrazuje jednak średniego wynagrodzenia w rzemiośle, niestety nie zachęcającego młodych ludzi do kształcenia się w tej profesji. Trudno jest współcześnie w Chinach mistrzom rzemiosła znaleźć uczniów – swoich zastępców. Młodzi ludzie wyjeżdżają do pracy do dużych metropolii. Spotkać się można również z zestawieniami ukazującymi dysproporcję pomiędzy wynagrodzeniami godzinowymi rzemieślników i serwisantów. Przykładowo w prowadzonych 2014 r. w ramach prac renowacyjnych tradycyjnych budynków chińskich (naprawiania w taki sposób aby nadal wyglądały na stare) serwisanci z Fuzhou i Xiamen otrzymywali kwotę 300–

⁴¹² Przykładem są Niemcy i ich otwarcie na pracowników ze Wschodu. Źródło: Dercz M., *Niemcy chcą szkolić w rzemiośle młodzież z Polski*, <https://www.dw.com/pl/niemcy-chc%C4%85-szkoli%C4%87-w-rzemio%C5%9Ble-m%C5%82odzie%C5%BC-z-polski/a-5676128>, dnia 28.06.2021.

⁴¹³ Fan K.-K., Feng T.-T., *Discussion on Sustainable Development Strategies of the Traditional Handicraft Industry Based on Su-Style Furniture in the Ming Dynasty*, *Sustainability* 2019, 11, 2008, <https://doi.org/10.3390/su11072008>, [za:] China Arts and Crafts Association & National Arts and Crafts Industry General Survey Office, *China Arts and Crafts Report: A Special Collection of the National General Survey of Arts and Crafts Industry*, Beijing Arts and Crafts Publishing House, Beijing 2009.

⁴¹⁴ Tian S.F., *The influence of network on development of traditional handicraft industry in China*, <https://thinkglobalheritage.wordpress.com/2017/10/29/the-influence-of-network-on-development-of-traditional-handicraft-industry-in-china/>, dnia 26.06.2021.

⁴¹⁵ Zhang Y.C., *Ancient crafts may end up art of the past*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/26/content_9644173_2.htm, dnia 29.06.2021.

⁴¹⁶ 屈旌, *我国最年轻的工匠, 39岁解决航空发动机难题, 一天收入能买一辆车*, <https://new.qq.com/omn/20210430/20210430A068FO00.html>, dnia 29.06.2021.

400 RMB (46,4–61,8 USD⁴¹⁷) za godzinę pracy, podczas gdy rzemieślnicy dokonywali napraw za kwotę 200 RMB (30,9 USD) dziennie⁴¹⁸.

Młodzi nie posiadają również pokładów cierpliwości, by uczyć się tradycyjnego rzemiosła. Potencjalne znudzenie wynikać może nie tylko z cech osobowości, ale również z uwagi na konieczność wykonywania czynności skomplikowanych, obejmujących wiele procesów. Jednak cierpliwość jest niezbędna w kształceniu rzemieślniczych umiejętności⁴¹⁹. Yao Fuying, mistrz tradycyjnego chińskiego haftu, kształcił niegdyś 10 uczniów, z których każdy wprost desperacko chciał nauczyć się rzemiosła. Dziś mistrz Yao nie ma ani jednego ucznia, a nauka haftowania wydaje się być przez młodych odbierana jako dość nudna. Wszyscy praktykanci podjęli pracę w sprzedaży produktów ubezpieczeniowych lub zdrowotnych⁴²⁰. Niektóre z rzemiosł od zawsze charakteryzowały się tym, iż u jednego mistrza kształciło się tylko kilka osób. Przykładem jest Gongmin, twórca tradycyjnego rzemiosła architektonicznego w stylu Huizhou, który w ciągu 35 lat miał tylko 3 uczniów⁴²¹.

Ponowne przyciągnięcie i zainteresowanie młodego pokolenia rzemiosłem może okazać się wykonalne w przypadku postrzegania samego rzemiosła w kategoriach luksusu. Z raportu Mintel z 2014 r. wynika m.in., że rzemiosło zostało uznane przez 64% chińskich konsumentów za słowo łączące się właśnie z luksusem⁴²². Wykorzystanie tego faktu np. poprzez tworzenie luksusowych marek lokalnych może wpłynąć na zainteresowanie rzemiosłem najmłodszego pokolenia (w tym przypadku – pokolenia Z).

pozytywnie można ocenić fakt, że niektóre młode osoby porzucają jednak stanowiska administracyjne dla prac w rzemiośle, argumentując, że pomimo niższych zarobków decydują się na pracę w rzemiośle dla samego faktu obcowania z dziedzictwem kulturowym Chin, z uwagi na fascynację np. chińską architekturą. Taki przypadek dotyczy 34-letniego stolarza Wang Junfu zajmującego się naprawą i renowacją drewnianego wyposażenia Muzeum Pałacowego Gugong [故宫博物院], znanego w Polsce pod nazwą Zakazane Miasto.

⁴¹⁷ W niniejszym tekście przeliczenia waluty dokonano na podstawie kursu RMB i USD z dnia 07.07.2021.

⁴¹⁸ 卢静娜, 拯救历史深处的村落——闽粤滇传统村落保护观察, http://www.gov.cn/xinwen/2014-09/25/content_2770985.htm, dnia 29.06.2021.

⁴¹⁹ 佛山最年轻的“大城工匠”！伦敦23岁工匠陈奇亮获命名, http://www.shunde.gov.cn/fssdlunj/gkmlpt/content/4/4411/post_4411331.html#3910, dnia 29.06.2021.

⁴²⁰ Zhang Y.C., *Ancient crafts may end up art of the past*, https://www.chinadaily.com.cn/life/2010-07/07/content_11569323.htm, dnia 29.06.2021.

⁴²¹ *Report on the implementation of the convention and on the status of elements inscribed on the representative list of the intangible cultural heritage of humanity*, People's Republic of China, UNESCO 2017.

⁴²² Achim A-L., *The Return of Craftsmanship in China*, <https://jingdaily.com/craftsmanship-china/>, dnia 26.06/2021.

Rzemieślnik ten otrzymywał w 2017 r. miesięczne wynagrodzenie 2 tys. RMB (309 USD)⁴²³.

5. Podsumowanie

W miarę rozwoju społeczeństwa, naturalnym biegiem rzeczy jest zanikanie niektórych rzemiosł. Ma to miejsce nie tylko w Chinach, ale również w innych częściach globu. Sytuacja staje się problematyczna i nabiera szczególnego znaczenia, jeśli dana grupa społeczna, w tym przypadku rzemieślników reprezentujących różne rodzaje rzemiosła, zgłasza ten sam problem – utratę transmisji międzypokoleniowej. Problem zaniku zastępowalności pokoleń rękodzielników jest jednym z głównych zagrożeń dla rzemiosła chińskiego. Szczególnie z uwagi na fakt, że kwintesencją rzemiosła są przedsiębiorstwa rodzinne⁴²⁴. Powszechność zatrudniania rzemieślników i robotników usługowych charakteryzowała przede wszystkim Chiny cesarskie za czasów panowania dynastii Tang⁴²⁵. Współcześnie Chiny (wraz z Indiami) dominują wprawdzie w produkcji rękodziela⁴²⁶, jednakże brak wspomnianej transmisji może zaszkodzić chińskiemu dziedzictwu kulturowemu oraz sprawić, że różnorodne rzemiosło nie będzie w przyszłości dostępne dla wszystkich. Podkreśla się więc konieczność wprowadzenia elementów zrównoważonego rozwoju i zrównoważonych praktyk również w ramach rzemiosła chińskiego. Warto wspomnieć, że pomimo szerokiego ujęcia definicyjnego grupy rzemieślniczej (postrzeganej zarówno od strony rzemiosła artystycznego, jak i bardziej technicznej), brak transmisji zgłaszany jest głównie w ramach rzemiosł tradycyjnych, co nie jest zjawiskiem korzystnym zarówno dla odbiorców/koneserów krajowych, jak i tych zagranicznych.

⁴²³ Chong K.P., *Craftsmanship revival in China*, <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/craftsmanship-revival-in-china>, dnia 21.06.2021.

⁴²⁴ Stępnikowski A.W., *Mistrz w rzemieślniczym przygotowaniu zawodowym. Kompetencje społeczne i pedagogiczne*, Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji Wydawnictwo Naukowe, Radom 2020.

⁴²⁵ 彭丽华, 唐五代工匠研究述评, 井冈山大学学报(社会科学版), 2014, 35(2): 124–130, <https://doi.org/10.3969/j.issn.1674-8107.2014.02.021>.

⁴²⁶ *Global Market Assesment for Handicrafts*, Vol. 1., USAID, 2006.

Bibliografia

- [1] ACHIM A-L.: *The Return of Craftsmanship in China*, <https://jingdaily.com/craftsmanship-china/>, dnia 26.06/2021.
- [2] *Cechowe wychowanie*, Interia Encyklopedia, <https://encyklopedia.interia.pl/nauki-spoeczne-humanistyka/news-cechowe-wychowanie,nld,2012997>, dnia 28.06.2021.
- [3] CHONG K.P.: *Craftsmanship revival in China*, <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/craftsmanship-revival-in-china>, dnia 21.06.2021.
- [4] *Co i jak robią rzemieślnicy. Opis rzemioł dla młodzieży, tudzież przewodnik przy wyborze powołania*, Druk K. Kowalewskiego, Warszawa 1898.
- [5] *Craftsman*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/craftsman>, dnia 28.06.2021.
- [6] DERCZ M.: *Niemcy chcą szkolić w rzemiośle młodzież z Polski*, <https://www.dw.com/pl/niemcy-chc%C4%85-szkoli%C4%87-w-rzemio%C5%9Ble-m%C5%82odzie%C5%BC-z-polski/a-5676128>, dnia 28.06.2021.
- [7] FAN K-K, FENG T-T.: *Discussion on Sustainable Development Strategies of the Traditional Handicraft Industry Based on Su-Style Furniture in the Ming Dynasty*, Sustainability 2019, 11, 2008, <https://doi.org/10.3390/su11072008>.
- [8] GARAVAGLIA C., MUSSINI M.: *What Is Craft?—An Empirical Analysis of Consumer Preferences for Craft Beer in Italy*, Modern Economy, 11/2020, 1195–1208, <https://doi.org/10.4236/me.2020.116086>.
- [9] *Global Market Assessment for Handicrafts*, Vol. 1., USAID, 2006.
- [10] *Handcraftsman*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/handcraftsman>, dnia 28.06.2021.
- [11] *Handicraftsman*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/handicraftsman>, dnia 28.06.2021.
- [12] HSU I, NGOC A.N.: *The Handmade Effect: What is Special about Buying Handmade?*, International Review of Management and Business Research, 2016, 5(2): 594–609.
- [13] *I po co mi ten dyplom? Czyli o mistrzach i czeladnikach*, Kurier kamieniarski, <https://www.kurierkamieniarski.pl/artykuly/z-branzy/304-i-po-co-mi-ten-dyplom-czyli-o-mistrzach-i-czeladnikach.html>, dnia 28.06.2021.
- [14] LUCAS B., SPENCER E.: *A Practical Guide to Craftsmanship. Creating the craftsmen and women that Britain needs*, Centre for Real-World-Learning, https://pdfs.semanticscholar.org/0729/e9381f6ba383213863133585b8cd967ad84e.pdf?_ga=2.221583581.479295930.1599455917-471672534.1597229024, dnia 07.09.20.
- [15] LUCKMAN S., ANDREW J.: *Craftspeople and Designer Makers in the Contemporary Creative Economy*, Creative Working Lives, 2020: 27–63, https://doi.org/10.1007/978-3-030-44979-7_2.
- [16] *Master craftsman*, https://www.lexico.com/definition/master_craftsman, dnia 27.06.2021.
- [17] *Master craftsman*, <https://www.definitions.net/definition/master+craftsman>, dnia 28.06.2021.
- [18] *Mistrz Rzemioł Artystycznych*, <https://www.gov.pl/web/kulturaimport/mistrz-rzemiosl-artystycznych>, dnia 28.06.2021.

- [19] *Młodzi ludzie jako rzemieślnicy? „Więcej przeszkód niż możliwości*, <https://www.rdc.pl/informacje/mlodzi-ludzie-zainteresowani-pracazremieslnika-wiecej-przeszkod-niz-mozliwosci-posluchaj/>, dnia 28.06.2021.
- [20] *Mogliby mieć pracę, ale młodzi nie chcą być rzemieślnikami*, <https://www.pulshr.pl/edukacja/mogliby-miec-prace-ale-mlodzi-nie-chca-byczremieslnikami,24834.html>, dnia 28.06.2021.
- [21] *Report on the implementation of the convention and on the status of elements inscribed on the representative list of the intangible cultural heritage of humanity*, People's Republic of China, UNESCO 2017.
- [22] SMAGINA A., LUDVIGA I.: *Craft Entrepreneurship and Created Value*, Rural Environment Education. Education. Personality, Vol. 13/2020, <https://doi.org/10.22616/REEP.2020.044>.
- [23] STĘPNIKOWSKI A.W.: *Mistrz w rzemieślniczym przygotowaniu zawodowym. Kompetencje społeczne i pedagogiczne*, Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji Wydawnictwo Naukowe, Radom 2020.
- [24] TIAN S.F.: *The influence of network on development of traditional handicraft industry in China*, <https://thinkglobalheritage.wordpress.com/2017/10/29/the-influence-of-network-on-development-of-traditional-handicraft-industry-in-china/>, dnia 26.06.2021.
- [25] *The master craftsman is highly respected throughout the world*, <https://www.imove-germany.de/en/news/The-master-craftsman-is-highly-respected-throughout-the-world.htm>, dnia 28.06.2021.
- [26] WANG Z.Y.: *Chinese students' perspectives on learner identity*, Educational Studies, 2020, <https://doi.org/10.1080/03055698.2020.1850425>.
- [27] ZABULIS X., MEGHINI C., PARTARAKIS N., et al.: *Representation and Preservation of Heritage Crafts*, Sustainability 2020, 12, 1461; <https://doi.org/10.3390/su12041461>.
- [28] ZHAN X.F.: *Xiaofang Zhan: Crafting Futures in Jingdezhen*, <https://design.britishcouncil.org/blog/2019/sep/02/xiaofang-zhan-crafting-futures/>, dnia 21.06.2021.
- [29] ZHANG Y.C.: *Ancient crafts may end up art of the past*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/26/content_9644173_2.htm, dnia 29.06.2021.
- [30] ZHANG W.L., WALKER S., MULLAGH L.: *Craft and Sustainability: Reflections on Design Interventions in Craft Sector in China*, International Association of Societies of Design Research Conference 2019, 02–05 September 2019.
- [31] ZULAIKHA E., BRERETON M.: *Innovation Strategies for Developing the Traditional Craft Industry*, eddBE2011 Proceedings: 53–58, <https://doi.org/10.13140/2.1.3121.8886>.
- [32] 大师风采, 中国工艺美术协会, <http://www.cnaca.org/master/master.html>, dnia 29.06.2021.
- [33] 楚天都市报: 年轻工匠之心 跃动时代脉搏, <http://m.cnhubei.com/jrtt/p/13713123.html>, dnia 29.06.2021.
- [34] 佛山最年轻的“大城工匠”! 伦敦23岁工匠陈奇亮获命名, http://www.shunde.gov.cn/fssdlunj/gkmlpt/content/4/4411/post_4411331.html#3910, dnia 29.06.2021.
- [35] 卢静娜, 拯救历史深处的村落——闽粤澳传统村落保护观察, http://www.gov.cn/xinwen/2014-09/25/content_2770985.htm, dnia 29.06.2021.

- [36] 彭丽华, 唐五代工匠研究述评, 井冈山大学学报(社会科学版), 2014, 35(2): 124-130, <https://doi.org/10.3969/j.issn.1674-8107.2014.02.021>.
- [37] 屈旌, 我国最年轻的工匠, 39岁解决航空发动机难题, 一天收入能买一辆车, <https://new.qq.com/omn/20210430/20210430A068F000.html>, dnia 29.06.2021.

Wystąpienia

1. MATUSZCZYK-LU K.: wystąpienie *Krucze dziedzictwo czy białe złoto? Sposoby wykorzystywania potencjału ceramicznego dziedzictwa na przykładach Polski i Chin*, Konferencja naukowa i forum biznesowe *Dolny Śląsk-Polska-Azja. Wczoraj. Dziś. Jutro*, Centrum Studiów Azjatyckich, Wrocław 30.06.-01.07.2021.
2. MUSIALIK W.: dyskusja prowadzona podczas międzynarodowej konferencji naukowej *The 4th Scintific Conference on Craft: Craftsmanship – its Local. Regional and International Dimension*, Politechnika Opolska, Opole, 11.06.2021.

Załączniki

Tabela 3.

Mistrzowie chińskiego rzemiosła wyszczególnieni przez Chińskie Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła, w podziale na regiony Chin

Region	Mistrzowie rzemiosła
Pekin	<p>敖明, 白静宜, 柏德元, 曹艳红, 陈江, 陈新, 陈德海, 陈厚棣, 陈乃昌, 崔欣, 崔比德, 崔奇铭, 崔西伦, 代全海, 丁明鸿, 董季敏, 董文钟, 董毓庆, 杜儒奎, 方东亮, 费保龄, 冯海瑞, 冯旭华, 刚熙林, 高东升, 高铁成, 高育宁, 关维霖, 郭鸣, 郭义华, 哈亦琦, 韩宽, 胡昕, 胡毓昆, 华喜才, 滑树林, 黄小群, 霍铁军, 季玉河, 贾大双, 蒋崇愚, 蒋民民, 康玉生, 志丽, 李申, 李东, 李睿, 李帮秀, 李苍彦, 李春珂, 李国栋, 李汝英, 李锐, 李书邦, 李万顺, 李贤忠, 李新民, 李永康, 李志刚, 刘建华, 刘锦茹, 刘卫国, 刘锡恒, 刘荫茹, 刘永森, 刘振华, 刘忠英, 柳宏林, 栾燕军, 罗慧先, 马红, 马慕良, 马佩坚, 马庆顺, 满建民, 茅子方, 孟德仁, 孟宪忠, 穆光, 南志刚, 牛树怀, 齐聪颖, 钱志强, 秦崇礼, 阮春霖, 邵家增, 双起翔, 宋建中, 宋世忠, 宋永田, 苏然, 苏伟, 苏桂增, 孙颖, 孙永恒, 田贵平, 田瑞和, 万紫, 王建, 王剑, 王立, 王燕, 王宝韧, 王德龄, 王华安, 王建国, 王敏成, 王启海, 王庆珍, 王书明, 王燕波, 王永明, 王喆希, 王志祥, 文乾刚, 武允仁, 谢华, 邢兰香, 熊大蒂, 徐阳, 徐文生, 徐文静, 杨锐, 杨宝忠, 杨根连, 杨宏勋, 杨乃蕙, 杨清山, 杨统环, 杨玉栋, 姚淑英, 姚迎春, 于正全, 袁广如, 袁玉兰, 恽金秀, 曾朝万, 曾建中, 张宏, 张仁, 张宝贵, 张宝琳, 张长生, 张春源, 张恩杰, 张继光, 张金声, 张俊显, 张庆如, 张荣达, 张容贞, 张淑敏, 张铁成, 张秀珍, 张云祥, 张知忠, 张自方, 赵琦, 赵丽平, 赵遴善, 钟连盛, 周义.</p>
Tianjin	-
Hebei	-
Shanxi	<p>常晓红, 陈胜, 邓明阁, 董玉岗, 多山岭, 耿保国, 龚晓华, 侯丕烈, 胡银玉, 黄琦, 贾兴林, 康冬云, 李斌杰, 李志正, 廖桐生, 蔺涛, 蔺永茂, 刘晓辰, 马回茵, 田大庆, 涂必成, 王声望, 薛晓东, 张聪, 张东怀, 张福荣, 张荫人, 张子明, 郑洪娥, 郑月巴.</p>

Region	Mistrzowie rzemiosła cd
Chongqing	蔡泽荣, 陈子福, 程天德, 何夕瑞, 胡惠琴, 瞿仁伟, 康宁, 刘能风, 刘淑珍, 龙正东, 卢尚平, 明三娘, 彭勇, 孙念倩, 徐南南, 杨世华, 杨义为, 易宗毅, 俞纯方, 俞达洪, 张海文, 张书瑶, 张泽钧, 张祖成, 郑业全, 朱光萍.
Sichuan	曹加勇, 曹永泉, 陈昌都, 陈洪寿, 陈茂超, 陈跃群, 陈云华, 程学勇, 楚承明, 代延安, 道安, 邓都, 邓汉成, 邓华章, 邓秀虎, 方晓, 冯祥伦, 高崇洋, 高联明, 龚长荣, 龚道勇, 龚倩, 龚志龙, 勾瑞玉, 顾聚铭, 郭定菊, 韩德渊, 何成全, 何丹, 何华一, 何平扬, 何素梅, 何作霖, 侯承, 侯世本, 胡道成, 胡丽华, 胡启忠, 胡维兵, 华尔丹, 黄洪萍, 黄金权, 姬金泉, 吉伍五且, 蒋曼丽, 晋光荣, 瞿德君, 李佳蓉, 李家琼, 李清, 李秋萍, 李荣禄, 李先海, 李阳平, 李玉梅, 李玉树, 李正廉, 林绍清, 刘成云, 刘存财, 刘嘉峰, 刘建明, 刘开君, 刘涛, 刘秀华, 刘毅恒, 刘玉琼, 卢国艳, 吕建军, 吕树强, 罗伟先, 罗运淳, 孟德芝, 倪成玉, 宁世纲, 彭世华, 彭世平, 曲贵龙, 申泰明, 斯达塔, 宋建明, 宋西平, 孙万愚, 孙元芳, 唐国富, 唐秋, 陶蓉, 田瑞, 田世强, 田渝, 童永全, 王成, 王红, 王家顺, 王钧, 王龙, 王明儒, 王腾富, 王懿, 王忠华, 卫永禄, 魏德寿, 郇学强, 吴光英, 吴小融, 吴玉英, 向生祥, 箫玖, 肖德全, 肖福兴, 肖梅, 肖素清, 谢重九, 严文新, 杨超, 杨德全, 杨钧, 杨莉, 杨秀峰, 姚贵昌, 叶俊东, 叶牧天, 易鸿道, 易启明, 殷超, 尹嘉伟, 尹利萍, 余立, 余书云, 俞飞鹏, 袁伟, 泽仁拉布, 詹树强, 张福清, 张键, 张竣山, 张秀清, 张永昌, 张宇仲, 赵敏, 赵映壁, 赵幼兵, 郑才贵, 钟国富, 周明红, 周明伦, 周新民, 朱玉树, 邹小屏.
Guizhou	-
Yunnan	-
Tybet	-
Shaanxi	白凤莲, 曹宏霞, 陈兆吉, 崔鹏, 杜仲勋, 冯华荣, 付强, 高鸿, 高河晓, 高金爱, 郭如林, 候雪昭, 胡深, 胡新明, 胡振西, 李爱姐, 李继友, 李群超, 李升科, 李兴顺, 李秀芳, 李竹玲, 连更印, 刘万全, 罗保平, 马辉统, 马丽群, 孟树峰, 曲儒, 史永哲, 孙若鹏, 郇立平, 万军利, 汪天稳, 汪天喜, 王倩, 王明君, 王又凯, 王志忠, 韦升翔, 卫红指, 吴筱莉, 薛宏权, 姚希来, 张凤兰, 张景林, 张树珉, 张漪媛, 赵秉科, 赵周明.

Region	Mistrzowie rzemiosła cd
Gansu	安拉目九, 安玛尼, 车俊, 陈红, 陈理, 陈唯一, 陈修帧, 陈一珀, 邓淑芳, 杜如桐, 阁仲雄, 韩毅, 郝进贤, 何晓峰, 何占鳌, 贺凤英, 侯占海, 家融, 贾晓东, 康建林, 刘爱军, 刘静波, 卢锁忠, 吕崇辉, 马世贤, 马耀良, 阮力, 阮琳, 唐占鸿, 汪兴中, 汪忠玉, 王镒, 王德山, 王天波, 王文俊, 王永宏, 王玉明, 武夫, 胥德贵, 徐兆刚, 杨荫农, 杨永龙, 张国栋, 张建才, 张建华, 张作良, 钟浩, 周天佑, 周兆颐.
Qinghai	-
Ningxia	-
Xinjiang	阿不都. 苏普尔, 阿加汗. 赛买提, 阿里甫. 思拉木, 艾尔肯. 吐么尔, 艾海提热合买提, 敖热拉木加甫, 曹俊禄, 陈红湖, 陈少华, 陈曙明, 陈天四, 陈勇峰, 崔疆胜, 崔砾文, 崔连根, 单智, 董驰, 杜俊玲, 杜全新, 杜业勤, 樊军民, 甘霖, 根登加甫, 耿疆, 龚济川, 古丽达斯. 托克逊, 古丽娜孜, 关志红, 郭海军, 郭哲江, 哈木热汗. 木依丁, 何小花, 贺西晓, 胡甫尔. 热合曼, 华建设, 黄国富, 黄杏, 姜庆, 蒋慧祥, 金艾斯古力, 金恩涛, 柯少雄, 库尔娜尔. 海巴尔, 李宝义, 李继森, 李俊杰, 李文荃, 李羽, 刘建新, 刘剑刚, 刘玲, 刘卫东, 刘新学, 龙文秀, 陆军, 吕常昶, 吕应海, 罗永东, 马江红, 马克斌, 马丽, 马清洁, 马秀芳, 马学武, 马益民, 马振, 买迪娜, 蒙策西罕, 木子拉. 努依坦, 穆海买提. 安拉拜尔迪, 那鼎浩, 努尔巴合依, 帕孜衣拉, 裴明, 钱美荣, 热合曼. 阿布都拉, 热娜古丽. 素批, 赛开尔. 胡山, 舒丽梅, 苏建云, 孙秀琴, 孙玉花, 唐格德. 巴德木措, 陶虎, 童国林, 王波, 王大愚, 王革, 王建新, 王万洲, 王维红, 王宣元, 王义有, 王咏, 王占京, 王忠民, 魏登军, 文军, 吴健, 辛茂德, 徐乃政, 闫小波, 杨冰, 杨建香, 伊陈永, 伊春光, 衣地日斯. 买吐荪, 早尔汗. 艾买提, 扎衣木汗, 张桂岩, 张国靖, 张亨德, 张文阁, 张振兴, 赵敏, 赵炳富, 赵国洁, 赵中山, 周俐佼, 周雁明, 朱丽, 朱生军, 朱新波, 邹溪.

Opracowanie własne na podstawie: 大师风采, 中国工艺美术协会,
<http://www.cnaca.org/master/master.html>, dnia 29.06.2021.

10. Zrównoważenie w rzemiośle chińskim

Słowa kluczowe: rzemiosło, rzemiosło chińskie, zrównoważony rozwój, harmonia, kultura gospodarcza

Keywords: crafts, chinese crafts, sustainable development, harmony, economic culture

1. Wstęp

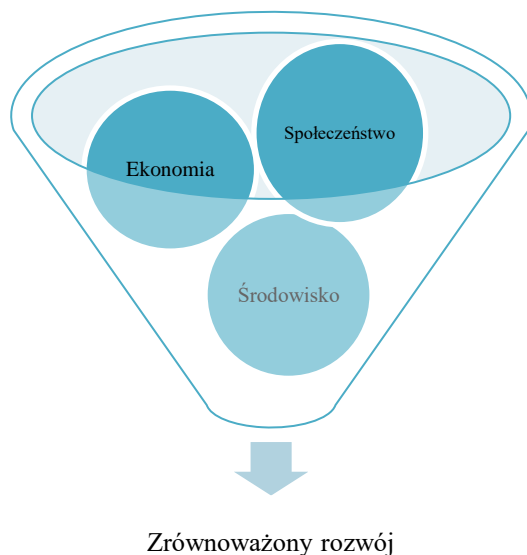
Pojęcia takie jak *zrównoważenie*, *zbalansowanie* czy osiągnięcie *harmonii* stosowane bywają często zamiennie, jako synonimy. Są one nie tylko powiązane z różnymi dyscyplinami, ale kryją też wiele znaczeń i ujęć definicyjnych. O popularności tych pojęć, szczególnie w świecie nauki, oraz o szerokim spektrum odniesień świadczyć może m.in. fakt, iż w bazie Web of Science pod kategorią *zrównoważenie – sustainability* pojawia się 206 tys. tekstów, natomiast po wpisaniu hasła w formie przymiotnikowej *sustainable* – ponad 370 tys. artykułów, z czego tylko w roku 2021 pojawiło się ponad 11 tys. tekstów tym zagadnieniom poświęconych. Artykuły te ukazują znacznie ww. pojęć ukazanych z perspektywy różnych uzupełniających się kontekstów.

W obszarach o charakterze ekonomicznym, zrównoważenie przywodzi na myśl pojęcie *zrównoważony rozwój*, a więc rozwój zapewniający zarówno zaspakajanie potrzeb obecnie żyjących, jak i kolejnych pokoleń. Dotyczy ono podejmowanych aktywności w celu ochrony zasobów, dzięki którym środowisko życia człowieka nie zostanie w istotny sposób naruszone, lecz zapewni mu harmonijną przyszłość. Pojęcie zrównoważonego rozwoju stosowane było początkowo w kontekście gospodarki leśnej (jako *Nachhaltigkeit/ nachhaltige Entwicklung*), a wraz z rozwojem m.in. świadomości środowiskowej i rewolucji powiązanej z gospodarką naturalną⁴²⁷, nabrało ogólnie bardziej ekologicznego charakteru i znaczenia. Zrównoważony rozwój bywa opisywany na podstawie zależności pomiędzy ekonomią, społeczeństwem i ekologią (rys. 3), a konkretnie na podstawie trzech rodzajów współzależnych odpowiedzialności⁴²⁸:

- ekonomicznej, której celem jest uzyskanie dochodu *per capita* przyszłych pokoleń na poziomie nie niższym niż pokoleń obecnych, a zrównoważone zyski wynikają z działań zaplanowanych i uwzględniających społeczno-środowiskowe potrzeby;
- społecznej, dotyczącej m.in. więzi społecznych;
- środowiskowej, bazującej na zróżnicowaniu biosfery, podstawowych ekosystemów i procesach ekologicznych.

⁴²⁷ Marczak Ł., *Problem wieloznaczności pojęcia „zrównoważony rozwój”*, Studia Gdańskie, 2015, Tom XXXVI, 167–180.

⁴²⁸ Gawęł A., *Orientacja przedsiębiorcza a zrównoważony rozwój organizacji*, Zeszyty Naukowe, Zrównoważony rozwój organizacji a relacje z interesariuszami, red. Bartkowiak P., Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu Poznań 2011, 199, 9–18, [za:] Ciegis R., Ramanauskienė J., Martinkus B., *The Concept of Sustainable Development and Its Use for Sustainability Scenario*, The Economic Conditions of Enterprise Functioning, 2009, 2, s. 28–37; Jak wyżej, [za:] Wikstrom P.A., *Sustainability and Organizational Activities – Three Approaches*, Sustainable Development, 2010, 18, 99–107.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wikstrom P.A., *Sustainability and Organizational Activities – Three Approaches, Sustainable Development, 2010, 18, 99–107.*

Rys. 3. Obszary zrównoważonego rozwoju

Pojęcie to związane jest ze zmierzaniem ku ich równoczesnemu i harmonijnemu rozwojowi, jak również ich integracji⁴²⁹. Rozwój zrównoważony postrzegany jest ponadto nie tylko w kategorii zadań danych gospodarek narodowych, ale w dużo szerszym kontekście – jako cel globalny.

Zrównoważony rozwój kojarzyć się może zarówno z ekorozwojem i ochroną środowiska naturalnego, jak i ze sferą kultury – ochroną środowiska kulturowego (m.in. dziedzictwa kulturowego i jego różnorodności), jako wspólnego dobra danej społeczności. Dotyczy zasobów nie tylko rzadkich i nieodnawialnych, ale i „delikatnych”, dla których zagrożenia napływają zarówno z zewnątrz (tzn. na ich powstanie pojedyncza jednostka nie ma wpływu, pochodzą ze środowiska tzw. specjalistów), jak i od wewnątrz (będąc efektem działań jednostek/grup ludzi)⁴³⁰.

Niniejszy tekst zawęży pojęcie zrównoważenia/harmonijności do przestrzeni rzemiosła. Wytwarzanie rękodzieła jest nie tylko działalnością twórczą, lecz również społeczno-gospodarczą, która powiązana jest ściśle z kulturą i jej dziedzictwem. Wielowymiarowo przenika środowisko życia człowieka, i zwią-

⁴²⁹ Marczak Ł., *Problem wieloznaczności pojęcia „zrównoważony rozwój”*, Studia Gdańskie, 2015, Tom XXXVI, 167–180.

⁴³⁰ Furmanek A., *Zrównoważony rozwój a społeczno-polityczne zagadnienia ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym*, Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, 2014, 8(1), 73–98, [za:] Kobyliński Z., *Quo vadis archaeologia?*, Whither European archaeology in the 21st century?, 2001, s. 39; Jak wyżej [za:] McGlimsey C.R., *Public Archeology*, London 1972, s. 7.

zana jest z wykorzystywaniem zasobów rzadkich i nieodnawialnych. Tekst przybliży zagadnienia definiowania przestrzeni zrównoważenia w rzemiośle, jak również wskazuje na przykłady działań podjętych w Chinach w celu uzyskania tej harmonizacji.

2. Zrównoważenie w rzemiośle

Efekty pracy rzemieślniczej, jak i sama praca rzemieślników, stanowią wartość postrzeganą jako zjawisko bardziej bądź mniej „uchwytnie” oraz mierzalne, ale na pewno odzwierciedlające wymienione wcześniej wymiary: ekonomiczny, społeczny i środowiskowy⁴³¹. Estetyka rękodzieła łączona bywa z istotą *zrównoważonej kultury*, natomiast estetyczne formy – z odzwierciedleniem *zrównoważonych projektów*⁴³². Kategoria *zrównoważonego produktu rzemieślniczego* opisywana jest przez właściwości samego produktu, m.in.: cykl życia, materiały (ich trwałość), design, technikę, estetykę, jakość (m.in. stosowanych materiałów oraz produktu końcowego), czy potrzebę, mające wpływ na wydłużającą się m.in. żywotność produktu⁴³³. Natomiast *zrównoważona praktyka rzemieślnicza* wiązana jest z kategoriami⁴³⁴:

- umiejętności projektowych (innowacyjności, rozwiązywania problemów, wykorzystania materiałów i ciągłości) oraz technicznych (związanych z procesem, własnoręczną produkcją przy użyciu odpowiednich narzędzi);
- wiedzy (znajomości materiałów i kultury);
- ideologii rozpatrywanej z perspektywy indywidualnej (wewnętrznej refleksji oraz działania i podejmowania decyzji/obieranym stylem życia twórcy) lub z perspektywy globalnej (imperatywu zrównoważonego rozwoju, etyki i ekologicznych aspektów produkcji).

W kontekście wymienionych we wstępie obszarów zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialność ekonomiczna poprzez powiązanie z konsumpcją, dochodami, komercyjnym wykorzystaniem wiedzy i umiejętności rzemieślniczej⁴³⁵ dotyczy zarówno relacji efektów do nakładów, jak i zrównoważenia pomiędzy różnymi grupami społecznymi. Rzemiosło zapewnia m.in. zatrudnienie i środki do utrzymania rzemieślnikom z terenów wiejskich, pomagając

⁴³¹ Zhan X.F., Walker S., *Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China*, Sustainability, 2018, 10, 1252, <https://doi.org/10.3390/su10041252>.

⁴³² Li W.T., Ho M-C., Yang C., *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, Sustainability 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>, [za:] Holmgren D., *Permaculture: Principles&Pathways beyond Sustainability*, Earth Passengers, Taipei, Taiwan, 2014, 23–38.

⁴³³ Väänänen N., Vartiainen L., Kaipainen M., Pitkäniemi H., Pöllänen S., *Understanding Finnish student craft teachers' conceptions of sustainability*, International Journal of Sustainability in Higher Education, 2018, 19(5), 963–986, <https://doi.org/10.1108/IJSHE-11-2017-0200>.

⁴³⁴ Jak wyżej.

⁴³⁵ Zhan X.F., Walker S., *Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China*, Sustainability, 2018, 10, 1252, <https://doi.org/10.3390/su10041252>.

zmniejszać poziom ubóstwa⁴³⁶. Produkty rąk rzemieślników wytwarzane mogą być z zasobów i źródeł dostępnych lokalnie i z poszanowaniem siły roboczej⁴³⁷. Natomiast sami rzemieślnicy, poprzez swoją pracę, mogą nie tylko zdobywać środki do życia, ale również zapewnić przyszłym pokoleniom możliwość kształcenia się i utrzymywania się z rzemiosła⁴³⁸.

Inna przestrzeń zrównoważenia wiąże się z kategorią przemysłu 4.0, w ramach którego poprzez automatyzację i robotyzację stwarzana jest dla rzemieślników możliwość poszerzenia ich zakresu usług (przykład e-handlu), uproszczenia procesów pracy (np. zoptymalizowania magazynowania i dystrybucji, skutkujących oszczędnością czasu i zwiększających elastyczność organizacji pracy) oraz zwiększenia bezpieczeństwa (np. poprzez stosowanie czujników temperatury i tętna zintegrowanych z odzieżą ochronną, wykorzystywania dronów podczas prac na wysokości, stosowanego monitoringu, itd.)⁴³⁹. *Rzemieślnik – artysta – inżynier* to pojęcia, które nierzadko opisują te same osoby, w zależności od okoliczności towarzyszących, jak również specyfiki świadczonych prac. W kontekście zrównoważonego rozwoju, w ramach działalności UNESCO powołano *Światowy Dzień Inżynierii na rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, obchodzony 4 marca. Jego intencją jest wykorzystywanie technologii inżynierskiej w celu osiągnięcia do 2030 r. celów zrównoważonego rozwoju określonych przez ONZ⁴⁴⁰. Technologia staje się więc kandydatem na łącznika pomiędzy filarami zrównoważonego rozwoju.

Kolejna grupa zagadnień, poruszanych w literaturze przedmiotu w powiązaniu z rzemiosłem i zrównoważonym rozwojem, dotyczy społecznej odpowiedzialności biznesu (*corporate social responsibility/CSR*), która związana jest ze świadomością wpływu pracy i jej skutków na otoczenie przedsiębiorstwa – społeczeństwo i środowisko⁴⁴¹.

⁴³⁶ Kapur H., *Handmade Tales: Sustainable Fashion Through Craft Connection*, 2016, https://www.researchgate.net/publication/344038709_HANDMADE_TALES_SUSTAINABLE_FASHION_THROUGH_CRAFT_CONNECTIONS, dnia 05.06.2021.

⁴³⁷ Łaskiewicz A., *Odpowiedzialne projektowanie w perspektywie projektanta, konsumenta i przedsiębiorstwa*, Eco Make 2018, [w:] *Odnawialna przestrzeń projektowania*, red. Wrzesień A. Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi, Łódź 2019, 38–43.

⁴³⁸ Søraa R.A., Fyhn H., *Editorial: An Introduction to Crafting Sustainability*, *Nordic Journal of Science and Technology Studies*, 2017, 5(2), 3–7.

⁴³⁹ *Kształcenie zawodowe w rzemiośle*, Raport tematyczny, PARP, System rad ds. kompetencji, <https://en.parp.gov.pl/publications/publication/ksztalcenie-zawodowe-w-rzemiosle>, dnia 05.06.2021.

⁴⁴⁰ *工程促进世界可持续发展——庆祝全球首个促进可持续发展世界工程日*, <https://worldengineeringday.net/%E5%B7%A5%E7%A8%8B%E4%BF%83%E8%BF%9B%E4%B8%96%E7%95%8C%E5%8F%AF%E6%8C%81%E7%BB%AD%E5%8F%91%E5%B1%95-%E5%BA%86%E7%A5%9D%E5%85%A8%E7%90%83%E9%A6%96%E4%B8%AA%E4%BF%83%E8%BF%9B%E5%8F%AF/>, dnia 30.04.2021.

⁴⁴¹ Smolarek M., *Spoleczna odpowiedzialność biznesu szansą na zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny małych przedsiębiorstw*, *ZN WSH Zarządzanie*, 2015, 2, 49–62, <https://doi.org/10.5604/18998658.1154711>.

Odpowiedzialność społeczna, poprzez powiązanie m.in. z: zatrudnieniem, zapobieganiem konfliktom, równością społeczną, budowaniem społeczności i norm społecznych, wartościami kulturowymi, lokalną odrębnością, samoidentyfikacją, wartościami duchowymi, przekonaniem, samorealizacją przez twórczość⁴⁴², odnosi się do kwestii sprawiedliwości, współpracy społecznej i działalności organizacyjnej, jak również zachowania tradycji i dziedzictwa kulturowego. Aspekt społeczny może być łączony również z kwestią otwartości rzemieślników na szeroko pojęte otoczenie, ich dzielenie się doświadczeniem i wzmacnianiem lokalnych społeczności (np. poprzez uczestnictwo członków społeczności w praktyce artystycznej, wspierający dialog międzypokoleniowy i międzykulturowy⁴⁴³), dzielenie się pomysłami i wiedzą, eliminowanie barier technologicznych⁴⁴⁴, jak również edukowanie konsumentów o ich wpływie na sytuację środowiskową.

Strona społeczna odnosi się również do przestrzeni ciągłości tradycji. Zdaniem Wandy Musialik, rzemieślnicy i górnicy są jedynymi grupami zawodowymi, które mówią o tradycji w nawiązaniu do świadczonej pracy⁴⁴⁵. Aspekt społeczny służy również samemu rzemiosłu. Aby nie zanikło, konieczne jest zwiększenie działań związanych z jego transmisją. Rzemiosło rozwija się m.in. poprzez aktywność rzemieślników w przestrzeni online, zamieszczanie w Internecie transmisji tworzenia „na żywo”, opowiadanie historii oraz możliwość wirtualnego zaangażowania i poznawania tajników warsztatu przez odbiorców (m.in. poprzez przygotowane aplikacje i programy). Natomiast zainwestowany czas rękodzielników w przestrzeń online może mieć przełożenie na aspekt finansowy (poprzez reklamowanie produktów i ich promowanie – zwiększona sprzedaż). Rzemiosło rozwija się, ewoluuje i rozkwita także poprzez prowadzone warsztaty (kontakt bezpośredni), tą drogą przenika do szerokiej świadomości wielu grup społecznych⁴⁴⁶.

Odpowiedzialność środowiskowa, poprzez stosowanie ekologicznych materiałów, przemysłany proces produkcyjny (m.in. efektywność – *ecoeficiency*, osiąganą poprzez redukcję odpadów i zużycia surowców; wzornictwo/proje-

⁴⁴² Zhan X.F., Walker S., *Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China*, Sustainability, 2018, 10, 1252, <https://doi.org/10.3390/su10041252>.

⁴⁴³ Härkönen E., Huhmarniemi M., Jokela T., *Crafting Sustainability: Handcraft in Contemporary Art and Cultural Sustainability in the Finnish Lapland*, Sustainability, 2018, 10, 1907, <https://doi.org/10.3390/su10061907>.

⁴⁴⁴ Martínez Torán M., Sendra C.E., Moreno Cuesta R., *Scenarios for design and craft*, The Design Journal, 2017, 20:sup1, S2778-S2788, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352789>.

⁴⁴⁵ Musialik W., dyskusja podczas międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej rzemiosłu: *The 4th Scientific Conference on Craft: Craftsmanship – its Local, Regional and International Dimension*, Politechnika Opolska, Opole 11.06.2021.

⁴⁴⁶ *Czy rzemiosło rzeczywiście wyginęło?*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/czy-rzemioslo-rzeczywiscie-wyginelo,16640.htm>, dnia 31.05.2021.

ktowanie ekologiczne – *green design*⁴⁴⁷/*sustainable design/environmental design/environmentally-conscious design/environmentally sustainable design*, gospodarkę o obiegu zamkniętym – *circular economy*) i angażowanie odnawialnych zasobów (m.in. *upcycling* – powtórnego przetwarzania odpadów nadającego nowe życie starym surowcom i podwyższającego ich wartość, *recycling*, bądź wytwarzane z surowców pochodzących z *recyclingu*)⁴⁴⁸ ma wpływ na ekorozwój i ochronę gospodarki naturalnej. Przy planowaniu i tworzeniu produktów rozważana jest ich potencjalna biodegradowalność, generowanie mniejszej ilości odpadów lub stosowanie produktów organicznych czy nieposiadających w swoim składzie szkodliwych substancji chemicznych⁴⁴⁹. Odpowiedzialność środowiskowa przejawiać się może m.in. w angażowaniu się w prace nie wymagające dużego zużycia energii (energooszczędne), może być też związana z podejmowaniem decyzji, aby w warsztatach rzemieślniczych i magazynach wykorzystywać odnawialne źródła energii⁴⁵⁰. Firmy zrzeszające rzemieślników (m.in. organizujące szkolenia podnoszące kwalifikacje rękodzielników i oferujące miejsca pracy), sami rzemieślnicy i projektanci oraz użytkownicy produktów rzemieślniczych mogą angażować się ponadto w przyjazne dla środowiska i zrównoważone praktyki⁴⁵¹, a poprzez odpowiedzialne decyzje i propozycje rozwiązań wpływać na oddziaływanie nadmiernej produkcji i konsumpcji na środowisko.

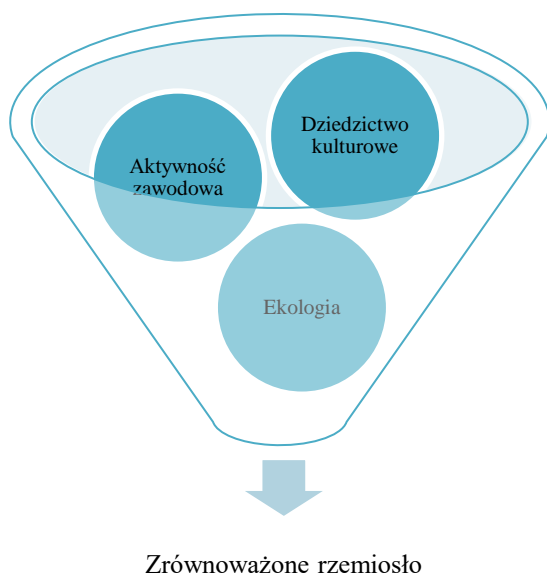
⁴⁴⁷ Por. Thorisdottir T.S., Johannsdottir L., *Corporate Social Responsibility Influencing Sustainability within the Fashion Industry. A Systematic Review*, Sustainability, 2020, 12, 9167, <https://doi.org/10.3390/su12219167>.

⁴⁴⁸ Zhan X.F., Walker S., *Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China*, Sustainability, 2018, 10, 1252, <https://doi.org/10.3390/su10041252>.

⁴⁴⁹ Łaskiewicz A., *Odpowiedzialne projektowanie w perspektywie projektanta, konsumenta i przedsiębiorstwa*, Eco Make 2018, [w:] *Odnawialna przestrzeń projektowania*, red. Wrzesień A. Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi, Łódź 2019, 38–43.

⁴⁵⁰ Luckman S., Andrew J., *Craftspeople and Designer Makers in the Contemporary Creative Economy*, Creative Working Lives, 173–205, https://doi.org/10.1007/978-3-030-44979-7_7.

⁴⁵¹ Norzom T., *Artist to artist: how this interior designer is empowering local artisans in UP*, 2021, <https://yourstory.com/herstory/2021/05/artist-interior-designer-empowering-artisans-up/amp>, dnia 09.06.2021; 袁熙昉, *创造力在边缘: 传统工艺、地方资源与可持续设计之路*, http://www.cssn.cn/ysx/ysx_sjx/201508/t20150806_2109811.shtml, dnia 07.06.2021.

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 4. Obszary zrównoważonego rzemiosła

W nawiązaniu do powyższego, literatura przedmiotu poświęcona tematyce zrównoważania i rzemiosła głównie skupia się na jego zgłębianiu w ramach odpowiednio: aktywności zawodowej rzemieślników, postawy proekologicznej oraz kultywowania dziedzictwa kulturowego (rys. 4).

3. Zrównoważenie w rzemiośle chińskim

Wśród działań podjętych dotychczas w Chinach w celu zrównoważenia rzemiosła wymienić można m.in.: powoływanie stowarzyszeń, publikacje prac poświęconych rzemiosłu oraz pro-rzemieślnicze inicjatywy (w tym organizowanie konkursów, targów, forów i konferencji) oficjalnie deklarujące zaangażowanie i skupienie na ochronie sztuki i rzemiosła tradycyjnego. Przedsięwzięcia te, w ujęciu chronologicznym, omówiono pokrótce w poniższym zestawieniu:

1974 r.: Organizacja pierwszych Krajowych Targów Sztuki i Rzemiosła. W 2021 r. planowana była 56. edycja targów poświęcona m.in. rękodziełu rzeźbiarskiemu, wyrobom z laki, biżuterii, wyrobom metalowym, haftowi, dywanom i gobelinom, ceramice artystycznej, czterem skarbowi nauki, rzemiosłu ludowemu, rzemiosłu tkackiemu z włókien roślinnych, rzemieślniczym obrazom kwiatowym i upominkom rzemieślniczym⁴⁵²;

⁴⁵² 第 56 届全国工艺品交易会, <http://www.cnaca.org/expo/expoz5.html>, dnia 21.06.21.

- 1989 r.: Powołanie Chińskiego Stowarzyszenia Sztuki Tradycyjnej i Rzemiosła Chińskiego Ministerstwa Spraw Obywatelskich (Chinese Traditional Arts and Crafts Association/CA&CA). W ramach jego aktywności organizowane są szkolenia dla rzemieślników, wprowadzane m.in. programy nagradzania regionów wyróżniających się szczególnie rzemiosłem, konkurs na produkty turystyczne i rękodzieło *Złoty Feniks (Golden Phoenix Tourism Products and Crafts Design Competition)* oraz konkurs rzeźby w jadeicie – *Baihua Yuyuan China Jade Carving Award*, wsparcie w tworzeniu przepisów dotyczących ochrony tradycyjnej sztuki i rzemiosła, organizowane konferencje rzemieślnicze, budowane rzemieślnicze sieci mistrzów rzemiosła, starszych rzemieślników i artystów⁴⁵³;
- 1996 r.: Rozpoczęcie przez CA&CA prac nad wydaniem Chińskiej Encyklopedii Sztuki i Rzemiosła (China Arts and Crafts Encyclopedia);
- 2004 r.: ChRL przystąpiła do Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (w latach 2006–2008, 2010–2014 i 2018–2020 jako członek Komitetu UNESCO);
- 2007 r.: Powołanie China National Arts&Crafts (Group) Corporation podlegającemu Państwowej Komisji Nadzoru i Administracji Aktywów Rady Państwa, celem promocji gospodarki związanej z chińską sztuką i rzemiosłem, rozwoju przemysłu artystycznego i rzemieślniczego⁴⁵⁴;
- 2009 r.: Na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO wpisane zostały: tradycyjne techniki tekstylne Li – przędzenie, farbowanie, tkanie i haftowanie (prowincja Hainan), chińskie tradycyjne rzemiosło architektoniczne dla konstrukcji szkieletowych, kultura jedwabnictwa wraz z jedwabnym rzemiosłem (prowincje Zhejiang i Jiangsu), tradycyjny projekt i praktyki budowlane drewnianych mostów łukowych (prowincje Fujian i Zhejiang), tradycyjna technologia wypalania seledynu Longquan (prowincja Zhejiang), wycinanki z papieru, technika druku blokowego, sztuka grawerowania pieczęci (prowincja Zhejiang), rzemiosło związane z haftem Yunjin z Nanjing oraz rzemiosło tradycyjne tworzenia papieru Xuan (prowincja Anhui)⁴⁵⁵;
- 2009 r.: Organizacja pierwszego konkursu na tworzenie chińskich rzeźb w drewnie „Yiding Cup”, ósma edycja konkursu odbyła się w 2017 r.;

⁴⁵³ *China Arts and Crafts Association*, <http://www.cnaca.org>, dnia 16.06.2021.

⁴⁵⁴ Przedsiębiorstwo to zastało założone przez działające wcześniej: China National Arts and Crafts Import&Export Corporation i China National Arts&Crafts (Group) Corporation. Źródło: The China National Arts&Crafts (Group) Corporation, http://www.cnacgc.com/-T_second_en/index.aspx?nodeid=175, dnia 17.06.2021.

⁴⁵⁵ *Key Facts and Figures on China/ UNESCO Cooperation*, 2015, https://en.unesco.org/system/files/countries/Home/chn_facts_figures.pdf, dnia 16.06.2021.

- 2010 r.: Na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO wpisane zostały: technologia wodoszczelnej grodzi dżonek (z prowincji Fujian) i drewniany druk ruchomy (z prowincji Zhejiang);
- 2011 r.: Wprowadzenie Ustawy o niematerialnym dziedzictwie kulturowym ChRL, klasyfikującej projekty rękodzielnicze w ramach krajowych, prowincjonalnych, miejskich i powiatowych list ochronnych. Obecnie w ramach niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chin sklasyfikowano 506 tradycyjnych umiejętności powiązanych z rzemiosłem i sztuką i 359 umiejętności w ramach sztuk pięknych, które odzwierciedlają chińską kulturę tradycyjną o znacznej wartości historycznej, literackiej, artystycznej i naukowej⁴⁵⁶;
- 2011 r.: Wprowadzanie przez UNESCO Programu Nagrody Doskonałości (*Program Award of Excellence*), jak również ustalenie priorytetu 15: Promowania różnorodności form wyrazu kulturowego i roli kultury w rozwoju na poziomie globalnym, regionalnym i krajowym, którego oczekiwanym rezultatem ma być zwiększenie zdolności rzemieślników i jakości rzemiosła⁴⁵⁷;
- 2012 r.: Miasto Hangzhou, zostało włączone do sieci kreatywnych miast UNESCO (*UNESCO Creative Cities Network*) w ramach przestrzeni sztuki i rzemiosła ludowego. Sieć ta została utworzona celem wzmocnienia rozwoju kulturalnego i kreatywnego przemysłu w Chinach, ze szczególnym uwzględnieniem rzemiosła;
- 2014 r.: Miasta Jingdezhen i Hangzhou zostały włączone do sieci kreatywnych miast UNESCO;
- 2016 r.: Organizacja przez Chińską Akademię Sztuki Międzynarodowego Centrum Szkoleń Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO w regionie Azji i Pacyfiku oraz Przedstawiciela UNESCO Biuro w Chin odpowiedzialnych za przeprowadzenie cyklu szkoleń związanych z ochroną tradycyjnego rzemiosła w duchu Konwencji o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jego współczesnego kontekstu społecznego oraz zrównoważonego rozwoju⁴⁵⁸;
- 2017 r.: Otworzenie Forum Changsha w ramach Agendy ONZ na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 oraz inicjatywy Jednego Pasa Jednej Drogi, skierowanego do młodego pokolenia przedsiębiorców, liderów młodzieży oraz lokalnych, krajowych i międzynarodowych urzędników z branży kulturalnej i kreatywnej. Celem fo-

⁴⁵⁶ 非物质文化遗产地图, <http://www.ihchina.cn/#page5>, dnia 17.06.2021; 国家级非物质文化遗产代表性项目名录, http://www.ihchina.cn/project.html?tid=8#sy_target1, dnia 17.06.2021.

⁴⁵⁷ *UNESCO Country Programming Document for the People's Republic of China 2011–2015*, UNESCO, Beijing 2012.

⁴⁵⁸ 张玉玲, 李慧, 传统工艺传承与可持续发展能力建设国际培训举行, https://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2016-05/15/nw.D110000gmrb_20160515_8-04.htm, dnia 07.06.2021.

rum jest wzmocnienie budowania potencjału, zaangażowania w rozwój innowacyjnych pomysłów, ochrony i przekazywania dziedzictwa oraz promowania rozwoju edukacji, nauki, dziedzictwa kulturowego i innowacji⁴⁵⁹;

- 2018 r.: W mieście Changsha (prowincja Hunan) wprowadzona została ponadto *Inicjatywa New Channel*, której założeniem jest wspieranie zatrudnienia i rozwój umiejętności lokalnych społeczności obszarów wiejskich. Wśród działań prowadzonych pod jej auspicjami, wprowadza się technologie cyfrowe do łańcucha wartości produktów rękodzieła, ekologiczne rozwiązania w ramach procesu produkcyjnego oraz podejmuje współpracę o charakterze conceptualnym (burzy mózgow) rzemieślników z grupą studentów Szkoły Projektowania Uniwersytetu Hunan (Hunan University's School of Design). Inicjatywa ta (według założeń) pobudza zarówno stronę reprezentowaną przez rzemieślników pod kątem ducha innowacyjności i przedsiębiorczości, jak i po stronie młodego pokolenia – studentów, motywując ich do zaangażowania w tworzenie dobrobytu społecznego⁴⁶⁰;
- 2020 r.: Organizacja w Suzhou V Forum Młodzieży na temat rzemiosła tradycyjnego chińskich uczelni i szkół wyższych *Natura, Humanistyka i Zrównoważony Rozwój*, stwarzającego warunki dla platformy wymiany najnowocześniejszych praktyk na rzecz rewitalizacji tradycyjnego rzemiosła chińskiego oraz promowania nowej generacji badań nad tradycyjnym rzemiosłem i promocją chińskiej kultury tradycyjnej⁴⁶¹;
- 2020 r.: Wydanie pierwszego tomu *Dzieł Chińskiej Sztuki i Rzemiosła* (《中国工艺美术全集》) w ramach narodowego projektu kulturalnego prowadzonego przez CA&CA i współredagowanego przez lokalne stowarzyszenia artystyczne i rzemieślnicze. Prace nad książką rozpoczęły się w 2011 r.;

Okres pandemii COVID-19 (lata 2020–2022) odznaczył się również w Chinach wstrzymaniem wielu planowanych aktywności, powyższe dotyczyło również działań w ramach rzemiosła.

W uzupełnieniu informacji wymienionych wyżej warto wymienić również stosowane formy przeciwdziałania zanikaniu rzemiosła i umiejętności rzemieślniczych, do których zalicza się:

⁴⁵⁹ *Third International Youth Forum Creativity and Heritage Along the Silk Roads*, SHS/UNESCOBEIJINGSHS/2019/PI/H/2.REV, UNESCO, Changsha Nanjing 2019.

⁴⁶⁰ *Voices of the Cities*, Sustainable Development Goals, UNESCO creative cities moving towards the 2030 Agenda for Sustainable Development, UNESCO; *LAB.2030. Inspiring China's New Generation of Artisans*, <https://en.unesco.org/creative-cities/events/lab2030-inspiring-chinas-new-generation-artisans>, dnia 21.06.2021.

⁴⁶¹ 邹玉芬, 百余专家学者齐聚苏州 聚焦非遗可持续发展及传统工艺振兴, http://news.xhby.net/sz/zx/202011/t20201117_6877291.shtml, dnia 07.06.2021.

- nauczanie uczniów szkół podstawowych i średnich umiejętności rzemieślniczych;
- organizację szkoleń zawodowych;
- tworzenie programu dla absolwentów;
- budowę sal wystawienniczych;
- uczestnictwo w wystawach międzynarodowych;
- organizowanie festiwalu kultury chińskiej za granicami ChRL (np. Festiwalu Kultury Zhejiang w Berlinie);
- prowadzenie archiwizacji i digitalizacji dokumentacji i dzieł rzemieślniczych;
- tworzenie bazy danych zasobów cyfrowych;
- organizowanie spotkań poświęconych wzmacnianiu entuzjazmu rzemieślników, poczucia zawodowej dumy, uświadamiania im ważności techniki i konieczności jej przekazywania, jak również tożsamości kulturowej u lokalnej społeczności;
- publikowanie raportów w ramach chińskich mediów (m.in. BBC, CCTV i Sina.com);
- tworzenie stron internetowych poświęconych rzemiosłu (np. www.longquanjcw.com i www.lqqc.org.cn związanych z seledynami z Longquan);
- tworzenie filmów popularyzujących (np. Silk Embroidery);
- rozdawanie bezpłatnych próbek prac rzemieślników (np. tradycyjnych wycinanek);
- zakładanie stowarzyszeń lokalnych (np. Stowarzyszenia Wycinanek Kwiatów Granatu w dystrykcie Lintong, Xi'an, prowincja Shaanxi);
- uruchamianie projektów ochrony obiektów reprezentujących rzemiosła tradycyjne (np. „1000 domów ludowych w 100 wioskach” w mieście Huangshan w prowincji Anhui);
- otwieranie programów studiów wyższych (np. programu studiów magisterskich z haftu Nanjing Yunjin w kooperacji uczelni Nanjing Yunjin Brocade Research Institute, Nanjing University i Nanjing Normal University);
- wspieranie i promocję badań i wymiany akademickiej;
- wprowadzenie nagród za całokształt twórczości (np. nagrody *Lifetime Achievement Award* przyznawanej przez władze miejskie Longquan);
- przeprowadzanie inicjatyw ze strony przedsiębiorców (np. firmę ShangXia, korzystającą ze starych technik i materiałów we współczesnym wzornictwie z jedwabiu, jadeitu, drewna i bambusa⁴⁶², czy uruchomienie przez przedsiębiorstwo BMW projektu *Journey of Chinese Culture* w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu – zaangażowania korporacyjnego w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴⁶³);

⁴⁶² Visser M., *Chinese traditional crafts used in modern design; sustainable and exclusive*, 2011, http://www.design-4-sustainability.com/case_studies/73-chinese-traditional-crafts-used-in-modern-design-sustainable-and-exclusive, dnia 09.06.2021.

⁴⁶³ *BMW China Cultural Journey*, <http://www.bmw-brilliance.cn/cn/en/csr/cultural.html>, dnia 18.06.2021.

- prowadzenie projektów badawczych zaproponowanych przez instytucje spoza ChRL, bądź we współpracy z jednostkami zagranicznymi, obejmujących rzemiosło chińskie (np. projekt Chińskiego Narodowego Muzeum Etnologicznego oraz zespołu badawczego Instytutu Archeologii Uniwersytetu College London polegającego na obserwacji rozwoju i odbioru wystawy *China Craft*. Projekt ten koncentruje się na rozwoju chińskiego tradycyjnego rzemiosła etnicznego we współpracy z branżami kreatywnymi, zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym. Obejmuje interakcje między lokalnymi rzemieślnikami a etnologami w prowincji Yunnan, wytwarzanie produktów wzorniczych inspirowanych dziedzictwem w miastach Jingdezhen i Yiwu oraz placówką V&A w Shenzhen⁴⁶⁴).

Przestrzeń chińskiego rzemiosła, w kontekście ekologicznego zrównowazenia, wiązana jest w literaturze przedmiotu m.in. z wykorzystywaniem naturalnych i biodegradowalnych surowców, jakim jest bambus (szerzej o właściwościach i zastosowaniu bambusa w rozdziale 5)⁴⁶⁵. Niemniej jednak w ramach rzemiosła związanego z bambusem zrównowazenie wymaga połączenia pomysłów i rozwiązań wschodnich z zachodnimi oraz wprowadzania innowacji, poprzez które może nastąpić dalsza transmisja esencji rzemiosła tradycyjnego i jego zrównoważony rozwój⁴⁶⁶. Inną spotykaną praktyką jest łącznie kilku tradycyjnych rzemiosł oraz kreowanie marki rzemieślniczej. Przykładem jest firma NatureBamboo trudniąca się rzemiosłem artystycznym z bambusa na porcelanie. Wykorzystuje naczynia porcelanowe jako podstawę, a z miękkiego włókna bambusowego wytwarzana jest jej otoczka, jako część lamp, mebli, ceramiki i innych akcesoriów domowych. NatureBamboo łączy nowoczesny design z tradycyjnym rękodziełem⁴⁶⁷.

Jeszcze innym z odnalezionych, stosowanych rozwiązań jest wprowadzanie zmian jednego z biodegradowalnych surowców na inne, powód modyfikacji związany jest m.in. z niedoborem tego pierwszego – np. w ramach grawerowania techniką druku blokowego – zastępowaniem drewna z gruszy innym, mniej rzadkim⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ *Craft China: (Re)making ethnic heritage in China's creative economy*, <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH%2FS003452%2F1>, dnia 09.06.2021.

⁴⁶⁵ Dai Y., Hwang S-H., *Technique, Creativity, and Sustainability of Bamboo Craft Courses: Teaching Educational Practices for Sustainable Development*, Sustainability, 2019, 11, 2487, <https://doi.org/10.3390/su11092487>; *Bamboo*, Education for People and Planet, <https://www.econation.co.nz/bamboo/>, dnia 09.06.2021; *Bamboo*, Education for People and Planet, <https://www.econation.co.nz/bamboo/>, dnia 09.06.2021.

⁴⁶⁶ Wu S.H., Fan K-K., Sun C-J., *A Study on the Application of Code Theory in the Decorative Design of Taiwan Bamboo Tube Furniture*, Sustainability, 2021, 13, 3722, <https://doi.org/10.3390/su13073722>.

⁴⁶⁷ *Nature Bamboo's craft explained: derived from a research trip based on the passion for bamboo*, 2018, <https://www.chinadesigncentre.com/works/nature-bamboo-craft-explained-derived-from-a-research-trip-based-on-the-passion-for-bamboo.html>, dnia 09.06.2021.

⁴⁶⁸ *Report on the Implementation of the Convention and on the Status of Elements Inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*, PRC, 2017.

Pomimo powyższych działań zmierzających do zrównoważenia, zarówno w oświadczeniach partyjnych⁴⁶⁹, jak i tekstach naukowych podkreślane są dalsze zagrożenia dla rzemiosła chińskiego oraz konieczność harmonizujących rozwiązań. Do zagrożeń tych, prócz masowej produkcji i konsumpcjonistycznego stylu życia wymienia się m.in.: ograniczenie przemysłu rzemieślniczego, wynikające z zamkniętego i konserwatywnego systemu dziedziczenia, brak praktyków i następców mistrzów rzemiosła, jak również fakt, iż tradycyjne rękodzieło w większości bazuje na starych tematach, technikach i zwyczajach estetycznych.

Xiaofang Zhan wraz z zespołem, analizując związek pomiędzy chińskim rzemiosłem zlokalizowanym w delcie Rzeki Jangci i wizją zrównoważonego rozwoju, zestawili ze sobą czynniki zgodne i niezgodne. W ramach tych drugich zauważyli m.in., że⁴⁷⁰:

- charakterystyką rzemiosła jest jego lokalny charakter, który może stać w opozycji do kosmopolityzmu (otwarcia na świat), promowanego w ramach zrównoważonego rozwoju, co stanowi również element izolujący rzemieślników od nowych technologii i ekonomii globalnej. Na element lokalnej produkcji i lokalnej konsumpcji zwraca również uwagę zespół Wen-Tao Li, wskazując iż pełnią one rolę pośredników budowania lokalnej tożsamości kulturowej⁴⁷¹;
- rzemiosło bazując na technikach pokoleń minionych nie jest konkurencyjne pod względem produktywności (w tym również czasochłonności) dla produkcji powiązanej z najnowszą technologią;
- potencjalne rynki dla rzemiosła codziennego użytku nie zostały rozwinięte;
- szybka konsumpcja skutkuje niedoborem zasobów i degradacją wewnętrznych wartości rzemiosła;
- kreatywność i oryginalność nie są odpowiednio doceniane;
- innowacje rzemieślnicze są słabo powiązane z nowoczesnymi technologiami;
- międzysektorowa współpraca między tradycyjnym rzemiosłem, projektowaniem, nauką i technologią jest ograniczona;
- wykształcenie akademickie w zakresie rzemiosła odbiega od rzemieślniczego;
- edukacja rzemieślnicza ceni kreatywność, ale dewaluuje technikę i rzemiosło, co nie pokrywa się z wartościami cenionymi przez rynek.

Z uwagi na powyższe wskazuje się na szereg dalszych, potrzebnych działań sprzyjających harmonizacji rzemiosła chińskiego. Zdaniem zespołu Kuo-Kuang

⁴⁶⁹ 后非遗时代温州传统工艺美术传承与保护可持续发展对策建议,

<http://www.wzmm.gov.cn/system/2017/05/03/012740946.shtml>, dnia 08.06.2021.

⁴⁷⁰ Zhan X.F., Walker S., Hernandez-Pardo R., Evans M., *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, The Design Journal, 2017, 20:sup1, S2919-S2934, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>.

⁴⁷¹ Li W.T., Ho M.-C., Yang C., *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, Sustainability 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>.

Fan i Ting-Ting Feng w ramach rzemiosła wyróżnić można trzy rodzaje dziedzictwa: dziedzictwo rodzinne (przekazywane przez starsze pokolenie młodszemu, w ramach relacji pokrewieństwa i powinowactwa), dziedzictwo przemysłowe (bazujące na relacji mistrz-uczeń) oraz dziedzictwo społeczne. Ich zdaniem zrównoważony rozwój rzemiosła w Chinach winien obejmować zarówno ochronę dziedzictwa, transformację przemysłową, jak i innowacyjność. Na poziomie makroekonomicznym konieczne jest wsparcie w postaci: określenia polityki wsparcia (m.in. związanej z popularyzacją na arenie międzynarodowej, zwiększenia treści kształcenia artystycznego i rzemieślniczego na poziomie szkolnictwa podstawowego i średniego, promowania postawy proinnowacyjnej, jak i podkreślenia wartości dodanej tradycyjnych wyrobów rękodzielniczych), zapewniania jakości życia i środowiska pracy rzemieślników, jak również stosowania środków ochronnych⁴⁷². Wymienione zespoły badawcze zauważyły ponadto, że rzemiosło tworzone na analizowanym przez nich obszarze jest wprawdzie dobrze chronione w formie dokumentacji takiej jak ekspozycje muzealne, cyfrowe bazy danych i archiwa rzemieślnicze, ale niezbędne jest również podjęcie działań ochronnych dla praktyk rzemieślniczych i utrzymania produkcji. Ponadto sugerują m.in., iż w ramach badanego obszaru warto wdrożyć: transformację postrzegania i użyteczności rzemiosła, z dekoracyjnej na bardziej użytkową, wprowadzanie biodegradowalnych komponentów, wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań, tworzenie rozpoznawalnych marek rzemieślniczych i odtwarzanie starych, reinterpretację historii rzemieślniczych, skoncentrowanie się na wysokiej jakości zdolnościach manualnych, naprawianie produktów, aby podkreślać ich emocjonalną wartość, wprowadzanie technologii cyfrowych w przestrzeń kontroli produkcji i zarządzania, stworzenie możliwości wymiany wiedzy (poprzez forum, warsztaty, konferencje, itd.), opowiadanie historii związanych z rzemiosłem, wizualizację procesu rzemieślniczego i stosowanych technik, budowanie marki i znaku towarowego, wymianę międzynarodową osób szkolących się w tematyce rzemiosła, prowadzenie kursów projektowania i marketingu dla twórców lokalnych, kładzenie nacisku zarówno na biegłość w ramach danego rzemiosła, jak i na nowoczesny design oraz wprowadzenie praktyk w kształceniu uniwersyteckim⁴⁷³.

4. Podsumowanie

Przeanalizowane materiały w ramach rzemiosła chińskiego wskazują na sporą dysproporcję pomiędzy treściami poświęconymi zagadnieniom odpowiedzialności ekonomicznej, społecznej i ekologicznej. Literatura przedmiotu wskazuje głównie na zainteresowanie tematyką odpowiedzialności społecznej i wynikłych z niej korelacji z odpowiedzialnością ekonomiczną i ekologiczną.

⁴⁷² Fan K.-K., Feng T.-T., *Discussion on Sustainable Development Strategies of the Traditional Handicraft Industry Based on Su-Style Furniture in the Ming Dynasty*, Sustainability 2019, 11, 2008, <https://doi.org/10.3390/su11072008>.

⁴⁷³ Zhan X.F., Walker S., Hernandez-Pardo R., Evans M., *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, The Design Journal, 2017, 20:sup1, S2919-S2934, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>.

Dysproporcja ta nie powinna martwić, lecz snuć przewidywania i oczekiwania, iż to jedynie pierwszy krok ku zrównoważonemu rozwojowi, który w następnym etapie skoncentruje się również na dwóch pozostałych płaszczyznach.

Znając znaczenie dążenia do harmonijności, w rozdziale ukazano pewne sprawdzone i zastosowane w rzemiośle proharmonijne rozwiązania oraz wskazówki, co jeszcze można zrobić, aby rozwijać się i być odpowiedzialnym zarówno jako twórca (rzemieślnik), jak i otoczenie twórcy. Zaliczyć do nich można przede wszystkim:

- konieczność ciągłego uświadamiania roli rzemiosła w życiu człowieka i jego wagi kulturowej;
- harmonizację odpowiedzialności ekonomicznej, społecznej i ekologicznej;
- zachęcanie do nadążania za duchem czasu;
- ustawiczne kształcenie (wysokiej jakości) i otwartość na poszerzanie horyzontów;
- dzielenie się wiedzą i umiejętnościami.

Niniejszy rozdział, podobnie jak i cała publikacja, stanowi swego rodzaju wkład w realizację zrównoważonego rozwoju (w aspekcie informacyjnym i transmisyjnym), popularyzację rzemiosła chińskiego. Ponadto zwraca on uwagę na zrównoważony potencjał rzemieślników i świadczonej przez nich pracy. Jednocześnie wskazuje na osiągnięte cele stawiane na wstępie tej monografii, ukazując związek rzemiosła z kulturą gospodarczą oraz systematyzując wiedzę z zakresu rzemiosła chińskiego, działalności rzemieślniczej i współczesnych wyzwań stojących przed rzemieślnikami.

Bibliografia

- [1] *Bamboo*, Education for People and Planet, <https://www.econation.co.nz/bamboo/>, dnia 09.06.2021.
- [2] *Biennale Report #1 – Cultural Sustainability. The resurgence of local craft, materials and skills*, 2016, <https://hadesignmag.is/2016/07/05/biennale-report-1-cultural-sustainability-the-resurgence-of-interest-in-local-craft-materials-typologies-and-skills/?lang=en>, dnia 09.06.2021.
- [3] *BMW China Cultural Journey*, <http://www.bmw-brilliance.cn/cn/en/csr/cultural.html>, dnia 18.06.2021.
- [4] *China Arts and Crafts Association*, <http://www.cnaca.org>, dnia 16.06.2021.
- [5] *Craft China: (Re)making ethnic heritage in China's creative economy*, <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH%2FS003452%2F1>, dnia 09.06.2021.
- [6] *Czy rzemiosło rzeczywiście wyginęło?*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/czy-rzemioslo-rzeczywiscie-wyginelo,16640.htm>, dnia 31.05.2021.
- [7] Dai Y., Hwang S-H., *Technique, Creativity, and Sustainability of Bamboo Craft Courses: Teaching Educational Practices for Sustainable Development*, *Sustainability*, 2019, 11, 2487, <https://doi.org/10.3390/su11092487>.
- [8] Fan K-K., Feng T-T., *Discussion on Sustainable Development Strategies of the Traditional Handicraft Industry Based on Su-Style Furniture in the Ming Dynasty*, *Sustainability* 2019, 11, 2008, <https://doi.org/10.3390/su11072008>.

- [9] Furmanek A., *Zrównoważony rozwój a społeczno-polityczne zagadnienia ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym*, *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*, 2014, 8(1), 73–98.
- [10] Gawel A., *Orientacja przedsiębiorcza a zrównoważony rozwój organizacji*, *Zeszyty Naukowe, Zrównoważony rozwój organizacji a relacje z interesariuszami*, red. Bartkowiak P., Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu Poznań 2011, 199, 9–18.
- [11] Gudowska B., *Arts and Crafts and UN Sustainable Development Goals*, *International Journal of New Economics and Social Sciences*, 2020, 1(11), 277–288, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3547>.
- [12] Härkönen E., Huhmarniemi M., Jokela T., *Crafting Sustainability: Handcraft in Contemporary Art and Cultural Sustainability in the Finnish Lapland*, *Sustainability*, 2018, 10, 1907, <https://doi.org/10.3390/su10061907>.
- [13] Kapur H., *Handmade Tales: Sustainable Fashion Through Craft Connection*, 2016, https://www.researchgate.net/publication/344038709_HANDMADE_TALES_SU_STAINABLE_FASHION_THROUGH_CRAFT_CONNECTIONS, dnia 05.06.2021.
- [14] *Key Facts and Figures on China/ UNESCO Cooperation*, 2015, https://en.unesco.org/system/files/countries/Home/chn_facts_figures.pdf, dnia 16.06.2021.
- [15] *Kształcenie zawodowe w rzemiośle*, Raport tematyczny, PARP, System rad ds. kompetencji, <https://en.parp.gov.pl/publications/publication/ksztalcenie-zawodowe-w-rzemiosle>, dnia 05.06.2021.
- [16] *LAB.2030. Inspiring China's New Generation of Artisans*, <https://en.unesco.org/creative-cities/events/lab2030-inspiring-chinas-new-generation-artisans>, dnia 21.06.2021.
- [17] LI W.T., HO M-C., YANG C.: *A Design Thinking-Based Study of the Prospect of the Sustainable Development of Traditional Handicrafts*, *Sustainability* 2019, 11, 4823, <https://doi.org/10.3390/su11184823>.
- [18] LUCKMAN S., ANDREW J.: *Craftspeople and Designer Makers in the Contemporary Creative Economy*, *Creative Working Lives*, 173–205, https://doi.org/10.1007/978-3-030-44979-7_7.
- [19] ŁASZKIEWICZ A.: *Odpowiedzialne projektowanie w perspektywie projektanta, konsumenta i przedsiębiorstwa*, *Eco Make* 2018, [w:] *Odnawialna przestrzeń projektowania*, red. Wrzesień A. Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzebińskiego w Łodzi, Łódź 2019, 38–43.
- [20] MARCZAK Ł.: *Problem wieloznaczności pojęcia „zrównoważony rozwój”*, *Studia Gdańskie*, 2015, Tom XXXVI, 167–180.
- [21] MARTÍNEZ TORÁN M., SENDRA C.E., MORENO CUESTA R.: *Scenarios for design and craft*, *The Design Journal*, 2017, 20:sup1, S2778-S2788, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352789>.
- [22] MUSIALIK W.: dyskusja podczas międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej rzemiosłu: *The 4th Scintific Conference on Craft: Craftsmanship – its Local. Regional and International Dimension*, Politechnika Opolska, Opole, 11.06.2021.
- [23] *Nature Bamboo's craft explained: derived from a research trip based on the passion for bamboo*, 2018, <https://www.chinadesigncentre.com/works/nature-bamboo-craft-explained-derived-from-a-research-trip-based-on-the-passion-for-bamboo.html>, dnia 09.06.2021.
- [24] Norzom T.: *Artist to artist: how this interior designer is empowering local artisans in UP*, 2021, <https://yourstory.com/herstory/2021/05/artist-interior-designer-empowering-artisans-up/amp>, dnia 09.06.2021.

- [25] ROJEK-ADAMEK P.: *Wymiary współczesnego design'u a koncepcja zrównoważonego rozwoju*, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica, 2016, 56, <https://doi.org/10.18778/0208-600X.56.02>.
- [26] SMOLAREK M. *Społeczna odpowiedzialność biznesu szansą na zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny małych przedsiębiorstw*, ZN WSH Zarządzanie, 2015, 2, 49–62, <https://doi.org/10.5604/18998658.1154711>.
- [27] SØRAA R.A. Fyhn H., *Editorial: An Introduction to Crafting Sustainability*, Nordic Journal of Science and Technology Studies, 2017, 5(2), 3–7.
- [28] The China National Arts & Crafts (Group) Corporation, http://www.cnacgc.com/T_second_en/index.aspx?nodeid=175, dnia 17.06.2021.
- [29] *Third International Youth Forum Creativity and Heritage Along the Silk Roads*, SHS/UNESCOBEIJINGSHS/2019/PI/H/2.REV, UNESCO, Changsha Nanjing 2019.
- [30] THORISDOTTIR T.S., JOHANSDOTTIR L.: *Corporate Social Responsibility Influencing Sustainability within the Fashion Industry. A Systematic Review*, Sustainability, 2020, 12, 9167, <https://doi.org/10.3390/su12219167>.
- [31] *UNESCO Country Programming Document for the People's Republic of China 2011–2015*, UNESCO, Beijing 2012.
- [32] *UNESCO Creative Cities Network for sustainable development*, UNESCO 2020.
- [33] *UNESCO Creative cities' response to COVID-19*, UNESCO Creative Cities Network, UNESCO 2020.
- [34] VÄÄNÄNEN N., VARTIAINEN L., KAIPAINEN M., PITKÄNIEMI H., PÖLLÄNEN S.: *Understanding Finnish student craft teachers' conceptions of sustainability*, International Journal of Sustainability in Higher Education, 2018, 19(5), 963–986, <https://doi.org/10.1108/IJSHE-11-2017-0200>.
- [35] VISSER M.: *Chinese traditional crafts used in modern design; sustainable and exclusive*, 2011, http://www.design-4-sustainability.com/case_studies/73-chinese-traditional-crafts-used-in-modern-design-sustainable-and-exclusive, dnia 09.06.2021.
- [36] *Voices of the Cities*, Sustainable Development Goals, UNESCO creative cities moving towards the 2030 Agenda for Sustainable Development, UNESCO.
- [37] WU S.H., FAN K-K., SUN C-J.: *A Study on the Application of Code Theory in the Decorative Design of Taiwan Bamboo Tube Furniture*, Sustainability, 2021, 13, 3722, <https://doi.org/10.3390/su13073722>.
- [38] ZHAN X.F., WALKER S.: *Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China*, Sustainability, 2018, 10, 1252, <https://doi.org/10.3390/su10041252>.
- [39] ZHAN X.F., WALKER S., HERNANDEZ-PARDOA R., EVANS M.: *Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China*, 12th EAD Conference Sapienza University of Rome 12-14 April 2017, <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352802>.
- [40] ZHANG W.L., WALKER S., MULLAGH L.: *Craft and Sustainability: Reflections on Design Interventions in Craft Sector in China*, International Association of Societies of Design Research Conference 2019, 02–05 September 2019.
- [41] 第 56 届全国手工艺品交易会, <http://www.cnaca.org/expo/expoz5.html>, dnia 21.06.21.
- [42] *国家级非物质文化遗产代表性项目名录*, http://www.ihchina.cn/project.html?tid=8#sy_target1, dnia 17.06.2021
- [43] *后非遗时代温州传统工艺美术传承与保护可持续发展对策建议*, <http://www.wzmm.gov.cn/system/2017/05/03/012740946.shtml>, dnia 08.06.2021.

- [44] 非物质文化遗产地图, <http://www.ihchina.cn/#page5>, dnia 17.06.2021.
- [45] 工程促进世界可持续发展——庆祝全球首个促进可持续发展世界工程日, <https://worldengineeringday.net/%E5%B7%A5%E7%A8%8B%E4%BF%83%E8%BF%9B%E4%B8%96%E7%95%8C%E5%8F%AF%E6%8C%81%E7%BB%AD%E5%8F%91%E5%B1%95-%E5%BA%86%E7%A5%9D%E5%85%A8%E7%90%83%E9%A6%96%E4%B8%AA%E4%BF%83%E8%BF%9B%E5%8F%AF/>, dnia 30.04.2021.
- [46] 袁熙昉, *创造力在边缘: 传统工艺、地方资源与可持续设计之路*, http://www.cssn.cn/ysx/ysx_sjx/201508/t20150806_2109811.shtml, dnia 07.06.2021.
- [47] 邹玉芬, *百余专家学者齐聚苏州 聚焦非遗可持续发展及传统工艺振兴*, http://news.xhby.net/sz/zx/202011/t20201117_6877291.shtml, dnia 07.06.2021.
- [48] 张玉玲,李慧, *传统工艺传承与可持续发展能力建设国际培训举行*,
- [49] https://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2016-05/15/nw.D110000gmrb_20160515_8-04.htm, dnia 07.06.2021.

RZEMIOSŁO W KULTURZE EKONOMICZNEJ CHIN

Streszczenie

Książka jest pierwszą pozycją na polskim rynku poruszającą zagadnienia rzemiosła chińskiego z punktu widzenia kultury gospodarczej. Rozwój rzemiosła, związanego silnie z kulturą Chin oraz jego wkład we współczesną gospodarkę przedstawiono na przykładzie twórczości związanej z wytwarzaniem wyrobów z jedwabiu i bambusa oraz chińskich parasolek, wachlarzy, latarni i parawanów. Różnorodność materiałów i technik wypracowanych i wykorzystywanych przez chińskich rzemieślników przedstawiono w części dotyczącej wytwarzania tradycyjnych gier chińskich i przedmiotów używanych do kaligrafowania znaków chińskich. Zagadnienia kreatywności w rzemiośle chińskim ukazane zostały w zakresie zarówno dawnych wynalazków technicznych, jak i dzisiejszych wytworów rąk rzemieślników. W monografii podjęto również próbę spojrzenia w przyszłość, prezentując temat perspektyw kariery na rynku chińskim w obszarze rzemiosła. Publikację zamyka i podsumowuje grupa zagadnień dotycząca rzemiosła chińskiego w aspekcie zrównoważonego rozwoju.

W książce podkreślono związek rzemiosła z przestrzenią kultury, techniki i ekonomii. Monografia z jednej strony stanowi wstęp do dalszej dyskusji nad zagadnieniami rzemiosła, jego wagi i perspektyw – przyszłości. Stanowi kontynuację rozważań zawartych we wcześniejszych publikacjach autorek.

Celem teoriopoznawczym książki jest zidentyfikowanie związku rzemiosła z jedną z przestrzeni nauk ekonomicznych – kulturą gospodarczą. Celem empirycznym jest zebranie i usystematyzowanie wiedzy o rzemiośle chińskim, ukazanie działalności rzemieślniczej oraz naświetlenie współczesnych wyzwań stojących przed tym rzemiosłem, jak również konieczności zrównoważenia wielu działań aby ono nie zanikało.

Książka może zainteresować pasjonatów kultury chińskiej, osoby zaciekawione rzemiosłem chińskim, znawców rzemiosła, jak również zajmujących się zawodowo jego tematyką, planujących rozpoczęcie wymiany handlowej z ChRL (branża kreatywna) oraz wykładowców i studentów.

CRAFTS IN THE CHINESE ECONOMIC CULTURE

Summary

This book is the first Polish publication on Chinese craftsmanship discussed from the perspective of economic culture. The development of crafts, closely intertwined with Chinese culture and its influence on the modern economy are presented based on the example of the production of silk and bamboo products, as well as Chinese umbrellas, fans, lanterns and screens. The variety of materials and techniques developed and used by Chinese craftsmen is presented in the section on the making of traditional Chinese games and items used in Chinese calligraphy. Creativity in Chinese handicrafts has been presented based on both past technical inventions and modern craft products. The monograph also highlights the future by discussing career prospects in Chinese craftsmanship. The publication concludes with an examination of Chinese crafts in terms of sustainable development.

Furthermore, the book emphasizes the relationship between craftsmanship, culture, technology and economy. On the one hand, the monograph is an introduction to discussing craftsmanship as well as its importance and its future prospects. On the other hand, it is a continuation of the authors' insights offered in their other publications.

The theoretical and cognitive aim of the book is to identify the relationship between craftsmanship and one of the areas of economic sciences - economic culture. The empiri-

cal aim is to collect and systematize knowledge about Chinese craftsmanship, present craft activities and discuss craft's contemporary challenges, as well as emphasizing the need of balancing craft activities so that traditional craftsmanship does not disappear.

The monograph may be of interest to enthusiasts of Chinese culture, those interested in Chinese craftsmanship, connoisseurs of craftsmanship, as well as to those, who are professionally interested in trading with the PRC (creative industry), as well as teachers and students.

Spis fotografii, rysunków, wykresów i tabel

Spis fotografii

Fot. 1. Wyroby rzemieślników z Suzhou [苏州] – drewniane talizmany przedstawiające znaki dobrowróbnne: <i>dostatek</i> [福], <i>szczęście</i> [吉] i <i>długowieczność</i> [寿].....	13
Fot. 2. Mały zakład szewski zlokalizowany w mieście Fuzhou [福州], oznaczony znakiem <i>naprawa butów</i> [修鞋].....	13
Fot. 3. Postacie jedwabnika morwowego – (<i>Bombyx mori</i>).....	53
Fot. 4. Gąsienice jedwabnika morwowego.....	54
Fot. 5. Kokony jedwabnika morwowego.....	54
Fot. 6. Las bambusowy.....	68
Fot. 7. Zbiory z bambusowej plantacji.....	69
Fot. 8. Haftowane wachlarze wykonane z liści palmowych, Guangzhou.....	86
Fot. 9. Figurka porcelanowa przedstawiająca m.in. rozkładany wachlarz jako atrybut dawnej pozycji urzędniczej, Guangzhou.....	86
Fot. 10. Wachlarze wykorzystywane wspólnie podczas ćwiczeń <i>taijiquan</i> , Hangzhou.....	87
Fot. 11. Bogato zdobiony parawan chiński wykonany z drewna, laki i papieru.....	87
Fot. 12. Tygrysie lampiony tworzące całoroczną dekorację w miasteczku Gubei.....	88
Fot. 13. Lampion przedstawiający postać z opery pekińskiej, Gubei.....	88
Fot. 14. Malutkie lampiony zawieszane na terenie jednej z pekińskich świątyń, Pekin.....	89
Fot. 15. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca bramę murów miejskich w Luoyang, prowincja Henan.....	129
Fot. 16. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca bramę parku Xihu w Fuzhou, prowincja Fujian.....	129
Fot. 17. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafia zdobiąca sklep z herbatą w Nanjing, prowincja Fujian.....	130
Fot. 18. Przykład kaligrafii krajobrazu: kaligrafie zdobiące bramę świątyni w Fuzhou, prowincja Fujian.....	130
Fot. 19. Miejsce pracy współczesnego kaligrafa chińskiego w Jinan, prowincja Shandong. Na zdjęciu widoczne są m.in.: pędzle kaligraficzne, stojak i podstawki na pędzle, kamienie pisarskie, papier ryżowy, przyciski do papieru, naczynia na wodę, naczynie z pastą do odciskania pieczęci oraz tusz w formie płynnej.....	131

Spis rysunków

Rys. 1. Zapis znaku <i>jedwab</i> [丝] w kaligraficznym stylu <i>jiaguwen</i> i <i>jinwen</i>	53
Rys. 2. Zapis znaku bambus – 竹 w stylu <i>jiaguwen</i> i <i>jinwen</i>	68
Rys. 3. Obszary zrównoważonego rozwoju.....	150
Rys. 4. Obszary zrównoważonego rzemiosła.....	155

Spis wykresów

Wykres 1. Liczba zgłoszeń patentowych w Chinach w okresie 2013–2019 w ramach gałęzi zajmującej się produkcją artykułów kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych i rzemieślniczych oraz działalności sportowej i rozrywkowej.....	27
Wykres 2. Liczba obowiązujących wynalazków w Chinach w okresie 2013–2019 w ramach gałęzi zajmującej się produkcją artykułów kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych i rzemieślniczych oraz działalności sportowej i rozrywkowej.....	28
Wykres 3. Innowacje produktowe, procesowe, organizacyjne i marketingowe w Chinach w ramach przedsiębiorstw przemysłowych [% przedsiębiorstw przemysłowych powyżej wyznaczonej wielkości].....	28
Wykres 4. Eksport chińskiego naturalnego jedwabiu w latach 1997–2018 [mld USD].....	42
Wykres 5. Przebieg ścieżki kariery współczesnych rzemieślników.....	136

Spis tabel

Tab. 1. Wybrane odkrycia i wynalazki chińskie.....	21
Tab. 2. Produkty artystyczne i rzemieślnicze w Chinach według Chińskiego Stowarzyszenia Sztuki i Rzemiosła.....	85
Tab. 3. Mistrzowie chińskiego rzemiosła wyszczególnieni przez Chińskie Stowarzyszenie Sztuki i Rzemiosła, w podziale na regiony Chin.....	145

